

Στη μακρόχρονη Ιστορία της η Θράκη υπήρξε σημείο επαφής και διαχρονικής συνύπαρξης των βαλκανικών λαών. Ο ελληνισμός στον χώρο της μείζονος Θράκης ξεπέρασε πολλές φορές τον εαυτό του και συμβίωσε αρμονικά με τις άλλες εθνοτήτες. Άλλες φορές δικάστηκε και πολώθηκε αδυνατώντας να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων. Σε τελευταία ανάλυση, έζησε μια νομοτελειακή πορεία και χάραξε τον δικό του δρόμο.

Οι μαζικές πληθυσμιακές μετακινήσεις στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο διαφοροποίησαν σημαντικά την εθνολογική σύνθεση του θρακικού και του μακεδονικού χώρου. Από το κίνημα των Νεοτούρκων μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1908-1917) ολοκληρώθηκαν οι διωγμοί και η φυγή των Θρακών στο ελληνικό κράτος, καθώς επίσης οι εκτοπισμοί στη Μικρά Ασία. Ο βουλγαροτουρκικός ανταγωνισμός εκδηλώνεται από το 1912 με στόχο την εξόντωση του υπερτερούντος ελληνικού στοιχείου. Όπως στη Δυτική Μικρά Ασία αργότερα, έτσι και στην Ανατολική Θράκη οι διωγμοί και η έξοδος των Ελλήνων εξελίχθηκαν σε φυσική εξόντωση: οι συνθήκες υπό τις οποίες εκδιώκονταν οι ελληνικοί πληθυσμοί της Θράκης από τους Νεότουρκους και μεταφέρονταν από τις πατρίδες στα παραθαλάσσια αστικά κέντρα της Προποντίδας και του Εύξεινου Πόντου υπήρξαν εξοντωτικές.

Ο πρώτος ξεριζωμός των κατοίκων της Ανατολικής Θράκης αποτελεί οργανωμένο, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, πολιτικό σχέδιο στη συγκυρία της βουλγαροτουρκικής αντιπαράθεσης, που συνεπικουρήθηκε από την αδράνεια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Από τα μέσα του 19ου αιώνα οι Βούλγαροι συστηματικοποίησαν τις επιθέσεις τους, ώστε ο στόχος να εκποτιστεί ο ελληνισμός αποτέλεσε πλέον το 1904-1909 κεντρικό άξονα του πολιτικού βίου τους. Οι διώξεις

των Θρακών εξαπολύονται στα τέλη του 1912 λόγω της βουλγαρικής τρομοκρατίας και κορυφώνονται το 1913, για να συνεχιστούν από τους Νεότουρκους, οι οποίοι υποστήριζαν τις μετακινήσεις των Τούρκων της Μακεδονίας και της Ηπείρου ώστε να δικαιολογήσουν και τον εκπατρισμό των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και της Μικράς Ασίας. Ο εκτουρκισμός περιελάμβανε: βαριά φορολογία, λεηλασία περιουσίας, καθολική στράτευση, ατιμώσεις, σφαγές, διαρπαγές της σοδειάς, καθώς και εμπορικούς αποκλεισμούς με την εποπτεία του γερμανικού στρατού, που ήταν εμπνευστής των διώξεων, επειδή θεωρούσε τους ελληνικούς πληθυσμούς αποσταθεροποιητικό παράγοντα για την εθνολογική ομοιογένεια της Τουρκίας. Η ενδοχώρα εκκενώθηκε, εκτός από τα αστικά κέντρα, με στόχο να συγκεντρωθεί ο ελληνισμός στις παραλιακές περιοχές του Εύξεινου Πόντου και της Προποντίδας και για να ακολουθήσει η έξοδος με ατμόπλοια στα λιμάνια του ελληνικού κράτους.

Σήμερα, παρακολουθώντας τη σύγχρονη Ιστορία της μείζονος Θράκης, παρατηρούμε ότι ο κεμαλισμός είναι κάτι περισσότερο από κρατική ιδεολογία, καθώς έχει προσλάβει διαστάσεις θεολογίας και αποτελεί τον συνεκτικό δεσμό που ενοποιεί τις *κρατικές ελίτ*. Με την ίδια ιδεολογία οι κρατικοί μηχανισμοί επιχειρούν να ενοποιήσουν τη φυλετικά πολύχρωμη τουρκική κοινωνία στη βάση του δόγματος «ένα κράτος, μία γλώσσα, ένα έθνος». Ωστόσο εκτιμούμε ότι «ο αντιστασιακός χαρακτήρας της ελληνικής Ιστορίας» αποτελεί την ασπίδα που χρειάζεται η Δυτική Θράκη.

Διονύσης
Ν. Μουσμώτης
Διευθυντής
έκδοσης - σύνταξης

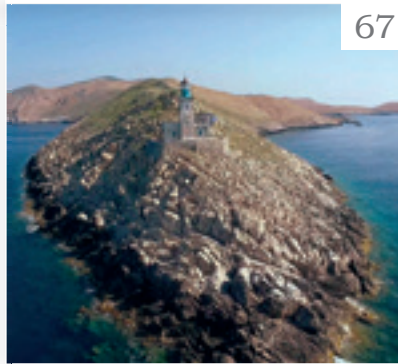
- 5 Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων
Ο φιλόσοφος του Μυστρά και η διαμάχη του
με τον Γεώργιο Γεννάδιο Σχολάριο
του ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ
- 18 Ο Ροβεσπιέρος και η Τρομοκρατία
της ΜΑΡΙΖΑ ΛΙΝΤΟΝ
- 33 **Ο ξεριζωμός των Ελλήνων
της Ανατολικής Θράκης**
των ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΥ και
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΥ
- 51 Η υπόθεση του «Λακωνία» καταδικάζει τον Νταϊνιτς
του ΜΠΕΡΝΑΡΝΤ ΜΠΟΡΙΝΖ
- 67 Η Μάνη των περιηγητών
του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΗΛ. ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ
- 80 Η μυστηριώδης καταγωγή του Κολόμβου
του ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

18

51

67

106

92 Η Μάχη της Σανγκάης το 1937
Τιτανομαχία Κινέζων και Ιαπώνων
του ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΧΑΛΑΤΣΗ

106 «Χειμάρρα»: το πιο πολύνεκρο ναυάγιο
στην Ελληνική Ακτοπλοϊκή ιστορία
του ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟΥ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

118 Βιβλία & ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ
120 ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ
122 Επικαιρότητα & ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΑΓΚΟΣ
124 Τέχνη & ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΝΙΑ ΜΑΚΡΑ
126 Θέατρο & ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΡΑΠΑΝΑΚΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΠΥΡΟΣ ■ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ■ www.istoria.gr

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: ΠΑΠΥΡΟΣ ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ Α.Ε. ■ ISSN 1107-0285 ■ ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ 013712

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα ■ ΕΚΔΟΤΗΣ: Ανδρέας Πουρνάρας

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμouτίης ■ e-mail: dmousmoutis@papyrosonline.gr

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ■ Νίκος Καραπιδάκης, Καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

■ Μαριέττα Μινώτου, Διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους. ■ Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

■ Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου.

■ Σπυρίδων Πλουμίδης, Επίκουρος καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

■ Σωτήρης Ριζάς, Διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

■ Ανδρέας Στεργίου, Επίκουρος καθηγητής, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Μαρίνα Μαρκοπούλου

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: Ελένη Βαλεριάνου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ - ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: Διαμαντίνα Νικοπούλου ■ e-mail: info@papyrosonline.gr

ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ - ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ: Αγγελική Τσάκωνα ■ e-mail: atsakona@papyrosonline.gr

ΔΙΕΚΠΕΡΑΙΩΣΗ - ΑΡΧΕΙΟ: Στέφανος Παντελής

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Πανεπιστημίου 46, 10678 Αθήνα, ΤΗΛ. 210 36.44.244

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ - ΣΥΝΤΑΞΗ: Πανεπιστημίου 46, 10678 Αθήνα,

ΤΗΛ. 210 36.11.880 - 210 36.23.993 ■ FAX 210 36.23.602

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος ■ ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΓΡΑΦΤΕΙΤΕ ΤΩΡΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ

ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ ΑΠΟ
ΤΗ **ΜΕΓΑΛΗ** ΜΑΣ **ΠΡΟΣΦΟΡΑ**

Επιθυμώ να εγγραφώ συνδρομητής από το τεύχος
του μηνός

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΚΠΩΣΗ

ΕΛΛΑΔΑ **45€** ΚΥΠΡΟΣ **90€**
 ΕΥΡΩΠΗ **100€** ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ **110€**

Στις τιμές συμπεριλαμβάνεται ο ΦΠΑ και τα
ταχυδρομικά έξοδα

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ

ΠΟΛΗ

T.K.

ΠΟΛΗ

EMAIL

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ

ΠΟΛΗ

T.K.

ΠΟΛΗ

EMAIL

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

■ ΜΕΣΩ ΠΙΣΤΩΤΙΚΗΣ ΚΑΡΤΑΣ

ΕΙΔΟΣ ΚΑΡΤΑΣ

ΗΜΕΡ. ΛΗΞΕΩΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΡΤΑΣ

ΟΝΟΜ/ΠΩΝΥΜΟ ΚΑΤΟΧΟΥ

■ ΜΕ ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΣΕ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΕΤΕ ΨΥΧΙΚΟΥ ΑΡ. ΛΟΓ. 100/470106-23

IBAN: GR 60 0110 1000 0000 1004 7010 623

EUROBANK ΑΡ. ΛΟΓ. 0026.0101.54.0200189019

IBAN: GR 2002601010000540200189019

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΑΡ. ΛΟΓ. 5043-010524-911

IBAN: GR75 0172 0430 0050 4301 0524 911

ΜΕΤΡΗΤΟΙΣ Ή ΜΕ ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΑΓΗ

ΠΑΠΥΡΟΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Α.Ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 46, 10678 ΑΘΗΝΑ

- Έκπτωση 20%
- Σταθερή τιμή για 1 χρόνο
- Κάθε μήνα η "ΙΣΤΟΡΙΑ" σπíti σας
- Δώρο τα 6 τελευταία τεύχη του 2016*

Η **ΙΣΤΟΡΙΑ** ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

σας προσφέρει ως **ΔΩΡΟ** για
την **ΑΝΑΝΕΩΣΗ** της συνδρομής σας
τα βιβλία

ΟΡΟΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ * Η προσφορά ισχύει μόνο για νέους συνδρομητές. Για τους παλαιότερους ισχύει, εφόσον έχουν διακόψει τη συνδρομή τους τα τελευταία 5 χρόνια. • Η παραλαβή των δώρων γίνεται μέσω των ΕΛΤΑ [με επιβάρυνση του συνδρομητή στα ταχυδρομικά έξοδα (αντικαταβολή)] ή από το κεντρικό βιβλιοπωλείο του Παπύρου [με τη σχετική απόδειξη]. Για αεροπορική αποστολή τα τέλη καθορίζονται ανάλογα με τη χώρα προς την οποία γίνεται η αποστολή. • Αντικατάσταση κακέκτυπων τευχών και δώρων γίνεται σε διάστημα 2 μηνών από την παραλαβή τους. • Η αξία της συνδρομής προσαρμόζεται στην εκάστοτε τιμή πώλησης του περιοδικού. • Παλαιότερα τεύχη του περιοδικού θα βρείτε στην Πανεπιστημίου 46, Αθήνα, 9:00-17:00 καθημερινά.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ • ΤΗΛ. 210 36.11.880, 210 36.23.993
• FAX: 210 36.23.602 • EMAIL: info@papyrosonline.gr

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΜΙΣΤΟΣ ΠΛΗΘΩΝ

Ο φιλόσοφος του Μυστρά και η διαμάχη του με τον Γεώργιο Γεννάδιο Σχολάριο

του ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

*«Της φωτιάς βιγλάτορες,
η φωτιά τι καίει εδώ;»*

*Και με κοίταξαν και μου είπαν: «Τρέμε,
γύφτε, κι οι άπιστοι όλοι! Καίμε
το βιβλίο τ' αφορισμένο, το κακούργο, το γραμμένο
απ' το Γεμιστό,
το βιβλίο που δε θέλει την Παρθένο
και δεν ξέρει το Χριστό,
και σε δόξας ανεβάζει θρόνους
και λατρεύει για θεούς
τα στοιχειά και τους δαιμόνους
και των ψεύτικων ειδώλων τους λαούς!»*

Με αυτούς τους στίχους ο Κωστής Παλαμής απέδωσε παραστατικά ένα ιστορικό γεγονός που συνέβη στην Κωνσταντινούπολη μετά τη δεύτερη άλωσή της (1453). Πρόκειται για την καύση του πονήματος *Νόμων Συγγραφή* ή *Περί Νόμων* του Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνος από τον τότε Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιο Β' Σχολάριο, γεγονός που αρκετοί σήμερα ερμηνεύουν ως ενδεικτικό του αυταρχικού χαρακτήρα και της μισαλλοδοξίας του Σχολαρίου. Τι ήταν όμως αυτό που οδήγησε τον Γεννάδιο Β' να κάψει το χειρόγραφο του Γεμιστού Πλήθωνος, μαθήματα του οποίου παρακολούθησε κάποτε και ο ίδιος στον Μυστρά; Τι ήταν αυτό που εξόργισε τον Σχολάριο; Ποιο ήταν το περιεχόμενο του *Νόμων Συγγραφής*;

Ο Κωστής Παλαμής αναφέρει επιγραμματικά την αιτία που παρακίνησε τον Σχολάριο στην ενέργειά του: η *Νόμων Συγγραφή* δεν αναφέρει τον Χριστό ούτε την Παναγία. Δοξάζει όμως ως θεούς «στοιχειά» και «δαιμόνες», καθώς και «είδωλα» άλλων λαών. Ας δούμε όμως ποιος ήταν ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων και ποιο ήταν το περιεχόμενο της σκέψης του.

Πρώιμα χρόνια και εγκύκλιος παιδεία

Η επωνυμία Πλήθων είναι μεταγενέστερη. Την έδωσε ο ίδιος στον εαυτό του, το πιθανότερο όταν βρέθηκε στη Φλωρεντία, για να θυμίζει το όνομα του φιλοσόφου του οποίου τόσο θαύμαζε τη σκέψη, του Πλάτωνα. Το κανονικό του ονοματεπώνυμο

ήταν Γεώργιος Γεμιστός και γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ των ετών 1355 και 1360. Ελαχιστότατες είναι οι πληροφορίες για την οικογένειά του. Ο Σχολάριος αναφέρεται στην ευσεβεία των γονέων του: «*Και ταύτα ευσεβών και ιερών πατέρων και σοφών γεγονώς*».¹ Κατά πάσα πιθανότητα πατέρας του ήταν ο Δημήτριος Γεμιστός,² «*πρωτονοτάριος της Μεγάλης Εκκλησίας*», δεδομένου ότι ο πρωτόκοκος

εκ των δύο γιων του ονομαζόταν Δημήτριος.³ Το ίδιο πενιχρές είναι και οι πληροφορίες για τους δασκάλους του. Κάποιοι υποθέτουν ότι θα πρέπει να μαθήτευσε κοντά στον Δημήτριο Κυδώνη, που όμως δεν επιβεβαιώνεται από τις πηγές. Υπάρχει απλώς μια έμμεση αναφορά από τον ίδιο τον Γεμιστό ότι κάποτε προσέτρεξε στη βοήθεια του Κυδώνη για την ερμηνεία κάποιων χωρίων του Πλάτωνα.

Ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων σε μετάλλιο που χάραξε ο Βασίλης Φαληρέας.
ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Απεικόνιση του Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνα (έργο του Κριστοφάνο
ντελ' Αλτίσιμο, 16ος αιώνας, Φλωρεντία, Γκαλερι Ουφίτσι).

Το σίγουρο πάντως είναι ότι, νεαρός ων, μετέβη, το 1380, στην Αδριανούπολη, η οποία μετά την άλωσή της από τον σουλτάνο Μουράτ Α', το 1365, έγινε πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους και κέντρο μάθησης, κατά τα πρότυπα του Καΐρου και της Βαγδάτης. Εκεί, σύμφωνα με μια ανεπιβεβαίωτη πληροφορία του Σχολάριου, μαθήτευσε κοντά σε κάποιον πολυθείστη Ιουδαίο, ονόματι Ελισσαίο.⁴ Ο ίδιος, με επικριτικό τόνο, αναφέρει ότι ο Γεμιστός γνώρισε την αριστοτελική φιλοσοφία μέσω της ερμηνείας του Άραβα φιλοσόφου Αβερρόη (γνώστος και ως Ιμπν Ρουσνι, 1126-1198), ενώ μυήθηκε και στη σκέψη του Ζωροάστρη. Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η τυπική μόρφωση των λογίων της παλαιολόγειας εποχής περιελάμβανε σπουδές Φιλοσοφίας, Ιστορίας, Μαθηματικών, Αστρονομίας,

Νομικής και Μουσικής, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι τα διδάχθηκε και ο Γεμιστός.⁵ Βάσει των πληροφοριών του Σιλβέστρου Συρόπουλου και του Ιωάννη Ευγενικού, οι οποίοι αναφέρουν ότι ο Μάρκος ο Ευγενικός χρημάτισε μαθητής του Γεμιστού, πρέπει να εικάσουμε ότι κάποτε ο Γεμιστός επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη όπου δίδαξε φιλοσοφία.

Μετάβαση και παραμονή στον Μυστρά

Το 1405 ο Γεμιστός μεταβαίνει στον Μυστρά «ορισμῶ» του αυτοκράτορα Μανουήλ Β' Παλαιολόγου. Ο Σχολάριος σε επιστολή του προς τη δέσποινα Θεοδώρα αναφέρει ότι ο Γεμιστός εξορίστηκε στον Μυστρά, πιθανόν έπειτα από κατηγορίες του ίδιου του Σχολάριου για στροφή προς τον παγανισμό.⁶

Στον Μυστρά, που τότε ήταν θύλακας του βυζαντινού πολιτισμού, ο Γεμιστός διδάσκει και συγγράφει Φιλοσοφία, Αστρονομία, Ιστορία και Γεωγραφία. Συντάσσει, επίσης, συνόψεις πολλών κλασικών έργων. Αποτέλεσμα της δραστηριότητάς του είναι να αποκτήσει τη φήμη ενός σοφού διδασκάλου και λογίου. Προσελκύει αρκετούς μαθητές, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν ο μετέπειτα επίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων (ο οποίος θα γίνει, μετά της Άλωσης, και καρδινάλιος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας), ο ιστορικός της Άλωσης Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ο μετέπειτα σφοδρός πολέμιός του και Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιος Β' Σχολάριος και ο δεσπότης του Μυστρά Θεόδωρος Β' Παλαιολόγος (1407-1443). Από τον κύκλο όμως των μαθητών του αυτός που ασπάστηκε απαραιτήτως τις παγανιστικές δοξασίες του Γεμιστού ήταν ο Δημήτριος Ραούλ Καβάκης.

Εκτός από δάσκαλος φαίνεται ότι ο Γεμιστός υπηρέτησε και ως σύμβουλος του δεσπότη Θεόδωρου και τιμήθηκε με κάποιο κρατικό αξίωμα, ίσως του δικαστή. Οι δεσπότες του Μυστρά τίμησαν επίσης τον ίδιο και τους γιους τους με δωρεά γαιών. Με δύο υπομνήματα μεταξύ των ετών 1416

και 1423, ένα προς τον αυτοκράτορα Μανουήλ Β' Παλαιολόγο («Περὶ τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πραγμάτων») και ένα προς το δεσπότη του Μορέως Θεόδωρο Β' Παλαιολόγο («Συμβουλευτικὸς περὶ τῆς Πελοποννήσου»), καταθέτει τις πολιτικές απόψεις του για το πώς θα έπρεπε να αναδιοργανωθεί το κράτος ώστε να αποτραπεί η οθωμανική κατάκτηση. Το 1426/27 ο Ιωάννης Η' Παλαιολόγος, κατά την επίσκεψή του στην Πελοπόννησο, προκειμένου να παρευρευθεί στον γάμο του αδελφού του Κωνσταντίνου, ζητεί τη συμβουλή του Γεμιστού για το επίκαιρο τότε ζήτημα της ένωσης των Εκκλησιών.

Συμμετοχή στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας

Το κύρος του Γεμιστού είναι πλέον τόσο μεγάλο που προσκαλείται από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η' Παλαιολόγο να συμμετάσχει στις εργασίες της Συνόδου της Φερράρας-Φλωρεντίας. Αναχωρεί με τα υπόλοιπα μέλη της αποστολής τον Νοέμβριο του 1437 και φθάνει στη Βενετία τον Φεβρουάριο του 1438. Η συμμετοχή του στη σύνοδο θεωρείται δυσεξηγήτη, καθώς ενόσω βρισκόταν στον Μυστρά είχε εκφράσει

Ο Φλωρεντίνος ουμανιστής και πρώτος διευθυντής της Ακαδημίας Μαρτσίλιο Φιτσίνο απέδωσε στον Γεμιστό τον έσχατο φόρο τιμής, χαρακτηρίζοντάς τον «δεύτερο Πλάτωνα» (έργο του 16ου αιώνα, Μιλάνο, Πινακοθήκη της Μπρέρα). ΔΕΞΙΑ: Ο Κόζιμο των Μεδίκων παρακολούθησε τις διαλέξεις του Γεμιστού και εμπνεύστηκε την ίδρυση της Πλατωνικής Ακαδημίας στη Φλωρεντία (έργο του Τζάκοπο Ποντόρνο, 15ος αιώνας, Φλωρεντία, Γκαλερί Ουφίτσι). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Μυστράς, ο τόπος που συνδέθηκε με την παρουσία και το διδακτικό έργο του Πλήθωνα.

τις επιφυλάξεις του για την επιτυχία του εγχειρήματος. Θεωρούσε μάλιστα ατιμωτική την αποστολή επισκόπων της Ανατολικής Εκκλησίας στη Δύση. Από την άλλη, εξελάμβανε τον Χριστιανισμό ως μια παρένθεση στη μακρά πορεία του Ελληνισμού. Ενός Ελληνισμού που θα έπρεπε να επιστρέψει –κατά τον ίδιο– στη ρίζες του. Παρά ταύτα ο Γεμιστός συμμετείχε στις εργασίες της συνόδου και, όπως αναφέρει ο Σιλβέστρος Συρόπουλος, ο οποίος διέσωσε τα πρακτικά της συνόδου, αναιρέσε πολλά από τα επιχειρήματα των Λατίνων ως σοφιστείες και συνέβαλε στο να μην υποκύψουν σε ατιμωτικές υποχωρήσεις ο ιεράρχες της Ανατολικής Εκκλησίας. Οι πληροφορίες του Συρόπουλου ενέχουν όμως το στοιχείο της υπερβολής και η προσφορά του Γεμιστού στις εργασίες της συνόδου ήταν μάλλον ασήμαντη. Σημειωτέον

ότι στη Φλωρεντία υποχρεώθηκε να μείνει σε ανάρρωση επί μακρόν. Ο ίδιος, πάντως, δεν υπέγραψε τον όρο της «ενώσεως», προτιμώντας να αναχωρήσει μαζί με τον Σκολάριο και τον Δημήτριο Παλαιολόγο πριν από τη λήξη των εργασιών της συνόδου (6 Ιουλίου 1439).

Κατά την παραμονή του στη Φλωρεντία, έπειτα από πρόσκληση ορισμένων Φλωρεντινών ουμανιστών, παρέδωσε σειρά διαλέξεων με θέμα τις διαφορές μεταξύ του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Εκείνον τον καιρό ελάχιστα έργα του Πλάτωνα ήταν αντικείμενα μελέτης στη Δύση. Ο Γεμιστός ουσιαστικά επανεισήγαγε σε μεγαλύτερο βαθμό την πλατωνική σκέψη στον δυτικό κόσμο, κλονίζοντας την κυριαρχία που ασκούσε ο Αριστοτέλης στη δυτική σκέψη. Η συμβολή του στην κατάρρευση του δυτικού σχολαστικισμού ήταν αναντίρρητη.

Ο Κόζιμο των Μεδίκων παρακολούθησε τις διαλέξεις του Γεμιστού και εμπνεύστηκε την ίδρυση της Πλατωνικής Ακαδημίας στη Φλωρεντία. Η Ακαδημία ιδρύθηκε το 1459. Ο Μαρτσίνιο Φιτσίνο, Φλωρεντίνος ουμανιστής και πρώτος διευθυντής της Ακαδημίας, απέδωσε στον Γεμιστό τον έσοκατο φόρο τιμής χαρακτηρίζοντάς τον «δεύτερο Πλάτωνα». Μέλος της Ακαδημίας ήταν και ο περίφημος λόγιος Πίκο ντε λα Μιράντολα.

Ενόσω βρισκόταν ακόμη στη Φλωρεντία ο Γεμιστός συνόψισε τις διαλέξεις του σε έναν τόμο υπό τον τίτλο «*Περί των Αριστοτέλης προς Πλάτωνα διαφέρεται*» (γνωστός στο δυτικό κόσμο με τον τίτλο *De Differentiis*). Ο Γεώργιος Σχολάριος απάντησε με το «*Υπέρ Αριστοτέλους αντιλήψεων*», το οποίο ανταπαντήθηκε από τον Πλήθωνα με το έργο «*Περί τας υπέρ Αριστοτέλους Γεωργίου του Σχολάριου αντιλήψεις*», γραμμένο το 1448.

Επιστροφή στον Μυστρά και τελευταία χρόνια του βίου

Μετά την επιστροφή του στον Μυστρά ίδρυσε μία σχολή. Εκεί δίδαξε έναν δική του έμπνευσης πολυθεϊσμό, ενώ κάποιτοι από τους μαθητές του προσεύχονταν μπροστά στα αγάλματα των πολυθεϊστικών θεοτήτων. Σε αυτή την περίοδο πρέπει να ενταχθεί η συγγραφή του σπουδαιότερου έργου του, του *Νόμων Συγγραφή* ή *Περί Νόμων*.

Απεβίωσε, πλήρης ημερών, στη Σπάρτη, τη 1 μετά τα μεσάνυχτα, στις 26 Ιουνίου 1452. Ετάφη στον Μυστρά με όλες τις χριστιανικές τιμές. Το 1465 ο ηγεμόνας του Ρίμινι Σιγκισμόντο Παντόλφο Μαλατέστα κατέλαβε για μικρό χρονικό διάστημα τον Μυστρά. Φεύγοντας πήρε μαζί του και τα λείψανα του Πλήθωνα, τα οποία εναπέθεσε σε μαρμαρίνη λάρνακα στην εκκλησία του Αγίου Φραγκίσκου (Tempio Malatestiano) με το εντυπωσιακό επίγραμμα «*ώστε ο Μεγάλος Δάσκαλος να βρισκείται ανάμεσα*

Μέλος της Πλατωνικής Ακαδημίας στη Φλωρεντία ήταν και ο περίφημος λόγιος Πίκο ντε λα Μιράντολα (έργο του Κριστοφάνο ντελ' Αλτίσιμο, 16ος αιώνας, Φλωρεντία, Γκαλερί Ουφίτσι). ΔΕΞΙΑ: Το 1465 ο Σιγκισμόντο Παντόλφο Μαλατέστα, ηγεμόνας του Ρίμινι, κατέλαβε για μικρό χρονικό διάστημα τον Μυστρά. Φεύγοντας πήρε μαζί του και τα λείψανα του Πλήθωνα, τα οποία εναπέθεσε σε μαρμαρίνη λάρνακα στην εκκλησία του Αγίου Φραγκίσκου. Απεικόνιση του Μαλατέστα (έργο του Πιέρο ντε λα Φραντσέσκα, 15ος αιώνας, Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου).

Το επίγραμμα στη λάρνακα όπου φυλάσσονται τα λείψανα του Πλήθωνα στον ναό του Αγίου Φραγκίσκου (Tempio Malatestiano), στο Ρίμινι.

σε ελεύθερους ανθρώπους». Εκεί φυλάσσονται έως σήμερα. Στο επίγραμμα διαβάζουμε: «*Τα λείψανα του Γεμιστού από το Βυζάντιο, του ηγήτορα των φιλοσόφων του καιρού του, ο Σιγκισμόντο Παντόλφο Μαλατέστα, γιος του Παντόλφο, κατά τον πόλεμο που διεξήχθη στην Πελοπόννησο εναντίον του αυτοκράτορα των Τούρκων, φλογιζόμενος από άπειρη αγάπη προς τους λογίους, φρόντισε να μεταφερθούν και να ενταφιασθούν εδώ. 1465*».

Σκέψη και έργα

Η βάση της φιλοσοφικής σκέψης του Πλήθωνα είναι τα πλατωνικά έργα. Στο έργο του *Περί των Αριστοτέλης προς Πλάτωνα διαφέρεται* συγκρίνει τις αντιλήψεις των δύο φιλοσόφων περί θεού, υποστηρίζοντας ότι ο Πλάτωνας προσδίδει στον θεό περισσότερες εξευγενισμένες δυνάμεις ως «*δημιουργού κάθε είδους κατανοητής και διακριτής ουσίας, άρα και ολόκληρου του Σύμπαντός μας*» ενώ ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι είναι μόνο η κινητήρια δύναμη του Σύμπαντος («*Αριστοτέλης δε δημιουργόν μεν*

ουδενός ουδαμού αυτόν φησιν είναι, αλλά μόνου του ουρανού τούδε κινητικόν»). Ο θεός του Πλάτωνα είναι, ακόμη, το τέλος και η τελική αιτία του Σύμπαντος («*[...] ως και τέλος αυτόν, και τελικόν αίτιον τίθεται*»), ενώ αυτός του Σταγειρίτη φιλοσόφου είναι μόνο το τέλος της κίνησης και της αλλαγής. Ο Πλήθων χλευάζει τον Αριστοτέλη για την ενασχόλησή του με ασήμαντα πράγματα, τέτοια όπως τα οστρακόδερμα και τα έμβρυα («*[...] περί εμβρύων και οστρέων και του δέοντος περαιτέρω πολυπραγμαούντα*»), ενώ θεωρεί ότι απέτυχε να αποδώσει στον θεό τη δημιουργία του Σύμπαντος λόγω της εκτίμησής του ότι οι ουρανοί συντίθενται από ένα πέμπτο στοιχείο («*πέμπτον σώμα*»), όπως και για την εκτίμησή του ότι ο στοχασμός («*το θεωρείν*») είναι η ύψιστη ηδονή. Κατά τον Πλήθωνα, ο Αριστοτέλης ευθυγραμμίζεται ως προς αυτό το τελευταίο σημείο με τον Επίκουρο («*Αριστοτέλης έοικε διά τούτο τη ηδονή το θεωρητικόν προσθεικέναι ίνα την οικειάν ημίν δηλώσει ηδονήν [...] ου πολύ τι διάφορον λέγων του Επικούρου, ος που ηδονήν την γε ψυχικήν*

ταγαθόν τίθεται»). Σε απάντηση του *Υπέρ Αριστοτέλους αντιλήψεων* του Σκολάριου ο Πλήθων ισχυρίζεται ότι ο θεός του Πλάτωνα πλησιάζει περισσότερο αυτόν του Χριστιανισμού παρά εκείνος του Αριστοτέλη.

Η πεμπτουσία όμως της φιλοσοφικής, της θρησκευτικής και της κοινωνικοπολιτικής σκέψης του Πλήθωνα εμπεριέχεται στο έργο του *Νόμων Συγγραφή*. Το έργο αυτό δεν σώζεται ολόκληρο. Ο Σκολάριος, γράφοντας προς τον έξαρχο Ιωσήφ, δίνει μια λεπτομερή καταγραφή των περιεχομένων του καθώς και μια σύντομη περίληψη του κάθε κεφαλαίου, μην παραλείποντας να σχολιάσει καυστικά πολλά από τα σημεία του έργου με τα οποία δεν συμφωνούσε. Σε αυτό το έργο ο Πλήθων εκθέτει τις θρησκευτικές δοξασίες του, οι οποίες αντανakλούν έναν ιδιότυπο παγανισμό. Πρόκειται για μια μείξη στωικισμού και ζωροαστρικού μυστικισμού. Εκτός όμως από αυτό το έργο οι θρησκευτικές απόψεις του Πλήθωνα ανευρίσκονται και στο έργο *Ζωροαστρείων τε και Πλατωνικών δογμάτων συγκεφαλαίωσις*, το οποίο διέδωσε ο Βησσαρίων. Κατά τον Πλήθωνα, λοιπόν, υπάρχει ένα πάνθεον, με τον Δία ως υπέρτατο κύριο, ο οποίος περικλείει μέσα του την όλη ύπαρξη σε μια αδιαίρετη κατάσταση. Το πρώτο του τέκνο, δίχως τη μεσολάβηση συζύγου και μητέρας, είναι ο Ποσειδώνας. Από αυτόν δημιουργήθηκαν οι ουρανοί. Ο ίδιος κυβερνά τα πάντα και ρυθμίζει την τάξη του Σύμπαντος. Γενικώς, τέκνα του Δία είναι μια ομάδα «υπερουράνιων» θεοτήτων, οι Ολύμπιοι και Ταρτάριοι, όλοι τους δίχως μητέρα. Από αυτές τις θεότητες η Ήρα έρχεται τρίτη στην ιεραρχία. Αυτή είναι η δημιουργός και κυβερνήτης της άφθαρτης ύλης καθώς και μητέρα, μετά την ένωση της με τον Δία, των επουράνιων θεών, των ημίθεων και των πνευμάτων. Οι Ολύμπιοι εξουσιάζουν την θάνατη ζωή στους ουραμούς, οι Ταρτάριοι τη θνητή στα επίγεια, ο δε αρχηγός τους, ο Κρόνος, εξουσιάζει τη θνητότητα ολοκληρωτικά. Ο αρχαιότερος των επουράνιων θεών είναι ο Ήλιος, κυρίαρχος των ουρανών και πηγή της όλης θνητής ζωής στη Γη. Οι θεοί είναι υπεύθυνοι για το καλό και όχι για το

κακό. Είναι δε αυτοί που κατευθύνουν την όλη ζωή προς τη θεϊκή τάξη. Αυτή η ίδια η θεϊκή τάξη κυβερνά την κοινωνία των μελισσών, αυτή κρύβεται πίσω από την προνοητικότητα των μυρμηγκιών, την επιδεξιότητα των αραχνών, την ανάπτυξη των φυτών, την έλξη των μαγνητών και τη συγκώνευση του υδραργύρου με τον χρυσό.

Αντιλαμβανόμαστε από τα ανωτέρω ότι το πάνθεον του Πλήθωνα δεν έχει καμία σχέση με το πάνθεον της αρχαιοελληνικής θρησκείας, εκτός από την κοινή χρήση των ονομάτων. Πίσω από τα ονόματα των θεοτήτων κρύβονται οι ιδέες της κοσμοθεωρίας του. Ο Πλήθων κάνει λόγο και για την ύπαρξη δαιμόνων, τους οποίους θεωρεί αγαθούς. Όσο για το Σύμπαν, δημιουργήθηκε ως τέλειο και εκτός χρόνου, και γι' αυτό δεν έχει αρχή και τέλος εν χρόνω.

Αναφορικά με την ανθρωπολογία του, η ψυχή του ανθρώπου, όπως και αυτή των θεών, είναι αθάνατη και μετεμψυχώνεται διαδοχικά σε θνητά σώματα, κατευθυνόμενη μέσα στην αιωνιότητα προς τον τόπο των θεών. Ο άνθρωπος, ως συγγενής των θεών, οφείλει να αγωνίζεται για την επικράτηση του Καλού.

Τις κοινωνικοπολιτικές ιδέες του τις εντοπίζουμε στα δύο υπομνήματά του, προς τον Μανουήλ Β' Παλαιολόγο και τον Θεόδωρο Β' Παλαιολόγο αντιστοιχα.

Πιστεύοντας ότι οι Πελοποννήσιοι είναι άμεσοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων,⁷ ο Πλήθων απέρριψε το ιουστινιάνειο ιδεώδες μιας οικουμενικής αυτοκρατορίας υπέρ της ίδρυσης ενός εθνικού κράτους, το οποίο θα είναι θύλακας του ελληνιστικού πολιτισμού. Γι' αυτό στα δύο υπομνήματά του προτρέπει τους δύο ηγεμόνες του δεσποτάτου να μετατρέψουν την Πελοπόννησο σε ένα νησί πολιτισμού, βάσει μιας νέας νομοθεσίας. Ως πολίτευμα αυτού του νέου κράτους προτείνει έναν τύπο ισχυρής συγκεντρωτικής μοναρχίας η οποία θα δέχεται τις συμβουλές ενός μικρού σώματος μορφωμένων ανδρών προερχομένων από τη μεσαία τάξη. Ο στρατός πρέπει να αποτελείται μόνο από γηγενείς Έλληνες επαγγελματίες στρατιώτες, οι οποίοι θα

Ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων. Λεπτομέρεια από τον πίνακα του Μπενότσο Γκοτσόλι *Η πομπή των Μάγων* (*Corteo dei Magi*), 15ος αι. Palazzo Medici-Riccardi, Φλωρεντία. Στο κέντρο εικονίζεται ο ίδιος ο καλλιτέχνης και στα αριστερά του ο Πλήθων.

συντηρούνται από τους φορολογούμενους («είλωτες») που θα απαλλάσσονται από τη στρατιωτική θητεία. Η γη πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και το ένα τέταρτο της αγροτικής παραγωγής πρέπει να δίδεται στο δημόσιο ταμείο. Δεν παραλείπει όμως να τονίσει ότι το κράτος θα πρέπει να παρέχει κίνητρα για την καλλιέργεια παρθένας γης. Το εμπόριο θα πρέπει να είναι ελεγχόμενο και η χρήση νομίσματος περιορισμένη, ενώ πρέπει να ενθαρρύνεται η ανταλλακτική οικονομία. Υποστήριξη θα πρέπει να παρέχεται στα εγχώρια προϊόντα αντί για τα εισαγόμενα.

Αναφορικά με το Ποινικό Δίκαιο, προτείνει την κατάργηση του ακρωτηριασμού («*βαρβαρικόν τι, και ουχ Ελληνικόν*») και την εισαγωγή των ομοδεσμιών καταδίκων («*δεδεμένους εργάζεσθαι τους τοιούτους*»). Οι δε ομοφυλόφιλοι, ως σεξουαλικά παρεκκλίνοντες («*παρά φύσιν*»), οι κτηνοβάτες, οι βιαστές, οι αιμομεικτές και οι διακορευτές (ακόμη και αν έχουν συναινέσει οι νεαρές παρθένας) θα πρέπει να ρίπτονται

στην πυρά («*πυρί καθαίρειν*»). Η ίδια ποινή πρέπει να ισχύει για τους άνδρες που μοιχεύουν και τους προαγωγούς (είτε είναι άνδρες είτε γυναίκες). Οι μοιχαλίδες, αφού υποβληθούν αρχικώς σε κουρά, θα πρέπει να περνούν την υπόλοιπη ζωή τους ασκώντας την πορνεία.

Μπροστά στον κίνδυνο των Οθωμανών πρότεινε και πρακτικότερα μέτρα, όπως η ανοικοδόμηση του Εξαμιλίου (δηλαδή του αμυντικού τείχους κατά μήκος του κορινθιακού ισθμού) στο οποίο οι Οθωμανοί είχαν προκαλέσει ρήγματα το 1423.

Παρ' όλα αυτά, ούτε ο Μανουήλ Β' Παλαιολόγος ούτε ο γιος του Θεόδωρος πρόβησαν στην υιοθέτηση και στην εφαρμογή κάποιων από τις μεταρρυθμίσεις που πρότεινε ο Πλήθων.

Η διαμάχη Πλήθωνος και Σχολαρίου

Μένει να επανέλθουμε στο γεγονός της καύσης του *Νόμων Συγγραφή* από τον Σχολάριο. Γιατί άραγε να προβεί ο Σχολάριος

σε μια τέτοια ενέργεια; Το βιβλίο αυτό κάποτε περιήλθε στην κατοχή της πριγκίπισσας Θεοδώρας, συζύγου του δεσπότη του Μοριά Δημητρίου. Η Θεοδώρα απέστειλε το χειρόγραφο στον Σχολάριο όταν πια είχε ενθρονιστεί ως πατριάρχης με το όνομα Γεννάδιος Β', ζητώντας τη συμβουλή του τι να έκανε με αυτό. Ο Σχολάριος της το επέστρεψε συμβουλευόντάς την να το καταστρέψει. Ο Μοριάς δέχθηκε επίθεση από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β' τον Πορθητή και η Θεοδώρα διέφυγε με τον σύζυγό της Δημήτριο, ώσπου κατέληξαν στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί παρέδωσε το χειρόγραφο εκ νέου στον Σχολάριο, απρόθυμη να καταστρέψει το μοναδικό αντίγραφο ενός τόσο διακεκριμένου διανοητή. Τελικά ο Γεννάδιος το έκαψε μεταξύ των ετών 1462 και 1463. Φρόντισε όμως να μην το κάψει ολόκληρο, «αλλ' άφησε τους πίνακας περιεχομένων δεμένους εις τας σανίδας της στακάσεως και τους εις το τέλος ύμνους προς τους θεούς του, διότι και εξ αυτών μόνον θα δικαιώσουν οι μεταγενέστεροι την απόφασίν του».⁸ Η πράξη αυτή του Σχολάριου δεν πρέπει να μας ξενίζει, καθώς άλλα ήταν τα ήθη της εποχής εκείνης. Σήμερα, από τα 101 κεφάλαια του *Νόμων Συγγραφή* σώζονται τα 15. Ο Σχολάριος, σε επιστολή του

προς τον έξαρχο Ιωσήφ (*Περί του βιβλίου του Γεμιστού και κατά της ελληνικής πολυθείας*), δίνει –όπως προαναφέραμε– λεπτομέρειες του βιβλίου, μην παραλείποντας να σχολιάσει και να επικρίνει σημεία μη αρεστά ή και ακατανόητα σε αυτόν. Φαίνεται πάντως από τα γραφόμενα του Σχολάριου ότι ο δεν μπορούσε να αποδεχθεί τον νεοπλατωνισμό –αριστοτελιστής ων– του Πλήθωνα. Πολύ περισσότερο δεν μπορούσε να αποδεχθεί τον παγανισμό του, αυτός ο ένθερμος υποστηρικτής της Ορθοδοξίας. Πώς να μην αντιδράσει αυτός που αποκαλούσε την Ορθοδοξία «*αγιωτάτην των Ελλήνων θρησκεία*» απέναντι στους ύμνους και στις προσευχές που συνέντασσε ο Πλήθων προς τις παγανιστικές θεότητες;

Είναι ενδεικτικό το παρακάτω απόσπασμα για την εκτίμηση που τρέφει για τη σκέψη του Πλήθωνα: «*Κατεγλώμεν της απλότητος του ανθρώπου. Εθρηνούμεν τον όλεθρον αυτώ της ψυχής. Κατηρώμεθα των πονηρών δαιμόνων, υφ' ων, στερήσει χάριτος ουρανού, συνηρηπάγη συνεθήναιτω ψεύδει. Κατεγνώσκομεν της των ανθρώπων παραφοράς, η τον πρόσθεν χρόνον εδούλευον. [...] Ωδυρόμεθα την συμφοράν του γένους ημών, την αισχύνην, το όνειδος. Έδει γαρ τοις ημών κακοίς και τούτο προ-*

σκείσθαι, ότι τελευταίον ενί τα της Ελληνικής παιδείας υπελείφθη καλά προεσβύτη, και ούτος απώνατο της περι ταύτα σπουδής φρενών αισχράν έκστασιν. ου γαρ αν είχε σωφρονών τοιαύτα καινοτομείν. Ηλγούμεν επί τοις πόνοις και νοστοις, ους απώλεσε, την περι την λέξιν τε και συνθήκην φιλοτιμίαν υποθέσει φαυλοτάταις συναλώσας. ώσπερ ει τις εν ύλαις αιμιτοτέραις, ή διαλυομενάις ευθύς, την περι τους ανδριάντας αυτώ τέχνην επιδεικνύει, βελτίοσι και προσηκούσαις χρήσθαι δυνάμενος».

Δεν παραλείπει να ψέξει τον Πλήθωνα για το όραμα της νέας πολιτείας καθώς και για τη θέσπιση νέων νόμων: «Άνθρωπε, είπομεν, εις άριστος νόμος, και μία πολιτεία βελτίστη. συ δε εις άριστος αυτών αποστάς, και τοις φαυλοτάτοις αντί τούτων προσθέμενος, είτα και νομοθέτης επεθύμησας γενέσθαι; Τίνας ελπίσας προσθήσασθαι σοι; Ει μεν γαρ καινοτέρα ενομοθέτεις, και μήπω επιδεδειγμένα τω ανθρωπίνω βίω, είχεν αν τι σοι και ελπίδος το τόλμημα».

Φαίνεται ότι τον ανησύχησε ιδιαίτερα η αξίωση του Πλήθωνα να επιβάλλεται η ποινή του θανάτου σε εκείνους που θα αρνούταν τη θρησκευτικοπολιτική μεταρρύθμιση που οραματιζόταν. Όπως δηλώνει ο Σχολάριος, του θύμιζε τα μαρτύρια που

Αντίτυπο του βιβλίου του Πλήθωνα *Περί των Αριστοτέλης προς Πλάτωνα διαφέρεται (De Differentiis)*, εκδοθέν το 1574 στη Βασιλεία της Ελβετίας. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Λεπτομέρεια τοιοχογραφίας από την Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών.

υπέστησαν οι χριστιανοί από τυράννους του παρελθόντος: «Και των δεινών αν εκείνων τυράννων εμιμήσω την βίαν και την των μαρτυριών οδόν χριστιανοίς αύθις ανήκας. Μάλλον δε πέπραχας άπαν το επί σοι. εν μιά γαρ των υσάτων σοι υποθέσεων και κτείνειν νομοθετείς τους τοις νόμοις αντιλέξειν βουλευσομένους».⁹

Ο Σχολάριος πάντως δεν έκρυψε τις προθέσεις του, κρίνοντας ότι: «Το δε σον βιβλίον αφανιστέον, μη και άλλοις ίσως του θρηνείσθαι πρόφασις γένηται, και τω συγγεγραφοτί διηνεκούς αδοξίας, χερσίν ειδότων εμπίπτον». Συμπληρώνει ότι, αφού μελέτησε το βιβλίο του Πλήθωνα το επέστρεψε στην πριγκίπισσα με την προτροπή «διδόναί πυρί». Και ο λόγος; Η πολυθεΐα, η μετεμψύχωση (με τη συνακόλουθη απώλεια του παραδείσου) και η πολυγαμία: «Ου μόνον τα πάντα προς την πολυθεΐαν εξεπίτηδες αναφέρειν, αλλ' ότι και ψεύδος τι τοις περι πάντων λόγοις εγκατεμémικτο. Περί ψυχής γαρ λέγων αθανασίας, τας εις το σώμα και τον βίον επανόδους αυ των ψυχών εν χρόνων τακταις περιόδοις, ως δύναται, κρατύνειν πειράται, ας οι πολλοί μετεμψυχώσεις φασί, και εις τον ουράνιον τόπον ουδέποτε ταύτας ανάγεσθαι αξιοί, και χείρω άλλα προστίθησιν. Οικονομίας δε περι πραγματευόμενος, ενί ανδρί πλείους γυναικάς αξιοί συνάπτεσθαι τε και συνοικείν. Και ουδέν ο τι ου φαυλότητος εις τον ανθρωπινον εισάγει βίον». Κρίνει τελικά ότι «ουδέν του βιβλίου μέρος ύστερον έδοξέ μοι καταλειπτέον ευσεβών όψεσιν, ωφέλειαν μεν μηδεμίαν, σκάνδαλον δε ταις αυτών ψυχαίς ενθείναι δυνάμενον».

Βεβαίως η αντιπαλότητα μεταξύ του Πλήθωνα και του Σχολάριου κρατούσε από τον καιρό που ο πρώτος δίδασκε και συνέγραφε βάσει της πλατωνικής φιλοσοφίας. Αν και ο Σχολάριος αντέδρασε και άσκησε

κριτική στις παγανιστικές δοξασίες του Πλήθωνα, γενικώς η Ανατολική Εκκλησία «αντιμετώπισε με αδιαφορία τα παγανιστικά οράματα του Πλήθωνα και των ομοφρόνων του, τα οποία επιβεβαίωναν την ορθότητα των παρεμβάσεών της για την περιφρούρηση της παραδοσιακής ισορροπίας στις σχέσεις της χριστιανικής πίστεως προς τη “θύραθεν” σοφία».¹⁰ Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης ουσιαστικά είχε βάλει τέλος στις προσπάθειες των Βυζαντινών λογίων για απανακαθορισμό της σχέσης μεταξύ χριστιανικής πίστης και ελληνικής φιλοσοφίας. Τώρα το υπόδουλο Γένος θα έπρεπε να αγωνιστεί για την επιβίωσή του καθώς και για τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητάς του, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί έως τα μέσα του 15ου αιώνα. Από την πλευρά της η Εκκλησία είχε αναλάβει την ευθύνη για την περιφρούρηση της θρησκευτικής ταυτότητας και της εθνικής αυτοσυνειδησίας του Γένους.¹¹ Ο Πλήθων από την πλευρά του είχε θέσει την ταφόπλακα στον σχολαστικισμό της δυτικής σκέψης και άνοιγε τον δρόμο –μαζί με άλλους– για το νέο πνευματικό ρεύμα της Αναγέννησης.

Ο απόηχος του έργου του όμως και η μορφή του Πλήθωνα αποτυπώθηκαν κατά τους κατοπινούς χρόνους στη σκέψη του Παλών μαθητών του, στη *Γυφτοπούλα* του Παπαδιαμάντη, στον *Δωδεκάλογο του Γύφτου* του Κωστή Παλαμά, στις περιηγητικές περιγραφές του Νίκου Καζαντζάκη,¹² στην ποιητική έμπνευση του Άγγελου Σικελιανού αλλά και στο πλήθος μονογραφιών και άρθρων που ανευρίσκει κανείς όχι μόνο σε έντυπη μορφή αλλά και στο Διαδίκτυο. Προς τιμήν του ο ακαδημαϊκός Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος έδωσε στην Ελεύθερη Σχολή Φιλοσοφίας, που είχε ιδρύσει στη Μαγούλα Λακωνίας το 1975, την επωνυμία Ο Πλήθων. Ο ίδιος ο Σχολάριος, ο αμείλικτος πολέμιός του, σε επιστολή του προς τον Μάρκο τον Ευγενικό αναγνώρισε τη ρητορική του δεινότητα και το ήθος του.¹³

Αποτιμώντας τη μεταξύ τους διαμάχη θα έπρεπε να λάβουμε υπ’ όψιν τις ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθη: την

οθωμανική απειλή προ των πυλών και ένα συρρικνωμένο βυζαντινό κράτος στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Όπως σημειώνει ο Θεόδωρος Ζήσης, «και ο πατριάρχης και ο σοφός του Μυστρά προσεπάθησαν να διαφυλάξουν το Γένος, ο μεν προτιμήσας το σέβας, ο δε κληρονομήσας την σοφίαν, την γνώσιν».¹⁴ Η ιστορική πορεία έδειξε ότι το Γένος συμπορεύθηκε με την επιλογή του Σχολάριου.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

Έργα φιλοσοφικού περιεχομένου:

Περί ων Αριστοτέλης προς Πλάτωνα διαφέρεται.

Περί αρετών.

Νόμων συγγραφή ή Περί Νόμων.

Περί αθανασίας ψυχής της ανθρωπίνης.

Περί ειμαρμένης.

Επινομίς.

Ζωροαστρείων τε και Πλατωνικών δογμάτων συγκεφαλαίωσις.

Μαγικά λόγια των από Ζωροάστρου Μάγων εξηγηθέντα - Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνος εξήγησις εις τα αυτά λόγια.

Διασάφησις των εν τοις Ζωροάστρου λόγοις ασαφέστερον ειρημμένων.

Προς ηρωτημένα άττα απόκρισις,

Περί τας υπέρ Αριστοτέλους Γεωργίου του Σχολάριου αντιλήψεις.

Αποκρίσεις περί του δημιουργού του ουρανού.

Έργα θεολογικού περιεχομένου:

Προς το υπέρ του Λατινικού δόγματος βιβλίον.

Προς Βησσαρίωνα Καρδινάλη.

Προς τας παρά Βησσαρίωνος αντιλήψεις επί τοις κατά του υπέρ Λατίνων αντιρρητικούς.

Έργα κοινωνικοπολιτικού προβληματισμού:

Προς τον βασιλέα Εμανουήλον περί των εν Πελοποννήσω πραγμάτων.

Συμβουλευτικός προς τον δεσπότην Θεόδωρον, περί της Πελοποννήσου.

Περί δικών.

Ιστορικά:

Ελληνικών Α' και Β'.

Γεωγραφικά:

Χωρογραφία της Θεσσαλίας.

Διόρθωσις ενίων των ουκ ορθώς υπό Στράβωνος λεγομένων.

Μουσικά:

Κεφάλαια άττα λόγων μουσικών.

Ημερολογιακά:

Μηνών και ετών τάξεις και ημερών απαρίθμησης.

Ρητορικά:

Συντομή περί ρητορικής.

Επικήδειες ομιλίες:

Επιτάφιος επί τη του ηγεμόνος Κυρίου Θεοδώρου γυναικί Κλεόπη.

Επιτάφιος επί τη βασιλίση Ελένη τη Παλαιολογίνη, τη διά του θείου και αγγελικού σχήματος μετονομασθείη, Υπομονή μοναχή.

Εκτός αυτών ο Πλήθων συνέγραψε και πολλά υπομνήματα σε έργα αρχαίων συγγραφέων, όπως του Ξενοφάντα, του Θεόφραστου, του Αριστοτέλους, του Πολύβιου, του Διόδωρου, του Πλούταρχου, του Πτολεμαίου, του Στράβωνα και ένα πόνημα για την «Εισαγωγή» του Πορφυρίου στα περί λογικής έργα του Αριστοτέλους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Σχολαρίου Άπαντα, τ. IV, 155.2.
- 2 Χατζημικαήλ, υποσημ. σ. 16.
- 3 Αυτόθι.
- 4 Επιστολή τη βασιλίση [Θεοδώραν Ασάνιανη] περί του βιβλίου του Γεμιστού.
- 5 Χατζημικαήλ, σ. 17.
- 6 Ο Θ. Ζήσης δεν έχει καμία αμφιβολία ότι ο ίδιος ο Σχολάριος κατήγγειλε τον Πλήθωνα στην «πολιτικήν και πνευματικήν ηγεσίαν», βλ. σ. 317.
- 7 Περί των εν Πελοποννήσσω πραγμάτων: «Ελληνισι δε ουκ έστιν ευρειν ει τις άλλη οικιοτέρα χώρα, ουδέ μάλλον προσήκουσα, η Πελοπόννησός τε [...]. Ταύτην γαρ δη φαίνονται την χώραν Έλληνες αεί οικούντες οι αυτοί εξότουπερ άνθρωποι διαμνημονεύουσιν, [...] ουδέ επήλυδες κατασχόντες, άλλους τε εκβαλόντες, και αυτοί υφ' ετέρων το αυτό έστιν ότε πεπονθότες. Αλλ' Έλληνες τήνδε την χώραν τουναντίον αυτοί γε αεί φαίνονται κατέχοντες, ουτε ταύτην εκλιπόντες».
- 8 Ζήσης, σ. 325.
- 9 Σχολαρίου Άπαντα IV, 170. Ο ίδιος ο Πλήθων αναφέρει επί λέξει στη «Νόμων Συγγραφή», σ. 126: «[...] ου και σοφιστών, ην τις παρά τας ημετέρας ταύτας δόξας σοφίζομενος αλώ, ζων και ούτος κεκαύσεται» («[...] θα πρέπει να καί

ζωντανός και όποιος από τους σοφιστές συλληφθεί να διδάσκει θεωρίες αντίθετες από τις δικές μας απόψεις), βλ. Χατζημικαήλ, σ. 215.

- 10 Φειδάς, σ. 315.
- 11 Φειδάς, αυτόθι.
- 12 Ν. Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας*, Αθήνα 1961, σσ. 285-394.
- 13 Σχολαρίου Άπαντα, IV, 118-119.
- 14 Ζήσης, σ. 237.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

J.-P. Migne, *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca), Γρηγόριος Μελισσηνός, Γεώργιος Σχολάριος, Γεώργιος Γεμιστός, Ματθαίος Καμαριώτης, Μάρκος Ευγενικός*, τ. 160, Κέντρον Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα 2007.

Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων, *Νόμων Συγγραφή - Ένα όραμα για μια ιδανική πολιτεία*, Εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια Δημήτριος Κ. Χατζημικαήλ, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005.

Θεόδωρος Ν. Ζήσης, *Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Βίος - συγγράμματα - διδασκαλία*, Εκδ. Πατριαρχικών Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη (1980) 1988.

Λίνου Γ. Μπενάκη, «Γ. Γ. Πλήθων», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Θ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1980, σσ. 368-370.

Του ίδιου, «Πλήθων-Γεμιστός, Γεώργιος», λήμμα στο Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. 8ος, Αθήνα 1991, σσ. 307-309.

Θεόδωρος Στ. Νικολάου, *Πληθωνικά*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004.

C.M. Woodhouse, *Gemistos Plethon, the Last of the Hellenes*, Oxford University Press, Oxford 1986.

Νίκος Μπουγάς, «Πλήθων», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica*, τ. 42, Αθήνα 2007, σσ. 668-671.

Σχολαρίου Γεωργίου Γενναδίου, *Άπαντα τα ευρισκόμενα*, Εκδ. L. Petit-X.

Sideridis-M. Jugie, *Oeuvres Complètes de Georges Scholarios*, τ. I-VIII, Paris 1928-1936.

Βλασίου Ιω. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία Β' - Από την Εικονομαχία μέχρι τη Μεταρρύθμιση*, Αθήνα 20023.

Ο Απόστολος Μιχαηλίδης είναι δρ Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ΜΔΕ Ινδικής Φιλοσοφίας και Θρησκείολογίας, Banaras Hindu University Ινδιών.

Ο ΡΟΒΕΣΠΙΕΡΟΣ ΚΑΙ Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ

της ΜΑΡΙΖΑ ΛΙΝΤΟΝ

Ο Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος εγείρει πάντα έντονα συναισθήματα. Για τους Άγγλους είναι «*τόσο αδιάφορος όσο η θάλασσα είναι γαλαζοπράσινη*» (σύμφωνα με την περιγραφή του Καρλάιλ), μια αποκρουστική μορφή που τέθηκε επικεφαλής της Γαλλικής Επανάστασης, στέλνοντας χιλιάδες ανθρώπους στον θάνατο κάτω από τη λεπίδα της γκιλοτινας. Οι περισσότεροι Γάλλοι, από την πλευρά τους, τον έχουν απωθήσει από τη μνήμη τους. Δεν έχει εγερθεί εθνικό μνημείο προς τιμήν του, παρότι στήθηκαν αγάλματα για πολλούς άλλους επαναστάτες. Οποιαδήποτε μνεία στον Ροβεσπιέρο δεν είναι αποδεκτή και μόνο ένας μάλλον παραμελημένος σταθμός του μετρό στο Παρίσι φέρει το όνομά του.

Αν και ο Ροβεσπιέρος, όπως και οι περισσότεροι επαναστάτες, ήταν αστός, ταυτιζόταν με τα αιτήματα των εργατών των

πόλεων, των *Αβράκωτων*, όπως έγιναν γνωστοί, και έγινε εκπρόσωπός τους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο κυριάρχησε στην επανάσταση κατά την πιο ριζοσπαστική φάση της. Ήταν η περίοδος της διακυβέρνησης των Ιακωβίνων, η οποία διήρκεσε από τον Ιούνιο του 1793 έως την ανατροπή του Ροβεσπιέρου, τον Ιούλιο του 1794, μήνες κατά τους οποίους ο λαός έγινε για λίγο κύριος της Α' Γαλλικής Δημοκρατίας, που είχε κηρυχθεί τον Σεπτέμβριο του 1792. Η περίοδος αυτή είναι επίσης γνωστή με τη φοβερή ονομασία Τρομοκρατία.

Η αινιγματική μορφή του Ροβεσπιέρου μάς οδηγεί στην καρδιά της Γαλλικής Επανάστασης και αποκαλύπτει τόσο τα ιδανικά της όσο και τη βία που τη σημάδεψε ανεξίτηλα.

Γεννημένος στο Αράς το 1758, ο Ροβεσπιέρος βίωσε την απώλεια από πολύ νωρίς στη ζωή του. Η μητέρα του πέθανε όταν

Στην περίοδο της κυριαρχίας του Μαξιμιλιανού Ροβεσπιέρου (1758-1794) επικρατούσε απόλυτη τρομοκρατία, στηριζόμενη στα επαναστατικά δικαστήρια και στην περίφημη Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας. Παρότι, λόγω της προσωπικής του εντιμότητας, του ανεπίληπτου ιδιωτικού του βίου και του αδέκαστου χαρακτήρα του είχε επονομασθεί από τους ομοϊδεάτες του αδιάφορος, δεν δίστασε, για την εδραίωση του καθεστώτος του, να στέλνει καθημερινά διά του επαναστατικού δικαστηρίου στη λαιμητόμο, κατά δεκάδες και εκατοντάδες, Γάλλους πολίτες, αντιφρονούντες, βασιλόφρονες, μετριοπαθείς, αναρχικούς, κλέφτες, ύποπτους, άνδρες, γυναίκες, ακόμη και παιδιά, που είχαν καταδικαστεί με συνοπτικές διαδικασίες. Προτομή του Ροβεσπιέρου από τερακότα, 1792 (Πύργος της Βιζίλ).

εκείνος ήταν 6 ετών και, λίγο αργότερα, ο πατέρας του εγκατέλειψε την οικογένεια. Τα παιδιά ανατράφηκαν από κάποιους ηλικιωμένους συγγενείς που δεν έχαναν ευκαιρία να τους υπενθυμίζουν διαρκώς την εξάρτησή τους από εκείνους και την ανευθυνότητα του πατέρα τους. Ο Μαξιμιλιανός ήταν ο μεγαλύτερος, ένα ευσυνείδητο αγόρι που σπούδαζε με υποτροφία και εργαζόταν σκληρά. Άρχισε να φροντίζει τα μικρότερα αδέρφια του μόλις ήταν σε θέση να σηκώσει το βάρος αυτής της ευθύνης. Έγινε δικηγόρος και ζούσε ήσυχα και ευυπόληπτα στην πόλη όπου είχε γεννηθεί. Για τους συμπολίτες του τα πιο εξέχοντα χαρακτηριστικά του ήταν η υπεράσπιση των φτωχών και κάποιοι μάλλον μακροσκελείς και κουραστικοί λόγοι του στην τοπική ακαδημία.

Το 1789, λίγο μετά τη συμπλήρωση των 30 χρόνων του, η Γαλλική Επανάσταση μεταμόρφωσε το πεπρωμένο του. Ενεπλάκη στην πολιτική δίνη, που θα ήταν και το κύριο ενδιαφέρον του για την υπόλοιπη ζωή του. Εξελέγη αντιπρόσωπος για την Τρίτη Τάξη στη Συνέλευση των Τάξεων, που συγκλήθηκε τον Μάιο, και έζησε από κοντά την έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης, η οποία κατέλυσε την απόλυτη μοναρχία, δύο μήνες αργότερα. Επιδόθηκε σε έναν αγώνα προκειμένου να δημιουργήσει καλή φήμη ως δημόσιος ομιλητής στη Συνέλευση. Βάση για την άνοδό του ήταν η Λέσχη των Ιακωβίνων, η πιο σημαντική από τις επαναστατικές λέσχες, όπου ο κόσμος συζητούσε τα δρώμενα.

Εξαρχής ο Ροβεσπιέρος ήταν ριζοσπάστης και δημοκράτης, υπερασπιζόμενος την αρχή ότι τα «δικαιώματα του ανθρώπου» ανήκουν σε όλους – χωρίς να εξαιρούνται οι φτωχοί και οι σκλάβοι στις αποικίες. Η στάση αυτή του προσέδωσε σημαντική φήμη μεταξύ των Αβράκωτων και της ριζοσπαστικής Αριστεράς, τα πρώτα χρόνια της επανάστασης όμως στην εξουσία βρισκόταν άνθρωποι που δεν είχαν καμία επιθυμία να την αφήσουν στα χέρια αυτών που δεν διέθεταν ιδιόκτητη περιουσία. Ο Ροβεσπιέρος ήταν απτόητος. Ως εκπρόσωπος

της αντιπολίτευσης και επικριτής της κυβέρνησης, συνέχισε ακούραστος και παραμένοντας συνεπής στη στάση του. Ακόμη, υπήρξε για μεγάλο διάστημα σφοδρός πολέμιος της θανατικής ποινής. Γιατί άλλαξε αργότερα γνώμη και άρχισε να προσαπίζει την Τρομοκρατία; Η απάντηση βρίσκεται εν μέρει στην επιδεινωση της πολιτικής κατάστασης μεταξύ των ετών 1789 και 1792, καθώς και στην αποτυχία της απόπειρας διοργάνωσης μιας λειτουργικής συνταγματικής μοναρχίας υπό τον Λουδοβίκο ΙΣτ'.

Από την άνοιξη του 1792 η Γαλλία είχε εμπλακεί σε έναν ατέρμονα κύκλο πολέμων, εξεγέρσεων και εμφυλίων. Οι αντεπαναστάτες συνωμοτούσαν με σκοπό την παλινόρθωση της απόλυτης μοναρχίας, με την υποστήριξη του αυτοκράτορα Λεοπόλδου Β' της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (τον οποίο διαδέχθηκε τον Μάρτιο ο Φραγκίσκος Β'). Οι Γιρονδίνιοι, που αποτελούσαν εκείνο το διάστημα την κυρίαρχη επαναστατική παράταξη στη Νομοθετική Συνέλευση, πρωτοστάτησαν στην πρόταση για έναν επιθετικό πόλεμο εναντίον της αυτοκρατορίας, τον οποίο κήρυξαν τον Απρίλιο του 1792. Πρόθεση του ηγέτη τους Ζακ Πιερ Μπρισό, την οποία είχε άλλωστε παραδεχθεί δημοσίως, ήταν να δημιουργήσει πόλωση στη γαλλική πολιτική, να υποχρεώσει τους αντεπαναστάτες να αποκαλυφθούν προβαίνοντας σε ανοιχτή αντιπαράθεση και να αναγκάσει τη μοναρχία είτε να υποκύψει στους επαναστάτες είτε να αποδεχθεί την κατάλυσή της. Ενόψει των περιστάσεων αυτών, οι πολιτικές απόψεις οξύνθηκαν, ενώ αυξήθηκαν οι υποψίες και ο φόβος και εξαφανίστηκαν τα αρχικά αισθήματα αισιοδοξίας για το μέλλον της επανάστασης.

Ο ίδιος ο Ροβεσπιέρος είχε ήδη προειδοποιήσει για τους κινδύνους πρόκλησης μιας αντεπανάστασης. Είχε επιχειρήσει να αντιπαθεί στον πόλεμο, επειδή πίστευε ότι θα διαιρούσε τη Γαλλία και θα συσπείρωνε τους πολίτες υπέρ των αντεπαναστατών. Ούτε και πίστευε, όπως ο Μπρισό, ότι οι Ευρωπαίοι θα υποδέχονταν θετικά την

Πορτρέτο του Ροβεσπιέρου του 1790 (έργο αγνώστου, Παρίσι, Μουσείο Καρναβαλέ).

ΔΕΞΙΑ: Ο Γάλλος πολιτικός που έγινε γνωστός ως ηγέτης της παράταξης των Γιρονδίνων Ζακ Πιερ Μπρισό ή Μπρισό ντε Βαρβίλ (1754-1793), (έργο αγνώστου, Παρίσι, Βερσαλλίες).

εισβολή του γαλλικού στρατού, έστω και αν αυτός ισχυριζόταν ότι κόμιζε ελευθερία και ισότητα. «Κανείς», έλεγε ο Ροβεσπιέρος, «δεν καλοδέχεται οπλισμένους ελευθερωτές». Επέμεινε πεισματικά στη θέση αυτήν, παρότι δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής, και απομονώθηκε πολιτικά.

Το καλοκαίρι του 1792 οι χειρότεροι φόβοι του έλαβαν σάρκα και οστά. Ο γαλλικός στρατός όχι μόνο δεν επετύγχανε νίκες, αλλά βρισκόταν πολύ κοντά στην ήττα και δεν είχε καθόλου καλή οργάνωση, ενώ παράλληλα ήταν στελεχωμένος από ουσιαστικά ανεκπαιδευτους και άπειρους άνδρες. Πολλοί άνθρωποι πίστευαν (καθόλου αβάσιμα) ότι ο Λουδοβίκος είχε ταχθεί μυστικά με το μέρος του αυστριακού και του πρωσικού στρατού, που απειλούσαν πλέον το ίδιο το Παρίσι. Άλλοι θεωρούσαν ότι ο Ροβεσπιέρος μιλούσε εξ ονόματός τους όταν δήλωνε ότι οι αριστοκράτες ετοιμάζαν συνωμοσία με σκοπό την καταστολή της επανάστασης. Τον Αύγουστο η μοναρχία ανετράπη ύστερα από μια άγρια μάχη στα Ανάκτορα του Κεραμεικού. Τον Σεπτέμβριο

του 1792 σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, η Συμβατική Εθνοσυνέλευση, η οποία κήρυξε άμεσα την εγκαθίδρυση δημοκρατίας στη Γαλλία. Η άνοδος του Ροβεσπιέρου στη Λέσχη των Ιακωβίνων δεν είχε πλέον προσκοπήματα. Οι Ιακωβίνοι ταυτίστηκαν με το λαϊκό κίνημα και με τους Αβράκωτους, οι οποίοι με τη σειρά τους θεώρησαν τη βία του λαού ως πολιτικό δικαίωμα.

Η πιο διαβόητη περίπτωση της βίαιης λαϊκής δικαιοσύνης ήταν οι σφαγές στις φυλακές, τον Σεπτέμβριο του 1792, όταν περίπου 2.000 άνθρωποι, μεταξύ των οποίων ιερείς και καλόγριες, σύρθηκαν από τα κελιά τους για να παραπεμφθούν σε «δική» με συνοπτικές διαδικασίες. Η Εθνοσυνέλευση ήταν αποφασισμένη για τη μη επανάληψη παρόμοιων κτηνωδιών, αυτό σήμαινε όμως ότι έπρεπε η ίδια να αναλάβει αυτόν τον ρόλο.

Όταν η Εθνοσυνέλευση έθεσε επί τάπητος τη μοίρα του Λουδοβίκου ΙΣτ', κρατούμενου πλέον των επαναστατών, ο Ροβεσπιέρος και ο νεαρός συναδέλφός του Ζαιν-Ζυστ (1767-1794) –ο οποίος ήταν επίσης κάποτε

αντίθετος στη θανατική ποινή– ήταν οι πρώτοι που είχαν την άποψη ότι «ο Λουδοβίκος πρέπει να πεθάνει για να ζήσει η επανάσταση». Ο Ροβεσπιέρος δεν είχε εγκαταλείψει τις φιλελεύθερες πεποιθήσεις του, είχε καταλήξει όμως στο ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα και στο ότι, για την υπεράσπιση της επανάστασης, η αιματοχυσία ήταν δικαιολογημένη.

Τον Ιούνιο του 1793 οι Αβράκωτοι, εξοργισμένοι από τις αδυναμίες της κυβέρνησης, εισέβαλαν στην Εθνοσυνέλευση και ανέτρεψαν τους Γιρονδίνους, στηρίζοντας την πολιτική άνοδο των Ιακωβίνων. Με τον

τρόπο αυτόν, ο Ροβεσπιέρος ανήλθε στην εξουσία στηριζόμενος από τη λαϊκή βία των δρόμων. Αν και Γιρονδίνι και Ιακωβίνοι ανήκαν στην άκρα Αριστερά και είχαν πολλές κοινές ριζοσπαστικές δημοκρατικές πεποιθήσεις, ωστόσο οι Ιακωβίνοι ήταν πολύ πιο αποτελεσματικοί στη συγκρότηση μιας πολεμικής κυβέρνησης. Ίδρυσαν μια Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, με σκοπό να λειτουργήσει ως πολεμικό υπουργικό συμβούλιο. Η επιτροπή αυτή έγινε η κύρια εκτελεστική εξουσία, με τον Ροβεσπιέρο –που τώρα πια είχε μετακινηθεί για πρώτη φορά από την αντιπολίτευση στην κυβερ-

Λιθογραφία του 1797 που απεικονίζει τη συνεδρίαση επαναστατικής επιτροπής κατά την περίοδο της Τρομοκρατίας (1793-1794). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Λουί Αντουάν Λεόν ντε Σαιν Ζυστ (1767-1794) ήταν, μαζί με τους Ροβεσπιέρο και Κουτόν, μέλος της Τριανδρίας. Στις 27 Ιουλίου 1794 συνελήφθη και την επομένη οδηγήθηκε στην γκιλοτίνα (έργο του Πιερ-Πολ Πριντόν, 1793, Λυών, Μουσείο Καλών Τεχνών).

νηση- να συμμετέχει ως ένα από τα 12 μέλη της. Η στάση του Ροβεσπιέρου θα μεταβαλλόταν εντυπωσιακά από τη στιγμή εκείνη. Τον Ιούνιο οι Ιακωβίνοι συντάξαν σχέδιο ενός νέου Συντάγματος, του πιο φιλελεύθερου και μη ταξικού που είχε εμφανισθεί ποτέ παγκοσμίως. Εντούτοις, για κάποιους μήνες δίστασαν να το εφαρμόσουν, καθώς οι πιέσεις του πολέμου απέναντι στην Αυστρία και στην Πρωσία και ο εκτεταμένος εμφύλιος πόλεμος στη Βανδέα της Δυτικής Γαλλίας συνοδεύονταν από εξεγέρσεις σε ολόκληρη τη χώρα, υποκινούμενες από τα *διαμερίσματα* που απέρριπταν τη ριζοσπαστική κυβέρνηση των Παρισίων.

Τον Σεπτέμβριο του 1793 οι ανυπόμονοι Αβράκωτοι εισέβαλαν και πάλι στην Εθνοσυνέλευση με σκοπό να ασκήσουν πίεση στους αντιπροσώπους. Απαιτούσαν τη λήψη οικονομικών μέτρων που θα διασφάλιζαν τις προμήθειές τους σε τρόφιμα και την

αντιμετώπιση των αντεπαναστατών από την κυβέρνηση. Μία αντιπροσωπία των 48 τωμένων των Αβράκωτων προέτρεψε την Εθνοσυνέλευση «να κάνει την Τρομοκρατία καθημερινή πρακτική!» Οι Ιακωβίνοι ανταποκρίθηκαν στο αίτημα αυτό: ο Νόμος περί Υπόπτων επικυρώθηκε την 17η Σεπτεμβρίου 1793, δίνοντας την αρμοδιότητα για συλλήψεις στις διοικούσες επιτροπές και προσδιορίζοντας τον όρο «υπόπτοι» με πολύ γενικό τρόπο. Τον Οκτώβριο η Εθνοσυνέλευση ψήφισε το Διάταγμα περί Κυβέρνησης Έκτακτης Ανάγκης. Το διάταγμα αυτό επέτρεπε στην επαναστατική κυβέρνηση να αναστέλλει τα δικαιώματα και τους νομικούς μηχανισμούς ασφάλειας που ίσχυαν σε καιρό ειρήνης και να χρησιμοποιεί καταναγκασμό και βία. Ο Σαιν-Ζυστ όρισε με διάταγμα ότι η κυβέρνηση «θα ήταν επαναστατική έως την επίτευξη ειρήνης». Το Σύνταγμα μπήκε στο συρτάρι: τα

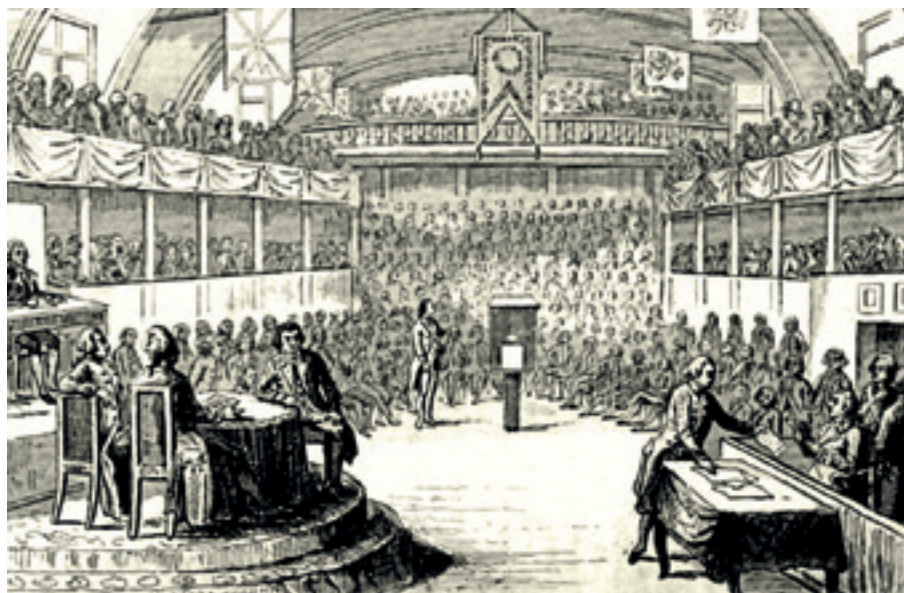
φιλελεύθερα ιδανικά της επανάστασης ανεστάλησαν επ' αόριστον. Οι Αβράκωτοι σχημάτισαν ένοπλες παραστρατιωτικές ομάδες που θα πήγαιναν στις επαρχίες με σκοπό να επιτάξουν προμήθειες για τα στρατεύματα και για τον αστικό πληθυσμό, ενώ παράλληλα θα καθάριζαν τον τόπο από τους αντεπαναστάτες. Τον Οκτώβριο ο Μπρισό και άλλοι ηγέτες των Γιρονδίνων, όπως και η Μαρία Αντουανέτα, οδηγήθηκαν στην γκιλοτίνα.

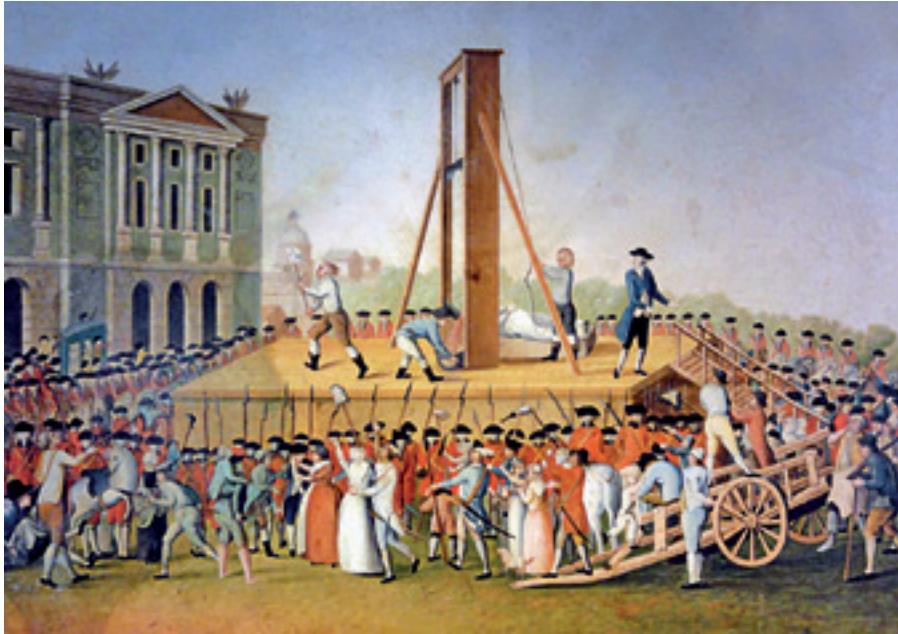
Για πρώτη φορά στην Ιστορία η Τρομοκρατία αναβιβάστηκε σε επίσημη κυβερνητική πολιτική, με δηλωμένο σκοπό τη χρήση βίας προκειμένου να επιτευχθεί ένας υψηλότερος πολιτικός στόχος. Σε αντίθεση με τη μετέπειτα σημασία της λέξης «τρομοκράτες», με την οποία αποκαλούνται άνθρωποι που χρησιμοποιούν βία εναντίον μιας κυβέρνησης, οι τρομοκράτες της Γαλλικής Επανάστασης ήταν η κυβέρνηση. Η Τρομοκρατία ήταν νόμιμη, έχοντας ψηφιστεί από την Εθνοσυνέλευση.

Ο Ροβεσπιέρος, όπως και άλλοι από την κυβέρνηση των Ιακωβίνων, ήταν κάποτε

δικηγόρος. Προσκολλήθηκε στον τύπο του νόμου, εν μέρει με σκοπό να εμποδίσει τους Αβράκωτους να πάρουν τον νόμο στα χέρια τους κάρη στη βία του όχλου. Όπως είπε ο επίσης επαναστάτης Δαντών, «*ας είμαστε εμείς τρομεροί προκειμένου να εμποδίσουμε τον λαό να γίνει τέτοιος*». Η προσφυγή στην Τρομοκρατία ωφείλετο, επίσης, σε αδυναμία και φόβο. Οι Ιακωβίνοι περιβάλλονταν από μια επισηφή νομιμότητα, ενώ είχαν πολυάριθμους αντιπάλους σε ολόκληρη τη Γαλλία, τόσο μεταξύ των αδιάλλακτων βασιλικών όσο και των πιο μετριοπαθών επαναστατών, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν ότι η δύναμη είχε συγκεντρωθεί σε λίγα χέρια και ότι οι ιδέες τους είχαν ποδοπατηθεί και είχαν πάρει άλλες τη θέση τους. Πολλοί άνθρωποι στη Γαλλία ήταν αδιάφοροι, αν όχι ανοιχτά εκθρικοί, απέναντι στην επανάσταση. Για πολλούς η επανάσταση σήμαινε πλέον επίταξη προμηθειών, επιστράτευση και μια διαρκή απειλή απέναντι στους παραδοσιακούς τρόπους ζωής, στις εκκλησίες, ακόμη και στον χρόνο – καθώς οι επαναστάτες είχαν

Λιθογραφία εποχής που απεικονίζει τον Λουδοβίκο ΙΣτ' να ανακρίνεται στην Εθνική Συνέλευση. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η Μαρία Αντουανέτα καρατομείται, στις 16 Οκτωβρίου 1793 (έργο αγνώστου, Παρίσι, Μουσείο Καρναβαλέ).

φθάσει σε σημείο να καθιερώσουν και νέο ημερολόγιο. Κατά τη διάρκεια εκείνου του έτους διακυβέρνησης των Ιακωβίνων στηριγιά τους στην εξουσία ήταν οι Αβράκωτοι. Ωστόσο, το αντίτιμο για τη στηριξή τους αυτήν πληρώθηκε με αίμα.

Οι θανατικές ποινές στο Παρίσι έφθασαν τις 2.639, ενώ ο συνολικός αριθμός σε ολόκληρη τη Γαλλία (συμπεριλαμβανομένης της πρωτεύουσας) ήταν 16.594. Με εξαίρεση το Παρίσι (όπου μεταφέρθηκαν πολλοί από τους σημαντικότερους κρατούμενους για να παρουσιαστούν ενώπιον του Επαναστατικού Δικαστηρίου) οι περισσότερες εκτελέσεις πραγματοποιήθηκαν σε περιοχές που είχαν ξεγερθεί, όπως η Βανδέα, η Λυών και η Μασσαλία. Υπήρξαν μεγάλες τοπικές αποκλίσεις στους αριθμούς αυτούς. Επειδή οι Ιακωβίνοι ήταν εν γένει σχολαστικοί ως προς τη διατήρηση νόμιμης δομής για την Τρομοκρατία, άφησαν πίσω τους λεπτομερή αρχεία για τις επίσημες θανατικές ποινές. Ωστόσο, ένας όχι ευκαταφρόνητος αριθμός δολοφονήθηκε χωρίς την επιβολή επίσημων ποινών από κάποιο δικαστήριο. Κάποιοι πέθαιναν μέσα σε ασφυκτιούσες και ανθυγιεινές φυλακές ενώ περίμεναν να δικάστούν, ενώ άλλοι σκοτώθηκαν στους

εμφυλίους πολέμους και στις εξεγέρσεις των φεντεραλιστών, χωρίς ποτέ οι θάνατοί τους να καταγραφούν. Ο ιστορικός Ζαν Κλεμάν Μαρτέν υποστηρίζει ότι έως και 250.000 εξεγερθέντες και 200.000 δημοκρατικοί σκοτώθηκαν στη Βανδέα, σε έναν πόλεμο που διήρκεσε από το 1793 ως το 1796, κατά τη διάρκεια του οποίου και οι δύο πλευρές διέπραξαν φρικαλεότητες.

Σήμερα όλοι σχεδόν έχουν λησμονήσει τον εμφύλιο πόλεμο στη Βανδέα – όλοι εκτός από τους ειδικούς. Οι περισσότεροι άνθρωποι σκέφτονται την γκιλοτίνα όταν ακούν για την Τρομοκρατία. Έπειτα από τόσες αιματοχυσίες που πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια του 20ού αιώνα, γιατί αυτή η εικόνα έχει ακόμη τη δύναμη να μας σοκάρει; Ο ιστορικός λόρδος Άκτον είπε κάποτε ότι, λαμβάνοντας υπ' όψιν την εποχή εκείνη, οι θάνατοι κατά τη διάρκεια της Τρομοκρατίας ήταν σχετικά λίγοι σε αριθμό (μιλούσε για τις επίσημες θανατικές ποινές). Όπως επισήμανε ο Άκτον, εκατομμύρια ανθρώπων θα πέθαιναν κατά τους Ναπολεόντειους Πολέμους απλώς και μόνο για την προσωπική δόξα του αυτοκράτορα. Και όμως, ο ηρωισμός δεν έπαψε να περιβάλλει τον Ναπολέοντα, την ίδια στιγμή

που το όνομα του Ροβεσπιέρου είναι συνώνυμο με τη βία και τη φρίκη.

Το γεγονός ότι το ζήτημα της Τρομοκρατίας εξακολουθεί να προκαλεί τόσο φρίκη οφείλεται, ενδεχομένως, στην απόλυτη αντίθεση μεταξύ των ιδανικών του Ροβεσπιέρου και του ανθρώπου που έγινε τελικά. Σύμφωνα με την άποψη του Ροβεσπιέρου και πολλών από τους συναδέλφους του, η Τρομοκρατία έκρυβε έναν βαθύτερο ηθικό σκοπό πέρα από τη νίκη στον εμφύλιο πόλεμο: να επιφέρει μια «δημοκρατία της αρετής». Με τον όρο αυτόν εννοούσαν μια κοινωνία στην οποία οι άνθρωποι θα επιζητούσαν την ευτυχία των συνανθρώπων τους παρά τα δικά τους υλικά οφέλη. Η Γαλλία έπρεπε να γεννηθεί ξανά με βάση ηθικά προτάγματα. «*Ποιος είναι ο στόχος μας;*» αναρωτήθηκε σε έναν λόγο του, τον Φεβρουάριο του 1794:

«Η ειρηνική απόλαυση της ελευθερίας και της ισότητας, η κυριαρχία εκείνης της αιώνιας δικαιοσύνης, της οποίας οι νόμοι έχουν γραφεί, όχι σε μάρμαρο ή πέτρα,

αλλά στις καρδιές όλων των ανθρώπων, ακόμη και σε εκείνες του σκλάβου που τις έχει λησμονήσει και του τυράννου που τις αρνείται».

Κατέληγε στο συμπέρασμα ότι, προκειμένου να εγκαθιδρύσει την ιδανική δημοκρατία, ο άνθρωπος έπρεπε να είναι προετοιμασμένος να αφανίσει τους αντιπάλους της δημοκρατίας. Η ειρωνεία της ιδέας αυτής απεικονίζει πέρα για πέρα τον λόγο αυτόν, όταν ο Ροβεσπιέρος δικαιολογεί την Τρομοκρατία λέγοντας:

«Αν βάση μιας λαϊκής κυβέρνησης σε καιρό ειρήνης είναι η αρετή, βάση μιας λαϊκής κυβέρνησης σε επαναστατικούς καιρούς είναι τόσο η αρετή όσο και ο τρόμος: η αρετή, χωρίς την οποία ο τρόμος είναι ολέθριος· ο τρόμος, χωρίς τον οποίο η αρετή είναι ανίσχυρη. Η τρομοκρατία δεν είναι τίποτα περισσότερο από ταχεία, αυστηρή και άτεγκτη δικαιοσύνη· πηγάζει, επομένως, από την αρετή· αποτελεί μάλλον συνέπεια της γενικότερης αρχής της δημοκρατίας, εφαρμοζόμενη προς χάριν

Τον Ιούνιο του 1794 ο Ροβεσπιέρος διοργάνωσε την Εορτή του Υπέρατου Όντος, με σκοπό να συσπειρώσει τον λαό γύρω από κάποιες ευρύτερες ηθικές και ακαθόριστα θρησκευτικές αρχές (έργο του Πιέρ-Αντουάν Ντεμασί, Παρίσι, Μουσείο Καρναβαλέ). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Ζορζ Ζακ Δανιτών, ένας από τους σημαντικότερους ηγέτες της Γαλλικής Επανάστασης, είπε: «*Ας είμαστε εμείς τρομεροί, προκειμένου να εμποδίσουμε τον λαό να γίνει τέτοιος*» (έργο αγνώστου, Παρίσι Μουσείο Καρναβαλέ).

των πιο πιεστικών αναγκών της πατρίδας, παρά μία αρχή αφ' εαυτής».

Καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του στην κυβέρνηση ο Ροβεσπιέρος υπήρξε ένας ενάρετος άνθρωπος. Δεν ζούσε σε ανάκτορα ούτε συσώρευε θησαυρούς, ούτε προσεταιριζόταν βασιλείς, όπως θα έκανε ο Ναπολέοντας, παρά ζούσε ως εργένης και νοίκιαζε απλά δωμάτια στο σπίτι ενός αρχιζυλουργού. Ήταν γνωστός ως «ο αδιάφθορος» επειδή, σε αντίθεση με πολλούς πολιτικούς, αρνιόταν να χρησιμοποιήσει το δημόσιο αξίωμά του για να καρπωθεί κέρδη και να προωθήσει τη θέση του. Ζούσε ήσυχα με τον μισθό του αντιπροσώπου. Πήγαινε παντού με τα πόδια και δεν έπαιρνε ποτέ άμαξα. Απολάμβανε περιπάτους στην εξοχή και μουσικές βραδιές με την οικογένεια του σπιτονοικοκύρη του.

Η άλλη πλευρά όμως αυτής της ήρεμης, αν και βαρετής ζωής, ήταν ο δημόσιος ρόλος που ανέλαβε ως εκπρόσωπος της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας και ως αυτός που καθοδηγούσε την πολιτική της Τρομοκρατίας. Ήταν οξυδερκής στους πολιτικούς τακτικούς ελιγμούς και χρησιμοποίησε αυτά τα μέσα ώστε να αποκτήσει, εν τέλει, πολιτική δύναμη. Θα μπορούσαμε να τον κατηγορήσουμε, δικαίως, για πολιτική φιλοδοξία, κάτι που ο ίδιος δεν έβλεπε ως ανακόλουθο με την αφοσίωσή του προς την επανάσταση. Έτρεφε ακλόνητη πεποίθηση ότι οι δικοί του στόχοι συνέπιπταν με ό,τι θα ήταν καλύτερο για την επανάσταση. Ήταν ένας άνδρας απίστευτα ειλικρινής και καθόλου υποκριτής. Πίστευε πραγματικά ότι η δημοκρατία της αρετής θα μπορούσε να στηριχθεί στην Τρομοκρατία. Ήταν όμως εκ φύσεως ηθικός, καχύποπτος και δεν ήξερε να συγχωρεί. Όλες αυτές οι ιδιότητες έγιναν πιο έντονες όσο διαφαινόταν ότι η Τρομοκρατία κατείχε κεντρική θέση σε μια στρατηγική που αποσκοπούσε στη νικηφόρα έκβαση του πολέμου και στην κατάπιξη της αντιεπανάστασης, ενώ, από την άλλη, δεν έφερνε πιο κοντά την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας της αρετής – κάτι που κατέληξε να υπονομεύσει κάθε δείγμα αυθεντικού ενθουσιασμού για την

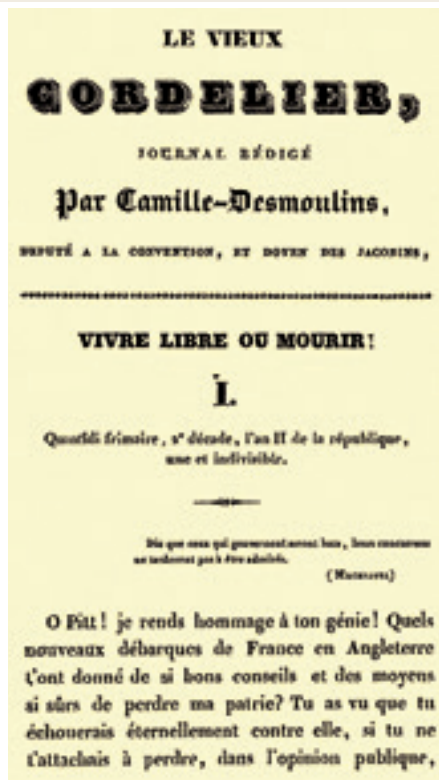
επανάσταση. Ακόμη και ο Σαιν-Ζυστ, ο πιστότερος φίλος του Ροβεσπιέρου στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, δεν ήταν δυνατόν να εθελουφλεί μπροστά στον τρόπο με τον οποίο η Τρομοκρατία, με τις συνοικιακές επιτροπές παρακολούθησης και με τις καταγγελίες, ενθάρρυνε τη δημιουργία διπροσωπίας, κυνισμού και φόβου, ακόμη και μεταξύ των πιο ένθερμων υποστηρικτών της επανάστασης, των Ιακωβίνων. «*Η επανάσταση έχει παγώσει*», έγραψε εκφράζοντας την απελπισία του σε ένα ιδιωτικό σημείωμα, το 1794.

Κάποια από τα θύματα των τελευταίων μηνών της Τρομοκρατίας ήταν πρώην φίλοι και συνάδελφοι του Ροβεσπιέρου, φανατικοί θιασώτες της Λέσχης των Ιακωβίνων. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν ο Καμίγ Ντεμουλέν, σύντροφος του Ροβεσπιέρου από τα σχολικά του χρόνια. Ο Ντεμουλέν είχε διαπράξει το μοιραίο σφάλμα να υποστηρίξει τον Δαντών, άλλον έναν πρώην φίλο του Ροβεσπιέρου, στην έκκλησή του για χαλάρωση της Τρομοκρατίας και στη μείωση της εξουσίας της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας. Τον Δεκέμβριο του 1793 άρχισε να δημοσιεύει μια εφημερίδα με τίτλο *Ο Γερο-Κορδελιέρος (Le Vieux Cordelier)*, ισχυριζόμενος ότι η δημοκρατία έπρεπε να επιστρέψει

στα αρχικά ιδανικά της. Ο Ροβεσπιέρος είχε υποστηρίξει ως ένα σημείο τον Ντεμουλνέ και την εκστρατεία που είχε εξαπολύσει απέναντι στις πιο βίαιες ακρότητες των Αβράκωτων, επικεφαλής της οποίας είχε τεθεί ο δημοσιογράφος Εμπέρ. Ο Ροβεσπιέρος είχε διαβάσει και είχε εγκρίνει τα τυπογραφικά δοκίμια των δύο πρώτων τευχών του *Γερο-Κορδελιέρου*. Στο τρίτο τεύχος της εφημερίδας, όμως, ο Ντεμουλνέ παρωδούσε τον διαβόητο Νόμο περί Υπόπτων και το ευρύτατο φάσμα ανθρώπων που θα μπορούσαν, σύμφωνα με αυτόν, να θεωρηθούν αντεπαναστάτες. Κατά την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έλεγε, παραφράζοντας τον Τάκιτο, οι άνθρωποι μπορούσαν να καταδικαστούν ως αντεπαναστάτες επειδή ήταν «πολύ πλούσιοι ή

πολύ φτωχοί, πολύ μελαγχολικοί ή πολύ επιεικείς με τον εαυτό τους». Ο Ροβεσπιέρος θεώρησε, δικαίως, ότι η σάτιρα αυτή αποτελούσε καλυμμένη επίθεση εναντίον της ίδιας της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας. Ο Ροβεσπιέρος επιχείρησε να πείσει τον Ντεμουλνέ να κάψει δημοσίως την εφημερίδα στη Λέσχη των Ιακωβίνων. Ο Ντεμουλνέ αρνήθηκε και μάλιστα φέρθηκε απρόσεκτα παραθέτοντας τα λόγια του Ζαν-Ζακ Ρουσό, ινδάλματος του Ροβεσπιέρου, απέναντι στον τελευταίο: «*Το κάψιμο δεν είναι λύση*». Ο Ροβεσπιέρος προσεβλήθη βαθιά και έπαψε να προσπαθεί να βοηθήσει τον φίλο του. Όταν οι επιτροπές αποφάσισαν να συλλάβουν τον Δαντών και τον Ντεμουλνέ, τον Μάρτιο του 1794, ο Ροβεσπιέρος χρησιμοποίησε στοιχεία, τα οποία γνώριζε χάρη

Ο Καμύ Ντεμουλνέ (1760-1794), δικηγόρος, δημοσιογράφος και από τους στενούς φίλους του Ροβεσπιέρου, τον Δεκέμβριο του 1793 άρχισε να εκδίδει μία εφημερίδα με τίτλο *Ο Γερο-Κορδελιέρος* (*Le Vieux Cordelier*), ισχυριζόμενος ότι η δημοκρατία όφειλε να επιτρέψει στα αρχικά ιδανικά της. Οδηγήθηκε και αυτός στην γκιλοτίνα, στις 5 Απριλίου 1794.

στην προσωπική του σχέση με τους δύο άνδρες, προκειμένου να συμπληρώσει τις σημειώσεις του για την επίσημη καταδικαστική απόφαση εναντίον τους. Η σύζυγος του Ντεμουλέν, Λισίλ, προσπάθησε να κινητοποιήσει μερικούς ανθρώπους για να τον απελευθερώσει, αλλά κατηγορήθηκε και εκείνη για συνωμοσία και ακολούθησε τον άνδρα της στην γκιλοτίνα, τον Απρίλιο. Η επιστολή που έστειλε η συντετριμμένη μητέρα της στον Ροβεσπιέρο, εκλιπαρώντας την παρέμβασή του ώστε να σωθεί η κόρη της, δεν έλαβε ποτέ απάντηση. Ο Ροβεσπιέρος είχε πει ότι ένας ενάρετος άνδρας όφειλε να τοποθετεί το καλό της πατρίδας πάνω από την προσωπική αφοσίωση, ακόμη και προς τους φίλους του. Ποτέ η αρετή του Ροβεσπιέρου δεν είχε φανεί

Ο Ζορζ Φουσέ (1759-1820) στη μακρά πολιτική σταδιοδρομία του επεδίωκε πάντοτε να βρίσκεται με την πλευρά των νικητών (έργο αγνώστου, Παρίσι, Βερσαλλίες).

τόσο αποκρουστική και απάνθρωπη όσο τη στιγμή εκείνη.

Ίσως το είχε καταλάβει και εκείνος – και η πίεση από τη νέα του αυτή στάση άρχισε να γίνεται εμφανής. Κατά τις τελευταίες λίγες εβδομάδες της ζωής του κλεινόταν στα δωμάτιά του και δεν παρίστατο στις συσκέψεις της Επιτροπής ή της Εθνοσυνέλευσης. Έχανε τον έλεγχο του εαυτού του και της εξουσίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι, κατά την απουσία του, η Τρομοκρατία εξακολουθούσε τις «συνήθεις εργασίες» της. Στο Παρίσι οι εκτελέσεις πραγματοποιούνταν με ακόμη μεγαλύτερη ένταση, βάσει του διαβόητου Νόμου της 22ας Πρεριάλ (10ης Ιουνίου 1794) ο οποίος, στερώντας από τον κατηγορούμενο το δικαίωμα νομικής υποστήριξης και εξαλείφοντας την ανάγκη παρουσίας μαρτύρων προκειμένου να τεκμηριωθούν οι κατηγορίες, αφαιρούσε τα τελευταία ίχνη δικαιοσύνης από το δικαστήριο.

Ο Ροβεσπιέρος δεν ήταν ποτέ επικεφαλής της κυβέρνησης ούτε και ο μοναδικός τρομοκράτης. Δεν ήταν παρά ένας από τους άνδρες που συνέθεταν την Επιτροπή, έστω και αν ήταν το πλέον εξέχον μέλος της. Άλλα μέλη της Επιτροπής, από κοινού με μέλη της Επιτροπής Γενικής Ασφάλειας (υπεύθυνης για την αστυνομία, τις φυλακές και την πλειονότητα των συλλήψεων), ήταν εξίσου υπεύθυνα με τον Ροβεσπιέρο για τη διαχείριση της Τρομοκρατίας. Κάποιοι από τους συναδέλφους του ήταν σκληροί, φιλόδοξοι άνδρες, οι οποίοι, σε αντίθεση με τον Ροβεσπιέρο, δεν ήταν αντίθετοι στην πολιτική διαφθορά, ενώ παράλληλα περιφρονούσαν το όνειρό του για μια τίμια δημοκρατία. Υπήρχαν πλευρές της Τρομοκρατίας με τις οποίες διαφωνούσε ο Ροβεσπιέρος. Ήταν αντίπαλος του αποχριστιανισμού – πολιτικής που εφήρμοζαν κάποιοι μαχητικοί Αβράκωτοι, κλείνοντας διά της βίας τις εκκλησίες και απαγορεύοντας κάθε είδος θρησκευτικής δραστηριότητας. Τον Ιούνιο του 1794 ο Ροβεσπιέρος διοργάνωσε την εορτή του Υπέρτατου Όντος, το οποίο βασιζόταν στις πεποιθήσεις του Διαφωτισμού, με σκοπό να συσπειρώσει τον λαό γύρω από κάποιες ευρύτερες ηθικές

και ακαθόριστα θρησκευτικές αρχές. Η πρωτοβουλία αυτή τον έκανε περίγελο των αντιπροσώπων που ήταν άθεοι, ενώ δεν κατόρθωσε να φέρει με το μέρος της επανάστασης τους ευσεβείς καθολικούς που από καιρό είχαν διαχωριστεί από αυτήν λόγω του αντικληρικαλισμού της.

Ο Ροβεσπιέρος είχε, επίσης, αποδοκιμάσει τις ακραίες βιαιότητες κάποιων από τους αντιπροσώπους των Ιακωβίνων που

είχε πέμψει η Επιτροπή με την «αποστολή» να επιβλέψουν την εφαρμογή της πολιτικής της στις επαρχίες και μεταξύ των στρατευμάτων. Αν και πολλοί αντιπρόσωποι που έφυγαν με την αποστολή αυτήν ήταν ευσυνείδητοι και προσεκτικοί, κάποιοι άλλοι καταχρώνταν την εξουσία τους συλλαμβάνοντας, εκφοβίζοντας και εκτελώντας τους τοπικούς πληθυσμούς. Ο Ροβεσπιέρος είχε υπ' όψιν του μερικούς από αυτούς τους αντι-

Την 9η Θερμιδώρα του έτους 2 της Επανάστασης, δηλαδή στις 27 Ιουλίου 1794, ο Ροβεσπιέρος εμφανίστηκε στη Συμβατική Συνέλευση και δήλωσε ότι είχε στην κατοχή του κατάλογο με εχθρούς του λαού, ανάμεσά τους και μέλη της Συνέλευσης, τους οποίους όμως δεν ανέφερε. Αυτό σήμαινε σύλληψη και εκτέλεσή τους με συνοπτικές διαδικασίες (έργο του Μαξ Άνταμο, 19ος αι., Βερολίνο, Εθνική Πινακοθήκη). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Κατά τον εμφύλιο πόλεμο της Βανδέας, το 1793, μεταξύ βασιλοφρόνων και δημοκρατικών, και οι δύο πλευρές διέπραξαν φρικαλεότητες. Η μάχη της Σολέ, 17 Οκτωβρίου 1793 (έργο του Πολ Εμίλ Μπουτινί, 19ος αι., Σολέ, Μουσείο Τεχνών και Ιστορίας).

προσώπους, όπως τους Ταλιέν, Φουσέ, Φερρόν, Μπαρά και Κολό ντ' Ερμπούα, όταν πήγε στην Επιτροπή για πρώτη φορά ύστερα από περίπου τέσσερις εβδομάδες, την 26η Ιουλίου (8η Θερμιδώρα σύμφωνα με το επαναστατικό ημερολόγιο). Αυτή ήταν η αποφασιστική καμπή στο πεπρωμένο του. Είχε ήδη έλθει σε διαμάχη με μέλη και των δύο διοικουσών επιτροπών και, έχοντας απορρίψει τη συμφιλίωση που προσπάθησε να διαπραγματευθεί ο Ζαιν-Ζυστ, δεν είχε πλέον άλλη εναλλακτική λύση παρά να καταστρέψει τους εχθρούς του πριν από αυτούς. Εκφώνησε έναν μακροσκελή λόγο με τον οποίο επιδίωξε να δικαιολογήσει τη στάση που είχε υιοθετήσει ως υπερασπιστής της αρετής. Δεν έχασε την ευκαιρία όμως να απαιτήσει άλλη μια εκκαθάριση ύποπτων αντιπροσώπων. Κάνοντας έναν

εσφαλμένο υπολογισμό που απέβη τελικά μοιραίος, δεν κατονόμασε τους άνδρες αυτούς. Όπως ήταν αρκετά φυσικό, πολλοί από τους αντιπροσώπους που είχαν λόγους να φοβούνται πίστεψαν ότι μπορεί να εννοούσε εκείνους. «*Τα ονόματα*»! φώναξαν. Αλλά εκείνος αρνήθηκε. Οι Ιακωβίνοι εχθροί του όλη εκείνη τη νύχτα οργάνωναν τη συνωμοσία τους. Την επόμενη ημέρα οι φωνές τους ανάγκασαν τον Ζαιν-Ζυστ να κατέβει από το βήμα του ομιλητή όταν προσπάθησε να υπερασπιστεί τον φίλο του. Ο Ροβεσπιέρος και οι στενότεροι συνεργάτες του συνελήφθησαν και, έπειτα από μια μάταιη προσπάθεια να συγκεντρώσει την υποστήριξη των Αβράκωτων προς υπεράσπιση στο δημαρχείο, εκτελέστηκαν την επόμενη ημέρα.

Οι άνδρες που ανέτρεψαν τον Ροβεσπιέ-

Η καρατόμηση στη λαιμητόμο του Ροβεσπιέρου και των συνεργατών του, στις 28 Ιουλίου 1794, σε λαϊκή λιθογραφία της εποχής.

ρο ήταν πιο αδίστακτοι και κυνικοί τρομοκράτες από αυτόν. Ανάμεσά τους ήταν οι Βαντιέ, Ελί Λακόστ, Μπιγιό-Βαρέν και Κολό ντ' Ερμπούα από τις επιτροπές, καθώς και οι αντιπρόσωποι που είχαν διαπράξει φρικαλεότητες όσο βρισκονταν «σε αποστολή». Στην αρχή θέλησαν να δώσουν συνέχεια στην Τρομοκρατία. Γρήγορα όμως έγινε φανερό ότι ο κόσμος είχε πια αηδιάσει. Μετά τη συντριπτική νίκη επί των Αυστριακών στις Κάτω Χώρες (Φλερύ, 26 Ιουνίου) υπήρχαν, επίσης, λιγότερες στρατιωτικές δικαιολογίες για τη συνέχισή της. Μετά τη Θερμιδόρ, όπως έμεινε γνωστό το πραξικόπημα, η αντίδραση των τρομοκρατών πολιτικών ήταν να αλλάξουν πρόσωπο. Τα μέλη των Επιτροπών ισχυριζονταν τώρα ότι είχαν απασχοληθεί αποκλειστικά με τον πόλεμο: μόνο οι ροβεσπιερικοί ήταν τρομοκράτες. Στη λαϊκή φαντασία ο Ροβεσπιέρος ήταν πια η ενσάρκωση της Τρομοκρατίας. Και όμως, δεν θα είχε αποκτήσει

ποτέ τόσο μεγάλη επιρροή αν δεν απηκούσε τις απόψεις μιας μεγάλης μερίδας της κοινωνίας και της κυβέρνησης. Όταν μιλούσε για συνωμοσίες απέναντι στη Γαλλική Επανάσταση, για τις απειλές απέναντι «στην πατρίδα που κινδυνεύει» και για την ανάγκη λήψης ακραίων μέτρων, απηκούσε τους φόβους πολλών ανθρώπων, σε μια περίοδο που η Γαλλία ήταν περικυκλωμένη από εχθρούς, εξωτερικούς και εσωτερικούς. Άλλωστε, οι αντιπρόσωποι της Εθνοσυνέλευσης ήταν εκείνοι που είχαν επιδοκιμάσει τις πολιτικές που υιοθέτησαν οι επιτροπές των Ιακωβίνων. Αυτός ήταν, ίσως, ο λόγος για τον οποίο η μνήμη του διασύρθηκε τόσο. Ενοχοποιώντας αυτόν για τα δεινά της Τρομοκρατίας, η γαλλική κοινωνία μπόρεσε να αποστρέψει το βλέμμα της από τη δική της αντίδραση εκείνη την τραυματική στιγμή. Ο Ροβεσπιέρος, θα μπορούσαμε να πούμε, έγινε η μισητή «σημαία» της Τρομοκρατίας.

Η **Μαρίσα Λίντον** είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Κίνγκστον.
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ελένη Πουλάκου.

Ο ΞΕΡΙΖΩΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΥ και ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΥ

Η Ανατολική Θράκη κατατάσσεται στις περιοχές που διαθέτουν τεράστια πολιτιστική παράδοση και μακράιωνη Ιστορία, της οποίας οι σελίδες, όμως, συχνά γράφηκαν με αίμα και το τέλος υπήρξε τραγικό. Ένα μεγάλο μέρος της Θράκης κατακτήθηκε από τους Τούρκους το 1354, καθώς επιδίωκαν να δημιουργήσουν ερείσματα στην Ευρώπη. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας πολλές πόλεις της Ανατολικής Θράκης –ανάμεσά τους ξεχωρίζουν η Αδριανούπολη, τα Γανόχωρα και οι Σαράντα Εκκλησιές– αναδείχθηκαν σε σπουδαία πνευματικά κέντρα της εποχής. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 πολλοί ήταν οι Θράκες που ενίσχυσαν τον Αγώνα. Παρ' όλα αυτά, μετά την ίδρυση ελληνικού ανεξάρτητου κράτους (1830) η Θράκη παρέμεινε τουρκική, χωρίς αυτό να ανακόψει την πορεία της, η οποία συνεχιζόταν αμείωτη. Τουρκική παρέμεινε και μετά τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878), με την οποία προσαρτήθηκαν στη Βουλγαρία πολλές περιοχές της Θράκης, όχι όμως και η Ανατολική, παρότι αποτελούσε διακαή εδαφικό πόθο των Βουλγάρων.

Η γέφυρα του ποταμού Έβρου στην Αδριανούπολη. ΜΕΣΗ: Η Αδριανούπολη, έδρα του σουλτάνου από το 1366 και ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά και πνευματικά κέντρα της εποχής. ΚΑΤΩ: Οι ηγέτες του κόμματος Επιτροπή Ένωσης και Προόδου επαναστάτησαν, τον Ιούλιο του 1908, κατά του σουλτάνου, ζητώντας επαναφορά του Συντάγματος, και συγκέντρωσαν γύρω τους πολλούς υποστηρικτές.

Η πληθυσμιακή σύσταση της Ανατολικής Θράκης

Κατά τον 19ο αιώνα στην Ανατολική Θράκη διέμεναν Έλληνες, μουσουλμάνοι, Βούλγαροι, Εβραίοι και Αρμένιοι. Όσον αφορά τον ελληνικό πληθυσμό τα στοιχεία ελέγχονται για την ακρίβειά τους, καθώς, αν και έγιναν στατιστικές καταγραφές τόσο από το ελληνικό κράτος όσο και από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, δεν δύναται να κριθούν ιστορικά παρά μόνο ως αμφιλεγόμενες.

Τα γεγονότα που επέφεραν σημαντική εθνολογική αλλοίωση στη σύσταση της Ανατολικής Θράκης ήταν η απόσχιση της βουλγαρικής εξουσίας το 1872 και η επιβεβλημένη από την Υψηλή Πύλη εγκατάσταση μουσουλμάνων εποίκων στην ευρύτερη περιοχή. Η απεικόνιση των μετακινήσεων αυτών παρουσιάζεται στη στατιστική του Στυλιανού Γονατά (1907), που προσεγγίζει πολύ την αντίστοιχη τουρκική και κάνει λόγο για 510.000 μουσουλμάνους (49,5%), 365.000 Έλληνες (35,4%) και 110.000 Βούλγαρους (10,7%), σε ένα σύνολο 1.030.000 κατοίκων.

Ο ελληνικός πληθυσμός πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους

Έρευνες που διεξήχθησαν λίγο πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους καταδεικνύουν αριθμητική υπεροχή των Ελλήνων: 250.000, έναντι 225.000 μουσουλμάνων και 50.000 Βουλγάρων.

Στο βιλαέτι της Αδριανούπολης οι Έλληνες καταπιάνονταν με τη γεωργία στην ύπαιθρο και με το εμπόριο στα αστικά κέντρα. Όσον αφορά τη γλώσσα, ως επί το πλείστον οι ορθόδοξοι πληθυσμοί ήταν ελληνόφωνοι, με ένα μικρό ποσοστό να ομιλεί τη Βουλγαρική.

Το λυκαυγές του 20ού αιώνα βρήκε τη γεωστρατηγική και αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδας να μην τοποθετεί τη Θράκη στον άμεσο σχεδιασμό της. Ο μοναδικός τομέας στον οποίο δόθηκε η δέουσα βαρύτητα από τον επίσημο κρατικό φορέα και το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν ο εκπαιδευτικός. Το βασικότερο μέλημα της ελλη-

νικής πλευράς για την εν λόγω περίοδο ήταν η επιτυχής αντιμετώπιση των βουλγαρικών μηχανισμών προπαγάνδας μέσω τελεσφόρων εκπαιδευτικών πρακτικών, όπως η αύξηση των σχολείων. Αξίζει πάντως να παρατηρηθεί ότι η συντριπτική πλειονότητα των σχολείων αυτών ανήκε στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ενώ οι οικονομικές παροχές του ελληνικού κράτους ήταν δυσανάλογες με τον αυξητικό ρυθμό των σχολείων.

Εκτός από το θέμα της κορηγίας η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική αντιμετώπιζε επιπλέον ένα ακόμη πιο σημαντικό ζήτημα: την πλήρη απουσία ενιαίου εκπαιδευτικού σχεδιασμού. Για να συμβεί κάτι ανάλογο θα έπρεπε να υπάρξει αγαστή συνεργασία μεταξύ ελληνικού κράτους και Οικουμενικού Πατριαρχείου, που όμως δεν συνέβαινε. Απότοκος αυτής της κατάστασης ήταν –σύμφωνα με στοιχεία που παρείχε το προξενείο της Αδριανούπολης– η ανεπαρκέστατη κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού και η αποτυχία του ισχύοντος συστήματος διδασκαλίας να εξελληνίσει τους αλλόγλωσσους. Εν κατακλείδι, η εκπαιδευτική ανεπάρκεια δεν διευκόλυνε καθόλου την πολυπόθητη ανύψωση του εθνικού φρονήματος.

Η ιστορική συγκυρία που υποχρέωσε την ελληνική πλευρά να αντιμετωπίσει με τελείως διαφορετική οπτική την κατάσταση ήταν οι επιτυχίες που σημείωσαν οι Βούλγαροι στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα σε θέματα που άπτονταν των εθνικών τους επιδιώξεων, όπως η εξάλειψη του ελληνικού στοιχείου από την Ανατολική Ρωμυλία, η προσέλκυση συμπαγών σλαβόφωνων πληθυσμών σε πληθώρα καιρίων περιοχών και οι ενέργειες για την αυτονομία της Μακεδονίας.

Η δημιουργία αυτού του δυσμενούς για τα ελληνικά συμφέροντα κλίματος και η παράλληλη δράση των κομιτατζήδων ανάγκασαν την ελληνική πλευρά να ανασυνταχθεί. Αρχικά, το προξενείο και η θρησκευτική ηγεσία της Αδριανούπολης, των Σαράντα Εκκλησιών και της Βιζύης ήρθαν σε συνεννόηση με το Μακεδονικό Κομιτάτο της Αθήνας και αποφάσισαν από κοινού

τη δημιουργία μυστικής οργάνωσης για την αντιμετώπιση των κομιτατζήδων. Η ελληνική κυβέρνηση, από την άλλη, αποφάσισε να επανδρώσει τα προξενεία της περιοχής με αξιωματικούς που θα προλείαιναν το έδαφος, ώστε να πραγματοποιηθεί ένοπλη αντίσταση. Με αυτή την αποστολή έφθασε, τον Μάρτιο του 1907, στην Αδριανούπολη ο Στυλιανός Γονατάς, για να διαπιστώσει τελικά, όπως και ο Ίων Δραγούμης αργότερα, ο υποπρόξενος Αλεξανδρούπολης, ότι πρωτίστως η εκπαιδευτική, αλλά και η εν γένει κατάσταση των περιοχών ήταν απογοητευτική. Ευθύνες για την κατάσταση απέδωσε στην Εκκλησία, στα προξενεία, αλλά και στους ίδιους τους κατοίκους. Δεν παρέλειψε ωστόσο να διατυπώσει και τις προτάσεις του σχετικά με το πώς θα αντιμετωπιζόταν η κατάσταση. Ανάμεσα στις προτάσεις ξεχωρίζουν αυτές που αφορούσαν τον εξοπλισμό της Αδριανούπολης και των Σαράντα Εκκλησιών, τη μεταφορά και την εγκατάσταση στη Θράκη προσφύγων από άλλες περιοχές και τη συμμετοχή των Θρακών στον Ελληνικό Στρατό, ώστε να τονωθεί το εθνικό τους φρόνημα και να είναι ετοιμοπόλεμοι.

Το επόμενο έτος (1908) ήταν καθοριστικό για την περαιτέρω τύχη της Ανατολικής Θράκης και των κατοίκων της. Αρχές του έτους συγκροτήθηκε η Πανελλήνια Οργά-

νωση, που επεδίωκε την συγκρότηση της άμυνας στη Θράκη και σε όλες τις αλύτρωτες ελληνικές περιοχές. Λίγους μήνες αργότερα τη διεύθυνση της οργάνωσης ανέλαβε ο Γονατάς, ο οποίος μερίμνησε και για την αποστολή όπλων στη Θράκη. Το γεγονός, όμως, που αποτέλεσε ορόσημο για τις εξελίξεις ήταν η επανάσταση των Νεοτούρκων. Η επανάστασή τους έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από τους υπόδουλους Έλληνες, γιατί οι Νεότουρκοι, που διεκήρυτταν ισότητα όλων των λαών που ζούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία, έδωξαν τον σουλτάνο, παραχώρησαν νέο Σύνταγμα και δημιούργησαν Βουλή, στην οποία μετείχαν όλες οι μειονότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ανάμεσά τους και η ελληνική. Φυσικά δεν έλειψαν και οι φωνές της λογικής, όπως αυτή του Πατριάρχη και των προξένων της Θράκης, οι οποίοι ήταν πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στους Νεότουρκους και πρότειναν να είναι οι υπόδουλοι Έλληνες σε επιφυλακή. Παρ' όλα αυτά, κρίθηκε σωστό, στο πλαίσιο των νέων συνθηκών, να διακοπεί η αποστολή όπλων στον χεμαζόμενο υπόδουλο ελληνικό λαό και να τερματιστεί η λειτουργία της Πανελληνίας Οργάνωσης.

Στον αντίποδα των εξελίξεων, το 1911, σε συνέδριό τους, οι Νεότουρκοι διεκήρυξαν τα ακόλουθα για τους Έλληνες υπηκόους:

Προπαγανδιστικό επιστολικό δελτάριο των Νεοτούρκων. Οι διακηρύξεις τους για ισονομία και ισοπολιτεία όλων των εθνοτήτων που διαβιούσαν σε οθωμανικό έδαφος αποδείχθηκαν κενές περιεχομένου. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ραιδεστός, ο φραγκομαχαλάς, η οδός των Προξενείων. Πριν από τον διωγμό και την εκκένωση της πόλης, το 1922, συμβίωναν Έλληνες, Αρμένιοι, Τούρκοι και μικρός αριθμός Εβραίων.

«*Ηξητάσθη το δυνατόν της τριαύτης βιαίας απομακρύνσεως ολοκλήρου του ελληνικού πληθυσμού από τα εδάφη της Τουρκίας, εφόσον δεν καθίσταται δυνατή αφομοίωσίς του και συσσωμάτωσίς του εις το τουρκικόν σύνολον*». Η διακήρυξη αυτή προοιωνιζόταν ό,τι θα ακολουθούσε...

Πριν και κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913)

Το βράδυ της 26ης προς την 27η Ιουλίου 1912 σημειώθηκε ισχυρή σεισμική δόνηση. Πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους, ενώ προκλήθηκαν τεράστιες υλικές καταστροφές. Οι δύο περιοχές που κυριολεκτικά ισοπεδώθηκαν από το μένος του Εγκέλαδου ήταν τα Γανόκωρα και η Χερσόνησος της Καλλιπόλης. Παράπλευρη απόρροια των επακόλουθων του σεισμού υπήρξε η επιχειρηθείσα καθολική προπαγάνδα. Οι εντεταλμένοι από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία συνίτες ιεραπόστολοι, προφασιζόμενοι υλική ενίσχυση των πληγέντων, επιδόθηκαν σε μια εκστρατεία προσηλυτισμού. Η αντίδραση του Πατριαρχείου ήταν άμεση, καθώς αντιλήφθηκε εγκαίρως ότι

είναι αυτό που πρέπει να καλύψει τις ανάγκες των πολιτών, όπως και έπραξε.

Με το ξέσπασμα του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου (Οκτώβριος του 1912) υπό βουλγαρική κατοχή πέρασαν οι Σαράντα Εκκλησιές και έναν μήνα αργότερα άρχισε η πολιορκία της Αδριανούπολης. Η πολιορκία αυτή, που κράτησε μερικούς μήνες, είχε καταστροφικές συνέπειες: ολόκληρα χωριά ισοπεδώθηκαν, ενώ οι κάτοικοί τους πήραν τον δρόμο της προσφυγιάς. Οι ωμότητες των Βουλγάρων δεν είχαν τελειωμό. Οι γυναίκες των κατεστραμμένων περιοχών γνώρισαν το βάρβαρο πρόσωπο του βουλγαρικού στρατού σε όλη του την έκταση. Οι βιασμοί, οι ακρωτηριασμοί και ο κάθε λογής εξευτελισμός αποτελούσαν κομμάτι της καθημερινής πρακτικής των Βουλγάρων. Επιπλέον, για πολλοστή φορά το ελληνικό στοιχείο ήρθε αντιμέτωπο με την πιο επώδυνη πρακτική των αντιπάλων του, το παιδομάζωμα. Στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση, και προκειμένου να αποφευχθεί το εν λόγω ανοσιούργημα, το Πατριαρχείο έδρασε τάχιιστα και αποτελεσματικά. Ειδική πατριαρχική επιτροπή παρέλαβε τα 400

παιδιά ηλικίας από τεσσάρων ετών και άνω, που επρόκειτο να εξισλαμιστούν, και τα μετέφερε στο ελληνικό ορφανοτροφείο της Πριγκήπου.

Οι προελαύνοντες Βούλγαροι αντιμετώπισαν με μέγιστη βαναυσότητα το ελληνικό στοιχείο. Οι επιδρομείς κινήθηκαν πολυμέτωπα: προέβησαν σε καταστροφές εκατοντάδων σπιτιών και επιχειρήσεων, επιδόθηκαν σε δολοφονίες και βιασμούς, απαγόρευσαν στους μητροπολίτες να βγαίνουν από τις μητροπόλεις τους ή τους ανάγκαζαν να ιερουργούν με Βούλγαρους. Φυσικά, δεν έλειψε η βαριά φορολογία, ενώ για να καλύψουν τις επισιτιστικές τους ανάγκες έκλεβαν ζώα και έκαναν λεηλασίες.

Από την πλευρά τους οι Τούρκοι ήθελαν να αφήσουν στους Βούλγαρους «καμένη γη». Σε αυτό το πλαίσιο η εντολή που δόθηκε ήταν «γιάγμα, γιάκιν, κέσιν», δηλαδή «λεηλατήστε, κάψτε, σφάζτε». Ως ορόσημο των τουρκικών βιαιοπραγιών κατεδείχθη η σφαγή στο Οικονομείο (1913). Όλοι οι άνδρες από 15 ετών και άνω (συνολικά 96) εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες. Η σφαγή αυτή θεωρείται η απαρχή της γενοκτονίας των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης.

Τον Φεβρουάριο του 1913 τερματίστηκε η πολιορκία της Αδριανούπολης. Έναν μήνα αργότερα Σέρβοι και Βούλγαροι μπήκαν στην πόλη. Με τη συνθήκη που τερμάτισε τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, τη Συνθήκη του Λονδίνου, τον Μάιο του ίδιου έτους, πλην της ζώνης νοτιοανατολικά της γραμμής Αίνου - Μήδειας η Θράκη κατακυρώθηκε στους συμμάχους Έλληνες, Σέρβους και Βούλγαρους. Η συγκεκριμένη συνθήκη άφηνε αναμφισβήτητα μεγάλα περιθώρια για προστριβές, κυρίως όσον αφορά τη Βόρειο Ήπειρο και τα νησιά του Αιγαίου. Παράλληλα, οι σύμμαχοι πίεζαν την τουρκική κυβέρνηση να αποδεχθεί παραχώρηση της Αδριανούπολης στη Βουλγαρία, status quo που απέρριπταν μετά βδελυγμίας και η Γερμανία και οι Νεότουρκοι.

Η υπογραφή της συνθήκης δρομολόγησε διαβουλεύσεις μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής πλευράς, οι οποίες οδή-

γησαν σε ένα προσχέδιο συμφωνίας, ανάμεσα στους όρους του οποίου υπήρξε και ένας στρατιωτικός, ο οποίος αφορούσε άμεσα την Ανατολική Θράκη, καθώς οι δύο πλευρές δεσμεύονταν να βοηθήσουν η μία την άλλη σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης. Τελικά δεν υπεγράφη η συμφωνία λόγω του ξεσπάσματος του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου (Ιούνιος του 1913).

Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος απέβη ακόμη περισσότερο καταστροφικός για τις υπό βουλγαρική κατοχή περιοχές της Θράκης. Η τριπλή συμμαχία Ελλάδας - Σερβίας - Βουλγαρίας «έσπασε», καθώς οι Βούλγαροι στράφηκαν εναντίον των πρώην συμμάχων τους. Η απόφαση αυτή τους οδήγησε να αποχωρήσουν από τις περιοχές της Θράκης που κατείχαν. Την κατάσταση εκμεταλλεύθηκε η τουρκική πλευρά, οι δυνάμεις της οποίας κατέλαβαν εκ νέου την Αδριανούπολη και εν τέλει ολόκληρη την Ανατολική Θράκη, σπέρνοντας στο διάβα τους τον όλεθρο: έκαψαν ολόκληρα χωριά, ανάμεσά τους την Κεσσάνη και τα Μάλγαρα, λεηλάτησαν εκκλησίες, μοναστήρια και σπίτια, βίασαν γυναικόπαιδα και ανάγκασαν εκατοντάδες Έλληνες να πάρουν τον δρόμο της προσφυγιάς.

Ενώπιον του φάσματος των τουρκικών φρικαλεοτήτων οι Έλληνες μητροπολίτες προέβησαν σε εντονότερες διαμαρτυρίες. Από την πλευρά του ο Τούρκος υπουργός Εσωτερικών Ταλαάτ μπέης έδωσε πλήθος υποσχέσεων στην ελληνική πλευρά, που τελικά αποδείχθηκαν έπεα περόνεντα. Παράλληλα με τις τουρκικές υποσχέσεις εκτυλισσόταν μια αντίθετη πραγματικότητα, καθώς ατμόπλοια αποβίβαζαν στη Ραιδεστό πλήθος μουσουλμάνων προσφύγων προερχομένων από τα κατεστραμμένα από την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων χωριά. Παρότι ο αριθμός τους πιθανώς να έφθανε τις 30.000, η κυβέρνηση τους άφησε αβοήθητους, χωρίς την παραμικρή υποστήριξη.

Ο φόβος που κυριάρχησε στο σκεπτικό της ελληνικής πλευράς καθώς και των προσφύγων άλλων κρατών ήταν μήπως επέλθει εθνολογική αλλοίωση λόγω πιθανής μαζικής εισροής μουσουλμάνων προσφύγων

Εύλινο σπίτι στην ενορία της Παναγίας της Φανερωμένης, στη Ραιδεστό. ΔΕΞΙΑ: Ο Τούρκος στρατηγός Τζαφέρ Ταγιάρ κατήγγειλε την Ανακωχή του Μούδρου και κήρυξε την αυτονομία της Ανατολικής Θράκης, αλλά το εθνικιστικό του κίνημα απέτυχε και ο ίδιος συνελήφθη κατά την προσπάθεια διαφυγής του.

από τα μικρασιατικά εδάφη. Η επιτροπή μάλιστα, που συστάθηκε για να πραγματοποιήσει επιτόπου έρευνα από τα Μάλγαρα ως τη Χαριούπολη, αντίκρισε μόνο καταστροφή και απελπισία, την ώρα που συγκεκριμένα χωριά, όπως το Τατάρκιοϊ και το Ρέπετσι, αποδείχθηκαν απρόσιτα για τα μέλη της επιτροπής. Ως πάγια τακτική της, η τουρκική πλευρά μετέθεσε την ευθύνη στους Βούλγαρους κομιτατζήδες. Η επιτροπή αναγκάστηκε να υπογράψει μια έκθεση που ουσιαστικά συνηγορούσε στην «αθώτητα» των Τούρκων, καθώς επιχείρησε ανεπιτυχώς να ανιχνεύσει και να καταγράψει τον πραγματικό αριθμό των σφαγέντων, ο οποίος, σύμφωνα με τον Άγγλο πρόξενο και το Πατριαρχείο, άγγιζε τις 16.000, ενώ τεράστιες ήταν και οι υλικές καταστροφές. Στις εντονότερες διαμαρτυρίες του Πατριαρχείου οι Τούρκοι απαντούσαν ότι σε καμία περίπτωση το μέγεθος της καταστροφής δεν ήταν τόσο μεγάλο και ότι οι ίδιοι από την πλευρά τους είχαν λάβει όλα τα απαιτούμενα μέτρα. Αντιμέτωπο με την τουρκική αδιαλλαξία το Πατριαρχείο συμβουλευθήκε τον Ίωνα Δραγούμη αν θα ήταν προς το συμφέρον της ελληνικής πλευράς να ζητήσουν την αρωγή των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο Δραγούμης τους απέτρεψε, καθώς φοβόταν ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις, εκ-

μεταλλευόμενες την περίπτωση, θα δώσουν τη Θράκη στους Βούλγαρους. Η ελληνική κυβέρνηση, λοιπόν, ανησυχούσε μήπως το αίτημα του Πατριαρχείου μετατρεπόταν από τη βουλγαρική πλευρά σε αίτημα για αυτονομία της Μακεδονίας.

Με αυτό το σκεπτικό ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που εκείνη την περίοδο ήταν στο Βουκουρέστι διεκδικώντας τη Μακεδονία, παρέλειψε από τον φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων την αναφορά στη Θράκη. Όταν υπεγράφη, μάλιστα, η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913) ο Στρινόπουλος, διευθυντής της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, συναντήθηκε με τον Βενιζέλο, ο οποίος διεμήνυσε στον ελληνισμό της Θράκης ότι η Ανατολική Θράκη θα χανόταν εντελώς αν η Ελλάδα διεκδικούσε την απελευθέρωσή της και ζητούσε από αυτόν να διατηρήσει την ελληνική ταυτότητα (δηλαδή τη θρησκεία, τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα) και να περιμένει τις κατάλληλες συνθήκες για να διατυπώσει αίτημα απελευθέρωσης.

Τους επόμενους μήνες η κατάσταση στην Ανατολική Θράκη δεν άλλαξε. Ολόκληρα χωριά καταστράφηκαν, ενώ η πολιτική των Τούρκων έναντι του ελληνικού στοιχείου παρέμεινε σταθερή σε ρυθμούς εξόντωσης: παραβίαση προσωπικού ασύλου, απελά-

σεις προκρίτων, εργασιακός αποκλεισμός, ληστείες. Παράλληλα, επιδιώχθηκε η οικονομική εξόντωση των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης: Έλληνες οδηγούνταν σε δίκες για σφετερισμό τουρκικής περιουσίας κατά τη διάρκεια της βουλγαροκρατίας, ενώ στη Ραιδεστό οι Έλληνες ενοικιαστές καταστημάτων εκδιώχθηκαν. Μόνο για κάποιο διάστημα βελτιώθηκε η κατάσταση για το ελληνικό στοιχείο, καθώς οι Νεότουρκοι συνειδητοποίησαν ότι για να είναι πραγματικοί κύριοι της Αδριανούπολης έπρεπε εκ των πραγμάτων να προσεταιριστούν τους ορθόδοξους.

Παράλληλα, με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου δημιουργήθηκαν νέα δεδομένα. Αφ' ενός υπήρξε τουρκοβουλγαρική προσέγγιση, αφ' ετέρου η τουρκική πλευρά σκλήρυνε περαιτέρω τη στάση της όσον αφορά τα νησιά του Αιγαίου, ζητώντας επί του πρακτέου πλήρη κατοχή τους. Παρά τους διαπραγματευτικούς ελιγμούς του Βενιζέλου προκειμένου να αποτραπεί η εν λόγω προσέγγιση, υπεγράφη συνθήκη με τη Βουλγαρία (16 Σεπτεμβρίου 1913) στην Κωνσταντινούπολη. Η συγκεκριμένη συνθήκη προέβλεπε την παραμονή υπό τουρκική κατοχή της Ανατολικής Θράκης, με την Αδριανούπολη. Η βουλγαρική κυβέρνηση από την πλευρά της δεσμεύθηκε για την απομάκρυνση των Βουλγάρων κατοίκων της Θράκης. Η τουρκική κυβέρνηση εκ παραλλήλου, χρησιμοποιώντας ως μοχλό πίεσης τη νεοϋπογραφείσα συνθήκη,

συγκέντρωσε ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις στην Ανατολική Θράκη, στο πλαίσιο άσκησης, προκειμένου να διατρανώσει εκ νέου τις επεκτατικές βλέψεις της όσον αφορά τα νησιά του Αιγαίου. Το *modus operandi* των Τούρκων καθορίστηκε από την απροθυμία ή την αδυναμία τους να εμπλακούν σε πόλεμο με την Ελλάδα.

Το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα Ελλάδα και Τουρκία εισήλθαν σε τροχιά διαπραγματεύσεων, απόληξη των οποίων ήταν η Συνθήκη των Αθηνών (1 Νοεμβρίου 1913). Η συνθήκη, παρότι περιείχε δυσμενείς όρους για την Ελλάδα και άφηνε αρκετά σημαντικά ζητήματα εκκρεμή, δεν οδήγησε στην αποφόρτιση του κλίματος μεταξύ των δύο χωρών ούτε στη χαλάρωση των απαιτήσεων των Τούρκων για τα νησιά.

Ο πρώτος διωγμός

Στις αρχές του 1914 οι δυνάμεις της Αντάντ αποφάσισαν να παρακωρήσουν στην Ελλάδα τα νησιά του Αιγαίου, πλην της Ίμβρου, της Τενέδου και του Καστελλόριζου. Ταυτόχρονα όμως την υποχρέωσαν να προχωρήσει σε εκκένωση της Βορείου Ηπείρου από τον εκεί ελληνικό πληθυσμό, με χρονικό ορίζοντα τις 31 Μαρτίου 1914. Η απόφαση των συμμάχων κοινοποιήθηκε και στις ενδιαφερόμενες περιοχές στις 13 Φεβρουαρίου 1914. Τον ίδιο μήνα ο Βενιζέλος απέρριψε την πρόταση της Τουρκίας για ανταλλαγή της Χίου και της Μυτιλήνης με τα Δωδεκάνησα. Η τουρκική πλευρά, αντι-

Στυλιανός Γονατάς και Νικόλαος Πλαστήρας. Ο πρώτος προσπάθησε, το 1920, να οργανώσει τον ελληνισμό της Ανατολικής Θράκης, ο δεύτερος, δύο χρόνια αργότερα, να εξασφαλίσει την ασφαλή έξοδό τους από τις πατρογονικές εστίες, ενώ αρνήθηκε να υπογράψει την Ανακωχή των Μουδανιών.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης Αινιάν, Έλληνας οπλαρχηγός και μακεδονομάχος, παραλαμβάνει, ως διοικητής της Μεραρχίας Ξάνθης, τη σημαία στις Σαράντα Εκκλησιές, σηματοδοτώντας έτσι την έναρξη της περιόδου της ελληνικής διοίκησης στην περιοχή.

δρώντας άμεσα στην ελληνική απόρριψη του αιτήματός της, προχώρησε σε μαζικές απελάσεις Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και της Μικράς Ασίας.

Το σχέδιο εκπατρισμού του ελληνικού στοιχείου στην πρώτη φάση του προέβλεπε την εγκατάσταση στα χωριά (της Ραιδεστού, των Μαλγάρων κ.ά.) μουσουλμάνων προσφύγων από τη Μακεδονία, οι οποίοι τοποθετήθηκαν με τη βία στα σπίτια των Ελλήνων, από όπου εν συνεχεία τους εκδίωξαν. Ενδεικτικό παράδειγμα της συγκεκριμένης κατάστασης αποτελεί η περίπτωση της Βιζύης και των γύρω χωριών, όπου πολλοί μετανάστες –κυρίως Αλβανοί από την Πρίστινα (Κοσσυφοπέδιο)– έκλεβαν, προκαλούσαν εκτεταμένες καταστροφές σε σπίτια και νεκροταφεία και απειλούσαν με επερχόμενη σφαγή τους χριστιανούς.

Στις αρχές Μαρτίου του 1914 αποφασίστηκε η δημιουργία συνοικισμού από 150-200 οικογένειες μουσουλμάνων μεταναστών στη Ραιδεστό, ο οποίος σε λιγότερο από έναν μήνα υποδέχθηκε 2.500 μετανάστες. Τον ίδιο μήνα τη σκυτάλη του εκπατρισμού ανέλαβαν οι συμμορίες και οι κωροφύλακες που συνεργάζονταν μαζί τους, «προτρέποντας» τους Έλληνες να φύγουν. Ο διωγμός ξεκίνησε από τη Βιζύη, όπου οι κάτοικοι δέχονταν άμεσες απειλές ακόμη και από επίσημους φορείς της τουρκικής διοίκησης, ενώ αναγκάζονταν να πουλήσουν την περιουσία τους σε εξευτελιστική τιμή και να υπογράψουν ότι αποχωρούν

εκουσίως. Οι πρόσφυγες έπαιρναν μαζί τους ιερά σκεύη, εικόνες και ελάχιστα από τα προσωπικά τους υπάρχοντα, τα οποία όμως συχνά κατέληγαν στα χέρια των Τούρκων που τους λήστευαν στον δρόμο.

Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν την απαρχή ενός φαύλου κύκλου συντονισμένων βίαιων ενεργειών από την πλευρά των Τούρκων. Το χωριό Σοφίδες περικυκλώθηκε, ενώ οι κάτοικοι του χωριού Αχμέτβη υποχρεώθηκαν να αναχωρήσουν άμεσα. Σε όλη την Ανατολική Θράκη σημειώθηκαν φόντοι και διώξεις, για τα οποία ενημερώθηκαν το Πατριαρχείο και τα προξενεία. Εν τω μεταξύ, οι κάτοικοι των Μαλγάρων, της Κεσσάνης, της Χαριούπολης και της Αρκαδιούπολης κατελήφθησαν από πανικό και απόγνωση εμπρός στις επερχόμενες συμφορές. Παρακολουθώντας τις δραματικές εξελίξεις, το Πατριαρχείο συνέστησε και έστειλε στην περιοχή της Ραιδεστού επιτροπή για να πραγματοποιήσει επιτόπου έρευνα και να πείσει τους εκδιωχθέντες Έλληνες να επιστρέψουν στις επαρχίες τους. Η επιτροπή, αν και βρήκε 20.000 κατατρεγμένους πρόσφυγες και συνάντησε στην αντίδραση των τοπικών Αρχών που προσπάθησαν να εμποδίσουν το έργο της, κατάφερε τελικά να πείσει τους πρόσφυγες να επιστρέψουν στα χωριά τους, με την υπόσχεση ότι θα τους δοθούν πίσω τα σπίτια και οι περιουσίες τους. Οι πρόσφυγες συνηγόρησαν στις υποδείξεις της επιτροπής, παράλληλα όμως ζήτησαν αφ' ενός εγγυή-

σεις ασφαλείας κατά την επιστροφή τους, αφ' ετέρου εκκένωση των σπιτιών τους από τους μουσουλμάνους που τα είχαν καταλάβει. Εισέπραξαν όμως, όπως ήταν αναμενόμενο, αρνητική απάντηση από τους αρμόδιους διοικητές και νομάρχες.

Από αυτό το χρονικό σημείο οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες: ακολούθησε η εκκένωση του Κρουνερίου και του χωριού Τρούμπειη στην Αρκαδιούπολη, η πολιορκία του Σκεπαστού και η καταστροφή των χωριών Κουρού Δερέ, Καραχαλίλ και Γιουτζικλάρι, οι κάτοικοι των οποίων αναγκάστηκαν να μεταβούν στην Ηράκλεια και όχι στη Ραιδεστό, λόγω της παρουσίας εκεί της επιτροπής, η οποία όμως πληροφορήθηκε τις εξελίξεις και μετέβη στην Ηράκλεια. Εκεί, ένα πλήθος 5.000 βίαια εκδιωγμένων προσφύγων περίμεναν το ατμόπλοιο που θα τους μετέφερε στην Ελλάδα παρά τη θέλησή τους, η οποία ήταν, φυσικά, να παραμείνουν στην Ανατολική Θράκη. Μάλιστα, το δράμα της αποχώρησής τους από τις πατρογονικές εστίες είχε και μια τελευταία πράξη, καθώς κατά την αναμονή τους για επιβίβαση τους λήστεψαν και παράλληλα τους υποχρέωσαν να υπογράψουν ότι η φυγή τους είναι εκούσια και ότι παραχωρούν οικειοθελώς την περιουσία τους στον τουρκικό στόλο.

Το Πατριαρχείο αποφάσισε να απευθύνει, μέσω της ελληνικής πρεσβείας της Κωνσταντινούπολης, έκκληση στη βασιλισσα Σοφία να ζητήσει από τον αδελφό της, τον αυτοκράτορα της Γερμανίας Γουλιέλμο Β', να μεσολαβήσει στην τουρκική πλευρά προκειμένου να επέλθει τερματισμός των διωγμών. Επιπλέον, αποφασίστηκε να μην υπάρξουν πανηγυρισμοί κατά τη Δεύτερη Ανάσταση, σε ένδειξη πένθους και διαμαρτυρίας. Ταυτοχρόνως οι Τούρκοι προπαγάνδιζαν ότι η Ελλάδα επεδίωκε τη μετανάστευση ώστε να εδραιωθεί το ελληνικό στοιχείο στα νεοαποκτηθέντα εδάφη και ότι το Πατριαρχείο αντιδρούσε αποκλειστικά και μόνο επειδή επλήττετο σε οικονομικό και ηθικό επίπεδο.

Δυστυχώς, οι κινήσεις του Πατριαρχείου δεν στάθηκαν ικανές να εμποδίσουν το

αναπόφευκτο. Τη φορά αυτήν σειρά είχαν οι κάτοικοι του Σελτζικιοϊ, του Αράπκατζη, του Σχολαρίου, του Νεοχωρίου και του Τσανακτσί να πάρουν τον μακρύ δρόμο της προσφυγιάς. Από τις 9 Απριλίου 1914 από τη Ραιδεστό και την Ηράκλεια απέπλεαν πλοία που μετέφεραν στην Ελλάδα χιλιάδες πρόσφυγες.

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα περιόδευε στη Θράκη ο Τούρκος υπουργός Εσωτερικών Ταλαάτ. Ο Ταλαάτ διασφάλισε την κλιμάκωση του διωγμού, ενώ επιστρέφοντας στην Πόλη εξέδωσε ανακοινωθέν (14 Απριλίου) βάσει του οποίου η ευθύνη επιρριπτόταν αποκλειστικά στους ίδιους τους μετανάστες. Στην Αθήνα ο Βενιζέλος δέχεται εισήγηση του Τούρκου πρεσβευτή Γκαλίπ Κεμάλη μπέη για ανταλλαγή των 70.000 εκπατρισθέντων Ελλήνων της Θράκης με μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας. Η συγκεκριμένη εισήγηση έπεσε στο κενό, καθώς δεν έγινε αποδεκτή από τον Μεγάλο Βεζίρη, ο οποίος πρότεινε με τη σειρά του να ανταλλάγουν αντί των Θρακών οι πληθυσμοί του βιλαετιού της Σμύρνης.

Η ελληνική πλευρά, αν και θετική απέναντι στη συγκεκριμένη πρόταση, έθεσε ως πρώτο όρο το μέτρο της ανταλλαγής να αφορούσε και τους πληθυσμούς της Ανατολικής Θράκης. Επιπλέον, ο Έλληνας πρωθυπουργός ζήτησε τον επίσημο τερματισμό του διωγμού προκειμένου να αρχίσουν οι διαπραγματευτικές διαδικασίες.

Από τις 20 Απριλίου, και ενώ φαινομενικά ο διωγμός βρισκόταν σε ύφεση, εντατικοποιήθηκαν οι συλλήψεις και οι απελάσεις προκρίτων στη Χαριούπολη, στη Μακρά Γέφυρα και στην Κεσσάνη, ενώ η Ραιδεστός υποδέχθηκε τους Έλληνες Οθωμανούς της Βιζύης. Στις 26 Απριλίου 20 χωριά της περιφέρειας Κεσσάνης καταστράφηκαν ολοσχερώς. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις Ελλήνων, ειδικά από το σαντζάκι της Αδριανούπολης, που αποχωρούσαν λόγω των μεγάλων οικονομικών πιέσεων που δέχονταν, αλλά και διότι έφθαναν πληροφορίες από Θράκες εγκατεστημένους στη Μακεδονία ότι οι συνθήκες διαβίωσης

ήταν πολύ καλές. Οι πρόξενοι της Αδριανούπολης και της Ραιδεστού επιχείρησαν, στο μέτρο του δυνατού, να αποτρέψουν αυτή την εθελούσια αποχώρηση.

Στις 3 Μαΐου 1914 το Πατριαρχείο επέδωσε ένα τακρίριο (επίσημη διακοίνωση) σε μια απέλπιδα προσπάθεια να σταματήσει τον διωγμό γνωστοποιώντας τον. Η προσπάθειά του όμως έπεσε στο κενό. Την ίδια ακριβώς περίοδο άλλα χωριά λεηλατήθηκαν (τα χωριά της περιφέρειας Αίνου), σε άλλα (Γανόχωρα) οι κάτοικοι υποχρεώθηκαν να πάρουν τον δρόμο της προσφυγιάς, ενώ πολλά γυναικόπαιδα βιάστηκαν και δολοφονήθηκαν. Στις 6 Μαΐου πραγματοποιήσαν κοινή σύσκεψη οι ελληνικής καταγωγής βουλευτές της οθωμανικής Βουλής με τα δύο διοικητικά σώματα του Πατριαρχείου και εν συνεχεία (9 Μαΐου) επέδωσαν στον σουλτάνο διάβημα διαμαρτυρίας. Η αδιαλλαξία του σουλτάνου οδήγησε την ελληνική πλευρά αναπόφευκτα στην απόφαση προσφυγής (15 Μαΐου 1914) στις Μεγάλες Δυνάμεις, από τις οποίες θα ζητείτο μεσολάβηση. Δυστυχώς, η απόφαση αυτή αναβλήθηκε λόγω των υποσχέσεων που έλαβε η ελληνική πλευρά, κυρίως από τον Μεγάλο Βεζίρη και τον Ταλαάτ, για διακοπή του διωγμού.

Η κατάσταση που ακολούθησε χαρακτηρίζεται τουλάχιστον καώδης: πρόσφυγες που ήταν έτοιμοι να αναχωρήσουν για την Ελλάδα έλαβαν εντολή να πάρουν τον δρόμο της επιστροφής για τα χωριά τους, δεν δέχθηκαν όμως, καθώς θεωρούσαν τις κυβερνητικές υποσχέσεις συλλήβδην ανεδαφικές και επειδή είχαν ήδη απολέσει τις περιουσίες τους. Στις 25 Μαΐου 1914, σε ένδειξη πένθους για τους διωγμούς στη Μικρά Ασία, το Πατριαρχείο αποφάσισε το κλείσιμο των εκκλησιών και των σχολών, ενώ επανέφερε στο προσκήνιο το θέμα της προσφυγής στις Μεγάλες Δυνάμεις – γεγονός που προκάλεσε αναστάτωση στην τουρκική πλευρά. Σε αυτή τη συγκυρία παρενέβη ο Ρώσος πρεσβευτής, στον οποίο επιδόθηκε από το Πατριαρχείο κατάλογος αιτημάτων με προεξάρχοντα την κατάπαυση του διωγμού και του εμπορικού απο-

Η απελευθέρωση Ραιδεστού, το 1920. Οι Έλληνες υποδέχονταν τον προελαύνοντα Ελληνικό Στρατό με τυμπανοκρουσίες και πανηγυρισμούς και οι κοιμητοί με επιθέσεις. ΚΑΤΩ: Ο Βενιζέλος υπογράφει τη Συνθήκη των Σεβρών, επικυρώνοντας με αυτήν την προσάρτηση της Ανατολικής Θράκης στη Μητέρα Ελλάδα.

κλεισμού των Θρακών, την αποφυλάκιση των Ελλήνων και την επιστροφή των περιουσιών τους.

Ο Μεγάλος Βεζίρης αποδέχθηκε τα ελληνικά αιτήματα, με την έναρξη των διαπραγματεύσεων (13 Ιουνίου) όμως έγινε γνωστή η κλιμάκωση του διωγμού στη Μικρά Ασία, όπου βρισκόταν ο Ταλαάτ. Το Πατριαρχείο βρέθηκε σε αμηχανία για τις επόμενες κινήσεις του. Μετά τις δηλώσεις, ωστόσο, του Ρώσου προξένου στη Σμύρνη ότι ο διωγμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας εντεινόταν, το Πατριαρχείο απέστειλε υπόμνημα στις Μεγάλες Δυνάμεις και εκπροσώπους του στις αυτοκέφαλες Εκκλησίες, προκειμένου να ζητήσει βοήθεια. Το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όμως, υποχρέωσε το Πατριαρχείο να ανοίξει και πάλι τις εκκλησίες και τα σχολεία.

Στις 11 Ιουλίου 1914 στη Σμύρνη, σε συνέχεια των διαπραγματεύσεων που είχαν ξεκινήσει τέσσερις μήνες νωρίτερα περί ανταλλαγής των πληθυσμών, συνεστήθη μεικτή επιτροπή, η οποία ανέλαβε την εκτίμηση της κινητής και της ακίνητης περιουσίας των ανταλλάξιμων, αλλά και όσων είχαν ήδη εγκαταλείψει τις εστίες τους, και την ομαλή διεξαγωγή της ανταλλαγής. Το έργο της αποδείχθηκε δύσκολο και ως προς την καταβολή αποζημίωσης στους Έλληνες και ως προς τον καθορισμό της περιοχής των Δαρδανελλίων, των οποίων οι κάτοικοι έπρεπε να ανταλλάγουν. Στις 8 Αυγούστου οι Τούρκοι διέκοψαν τις εργασίες της μεικτής αυτής επιτροπής και, προκειμένου να αποτρέψουν επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ανατολική Θράκη, απευθύνθηκαν στους πρεσβευτές λέγοντας ότι δεν υφίστατο διωγμός και καλώντας τους να στείλουν φερέγγυα πρόσωπα, ώστε να πραγματοποιήσουν επιτόπου έρευνα.

Όλα αυτά την ώρα που απελαύνονταν χιλιάδες Έλληνες, ενώ οι χριστιανοί της περιοχής Αδριανούπολης επιστρατεύθηκαν –παρότι η Τουρκία δεν είχε εισέλθει επίσημα στον Α΄ Παγκόσμιο– και χρησιμοποιήθηκαν σε χειρωνακτικές εργασίες (διάνοιξη δρόμων, κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών ή ως εργάτες στα κτήματα των

μουσουλμάνων) με μόνη «ανταμοιβή» ξυλοδαρμό και προπηλακισμούς, ενώ δεν ήταν λίγοι αυτοί που πέθαναν από την πείνα, τις αρρώστιες και τις κακουχίες.

Η στάση της Τουρκίας προκάλεσε την αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία έστειλε οργισμένα ή/και απειλητικά υπομνήματα προς την τουρκική πλευρά, θυμίζοντάς της ότι παράλληλα με τους διωγμούς διεξάγονταν διαπραγματεύσεις για ανταλλαγή των πληθυσμών.

Ειρήσθω εν παρόδω, τον Σεπτέμβριο του 1914 δημιουργήθηκε στην Αθήνα η Καρτερία, ένας σύλλογος από Μικρασιάτες και Θράκες πρόσφυγες που τάσσονταν εναντίον του σχεδίου ανταλλαγής πληθυσμών και επιθυμούσαν τον επαναπατρισμό τους, καθώς και οι δύο κυβερνήσεις είχαν παρακάμψει τη δική τους γνώμη και την επιθυμία τους.

Το τέλος του 1914 βρήκε τις κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Αγγλίας, με τις οποίες ήρθε σε επαφή η ελληνική κυβέρνηση, απρόθυμες να συγκρουστούν με τους Οθωμανούς, λίγα χωριά της Ανατολικής Θράκης να μην έχουν εκκενωθεί και τους πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη να έχουν εγκατασταθεί κυρίως στη Μακεδονία, αλλά και στο Μεσολόγγι, στο Ναύπλιο, στην Πάτρα, στην Καλαμάτα, στην Τρίπολη, στη Σάμο, στην Κρήτη, στη Χαλκίδα και στη Λάρισα. Για την υποδοχή και την εγκατάσταση των προσφύγων η ελληνική κυβέρνηση ίδρυσε 356 συνοικισμούς με δύο νόμους του 1914. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη η Κεντρική Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, που ανέλαβε το δύσκολο έργο της αποκατάστασης 174.000 προσφύγων στη Μακεδονία.

Τελευταία φάση του πρώτου διωγμού

Το 1915 η προσπάθεια εκτουρκισμού γινόταν με άλλον τρόπο: τα σχολεία των Απρίλιο υποχρεώθηκαν να διδάσκουν τα ονόματα χωριών και πόλεων με τις επίσημες οθωμανικές ονομασίες, ενώ τον Μάιο πέρασαν στη δικαιοδοσία της τουρκικής κυβέρνησης. Παράλληλα, αναγκάστηκαν να

κάνουν καθημερινά έπαρση της τουρκικής σημαίας, να υπάρχει η φωτογραφία του σουλτάνου σε κάθε αίθουσα και να θεωρείται επίσημη γιορτή η ανάρρησή του στον θρόνο.

Στις επαρχίες της Ανατολικής Θράκης η κατάσταση παρέμενε τραγική, καθώς κατασχέθηκαν από όλα τα χωριά οι σπόροι, όσοι άνδρες δεν είχαν επιστρατευθεί στέλλονταν για αγγαρείες, πρόκριτοι και ιερείς με τον «νόμο περί ξένων» (2 Μαρτίου 1915) περνούσαν από στρατοδικείο ως κατάσκοποι και ξυλοκοπούνταν, Τούρκοι έμπαιναν στα σπίτια των χριστιανών για «έρευνα», έκλεβαν, σκότωναν και βίαζαν γυναικόπαιδα. Παράλληλα, επέβαλλαν συνεχώς νέους φόρους και εκτόπισαν, υπό άθλιες συνθήκες, τους κατοίκους της περιοχής του Αίνου στα Μάλγαρα και τους κατοίκους της Χερσονήσου της Καλλιπόλης –η πόλη της Καλλιπόλης βομβαρδίστηκε στις 19 Απριλίου– στη Μικρά Ασία. Στους εκτοπισμένους δεν επετράπη να πάρουν τίποτε μαζί τους, ενώ λίγους μήνες αργότερα οι περισσότερες τους δημεύθηκαν.

Εν τω μεταξύ, στην Αθήνα ο Βενιζέλος παραιτήθηκε, ενώ η ελληνική κυβέρνηση παρατηρούσε αμήχανα τις εξελίξεις και περιοριζόταν σε έγγραφες διαμαρτυρίες, κυρίως προς τη Γερμανία που στήριζε την Τουρκία.

Μόλις ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση του διωγμού οι κυβερνήσεις της Αυστρίας, της Γερμανίας και της Τουρκίας άμβλυναν τη στάση τους: οι τοπικές Αρχές σε όλη την

1. Το τραπέζι όπου υπογράφηκε η Ανακωχή των Μουδανιών: σε αυτό δεν κάθησαν ποτέ οι Έλληνες αντιπρόσωποι, οι οποίοι, όταν έφθασαν, αρχικά εκλήθησαν και αργότερα πείστηκαν από τον Βενιζέλο να υπογράψουν τη συνθήκη. 2. Πρόσφυγες στα περίχωρα του Δεδέαγατς κατασκηνώνουν περιμένοντας να βρεθεί ένα μέσο διαφυγής. 3. Το Γ' Σώμα Στρατού καταφθάνει στη Ραιδεστό μετά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και την άτακτη φυγή. 4. Στρατός και πρόσφυγες της Βιθυνίας στη παραλία της Ραιδεστού.

Ανατολική Θράκη διατάχθηκαν να τηρούν ήπια στάση απέναντι στους Έλληνες και ο τοπικός αρχηγός του Κομιτάτου στην Αδριανούπολη παύθηκε, ως υπεύθυνος για τον διωγμό. Βέβαια, παράλληλα η Τουρκία δεν επέτρεπε στο Πατριαρχείο να βοηθήσει με κανέναν τρόπο ούτε τους απελαθέντες ούτε τους εναπομεινάντες Έλληνες, και στα μέσα Οκτωβρίου του 1915 γνωστοποίησε ότι το τουρκικό στρατολογικό γραφείο καλούσε τους ανυπότακτους και τους φυγόστρατους να παραδοθούν, αλλιώς οι οικογένειές τους θα εξορίζονταν. Το ελληνικό υπουργείο Εσωτερικών θεώρησε ότι αυτή η απόφαση θα λειτουργούσε ως πρόσχημα για την εξόντωση του ελληνικού στοιχείου της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης, γι' αυτό συμβούλευσε τους φυγόστρατους να παραδοθούν.

Ουσιαστικά, η εξόντωση του ελληνισμού της Ανατολικής Θράκης ολοκληρώθηκε το 1916. Αυτή τη φορά όχι με εκποτισμούς, αλλά μέσω της οικονομικής εξόντωσης, της αύξησης της τιμής των τροφίμων και της υποχρεωτικής στρατολόγησης. Ωστόσο πολλά στοιχεία για αυτήν και την επόμενη χρονιά δεν μας είναι γνωστά.

Οι πολιτικές ζυμώσεις και η ελληνική διοίκηση

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης ανακωχής του Μούδρου (Μάρτιος 1918) γαλλικά στρατεύματα προερχόμενα από τη Μακεδονία απελευθέρωσαν τη Δυτική Θράκη και κατόπιν στρατοπέδευσαν στην Ανατολική, η στρατιωτική διοίκηση της οποίας ανατέθηκε στον Τζαφέρ Ταγιάρ, διοικητή του Α' τουρκικού Σώματος Στρατού και στρατιωτικό κυβερνήτη της Αδριανούπολης.

Στο Συνέδριο της Ειρήνης του Παρισιού (Ιανουάριος 1919) ο Βενιζέλος ζήτησε την προσάρτηση στην Ελλάδα της Βορείου Ηπείρου, της Δυτικής Θράκης, της Δυτικής Μικράς Ασίας, της Ίμβρου, της Τενέδου, του Καστελλόριζου, της Δωδεκανήσου και της Κύπρου. Για να στηρίξει τα αιτήματά του έδειξε στατιστικούς πίνακες που αποδείκνυαν την αριθμητική δύναμη στα βιλαέτια Αδριανούπολης και Κωνσταντι-

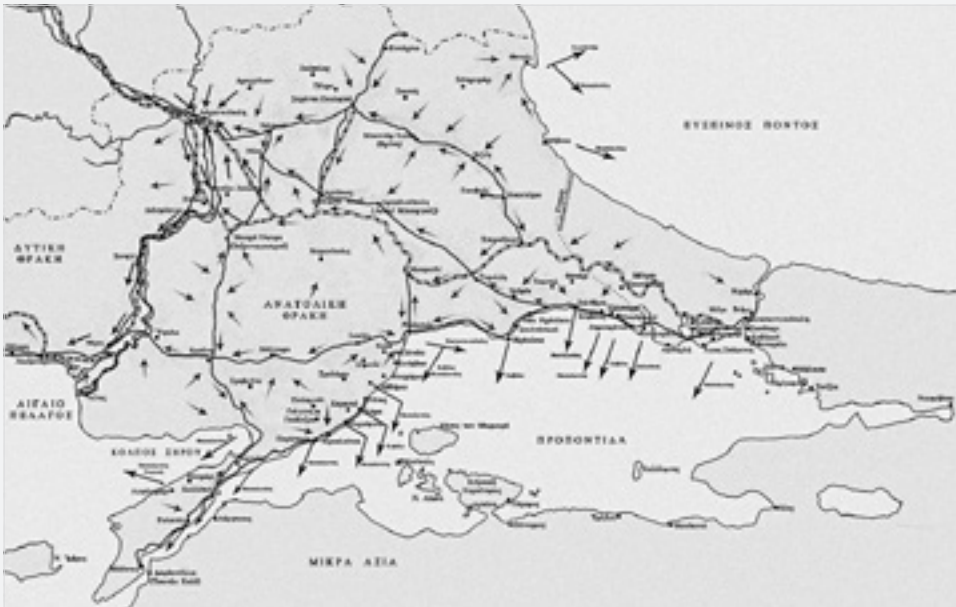
νούπολης. Αν και υπήρξε καταρχήν αποδοχή των αιτημάτων του από την Αγγλία, τη Γαλλία και τις ΗΠΑ (Μάρτιος 1919), ακολούθησε η αλλαγή της στάσης της Αμερικής και η υποστήριξη εκ μέρους της Ιταλίας των βουλγαρικών επιδιώξεων.

Τον Ιούλιο του 1919 επιθυμία της Αμερικής ήταν η Δυτική Θράκη να είναι βουλγαρική, όταν όμως ο Βενιζέλος επέτυχε την ιταλική υποστήριξη στο θρακικό ζήτημα οι ΗΠΑ αιφνιδιάστηκαν. Τον Αύγουστο η Αγγλία πρότεινε να δημιουργηθεί αυτόνομο θρακικό κράτος εντός των ελληνικών ορίων – πρόταση που απέρριψαν οι ΗΠΑ. Ακολούθησε γαλλική πρόταση για ίδρυση ελεύθερου κράτους στο Δεδέαγατς με την ύπαρξη διαδρόμου κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής που θα συνέδεε την Αλεξανδρούπολη με την Αδριανούπολη. Η στάση και της Αμερικής και του Βενιζέλου ήταν θετική απέναντι σε αυτή την πρόταση: η μεν Αμερική διότι πίστευε ότι με την επίλυση του θρακικού ζητήματος θα επετύχανε τον προσδιορισμό και των ορίων του κράτους της Κωνσταντινούπολης –που ήταν ο πρωταρχικός της στόχος–, ο δε Βενιζέλος διότι έτρεφε την ελπίδα ότι έτσι θα προσαρτούσε άμεσα την Ανατολική Θράκη.

Οι πολιτικές ζυμώσεις ήταν έντονες, αλλά όταν το θέμα πλησίαζε προς τη λύση του ο Αμερικανός πρόεδρος Γουίλσον πρότεινε να δοθεί στην Ελλάδα μόνο η περιοχή της Ξάνθης και της Κομοτηνής, η βορειοδυτική Θράκη στη Βουλγαρία και η νοτιοδυτική με την ανατολική θα αποτελούσαν τμήμα του κράτους της Κωνσταντινούπολης. Η πρότασή του απορρίφθηκε και το θρακικό ζήτημα έμεινε ανοικτό έως ότου, με τη Συνθήκη του Νείγι (Νοέμβριος 1919), η Βουλγαρία παραιτήθηκε από τα κυριαρχικά της δικαιώματα στη Δυτική Θράκη, η οποία τέθηκε υπό διασυμμαχική διοίκηση και διαιρέθηκε σε τρεις διοικητικούς κύκλους.

Ο επόμενος χρόνος, το 1920, θεωρείται σταθμός για την ιστορία της Ανατολικής Θράκης. Τον Μάρτιο ο Τζαφέρ Ταγιάρ, έχοντας αποστρατευθεί –φαινομενικά τουλάχιστον– από την Πύλη και λειτουργώντας

Στον χάρτη απεικονίζεται η εγκατάλειψη της Ανατολικής Θράκης, το 1922, και οι πορείες που ακολούθησαν οι πρόσφυγες.

ιδία πρωτοβουλία, κατήγγειλε τη Συνθήκη του Μούδρου και κήρυξε επανάσταση, ενώ τον επόμενο μήνα προχώρησε σε κατάλυση των πολιτικών Αρχών και ο ίδιος αυτοανακηρύχθηκε πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής της Ανατολικής Θράκης. Ο Ταγιάρ είχε στη διάθεσή του το Α' Σώμα Στρατού και μπορούσε σίγουρα να υπολογίζει στη βοήθεια του βουλγαρικού στρατού και των κομιτατζήδων, οι οποίοι, μετά την αποτυχία τους στη Δυτική Θράκη, ήθελαν να μεταφέρουν τις προσπάθειές τους για αυτονομία στην Ανατολική Θράκη. Θα χρειαζόταν όμως μεγαλύτερο στρατό για την επιτυχία του σχεδίου του. Για τον λόγο αυτόν κήρυξε την επιστράτευση των μουσουλμάνων της Θράκης, οι στρατεύσιμοι όμως δεν ήταν πάνω από 3.500 και οι μισοί λιποτάκτησαν, γεγονός που φανερώνει περίτρανα ότι οι μουσουλμάνοι της Θράκης ήταν ενάντιοι σε αυτό το κίνημα.

Παρ' όλα αυτά, ο Ταγιάρ συνέχισε τη δράση του: επέβαλε φόρους, οργάνωσε συνένδριο, πίεσε τον Μητροπολίτη Αδριανούπολης Πολύκαρπο να υπογράψει ότι ο ίδιος και το ποίμνιό του προτιμούσαν την τουρ-

κική διοίκηση, και στις 12 Ιουνίου ανακήρυξε την αυτονομία της Ανατολικής Θράκης. Οι ανησυχίες του Βενιζέλου πολλαπλασιάστηκαν όταν οι Τούρκοι και οι Ισραηλινοί ενίσχυσαν οικονομικά την κυβέρνηση Ταγιάρ. Αποφασίστηκε, λοιπόν, να σταλεί ελληνική στρατιά να απελευθερώσει τη Θράκη.

Έτσι, τον Ιούλιο του 1920 ο στρατηγός Επαμεινώνδας Ζυμβρακάκης, επικεφαλής της Ελληνικής Στρατιάς Θράκης, πέρασε τον Έβρο και πορεύθηκε στην Ανατολική Θράκη για να αντιμετωπίσει τον Τζαφέρ Ταγιάρ. Οι νίκες του Ζυμβρακάκη ανάγκασαν τον Ταγιάρ να συνθηκολογήσει και να αποχωρήσει από την Ανατολική Θράκη, αφήνοντας τον Ελληνικό Στρατό να προελαύνει ως ελευθερωτής της περιοχής, οι κάτοικοι της οποίας του επεφύλασσαν θερμότατη υποδοχή. Περί τα μέσα Ιουλίου ο βασιλιάς Αλέξανδρος επισκέφθηκε όλες τις μεγάλες πόλεις, επιβεβαιώνοντας έτσι την εθνική ένταξη της Ανατολικής Θράκης στην Ελλάδα, η οποία τελικά επικυρώθηκε και επίσημα με τη Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920).

Η ελληνική διοίκηση, διαψεύδοντας την αντίληψη κάποιων ότι θα φερθεί εκδικητικά, τήρησε τις αρχές της ισονομίας και της ισοπολιτείας απαρέγκλιτα: οι δημόσιοι υπάλληλοι της οθωμανικής διοίκησης διατήρησαν τη θέση τους, στην Αδριανούπολη, στις Σαράντα Εκκλησιές και στη Ραιδεστό παρέμειναν και οι μουσουλμάνοι δήμαρχοι, συνεστήθησαν μεικτές ελληνοτουρκικές επιτροπές, ενώ ίσες τιμές δέχονταν οι θρησκευτικοί ηγέτες όλων των θρησκειών, είτε δηλαδή επρόκειτο για εξαρχικούς είτε για ορθόδοξους ή μουσουλμάνους. Η Ανατολική Θράκη, με γενικό διοικητή τον ύπατο

αρμοστή Αντ. Σαχτούρη, διαιρέθηκε σε τέσσερις νομούς και 23 υποδιοικήσεις και όλες οι υπηρεσίες (υγειονομικές, τελωνειακές κ.λπ.) αναδιοργανώθηκαν.

Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 πραγματοποιήθηκε και η πολιτειακή ένταξη της Θράκης στην Ελλάδα: 52 βουλευτές (30 Έλληνες, 20 μουσουλμάνοι, 1 Βούλγαρος και 1 Αρμένιος) εκπροσώπησαν την ενιαία Θράκη στην ελληνική Βουλή.

Φυσικά, όλες αυτές οι εξελίξεις οδήγησαν τους πρόσφυγες να επιζητούν την παλιννόσησή τους, η οποία όμως δεν αποτελούσε εύκολο εγχείρημα, αφού στα σπίτια

Στη Ραιδεστό συγκεντρώθηκαν 28.000 πρόσφυγες που περίμεναν επί πολλές ημέρες για να επιβιβαστούν στα πλοία που θα τους οδηγούσαν στην Ελλάδα. ΚΑΤΩ: Στις Σαράντα Εκκλησιές το κύμα των προσφύγων συνωστίζεται για μια θέση στο τρένο. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Μνημείο στην Αγία Τριάδα Θεσσαλονίκης για τη σφαγή στο Οικονομειό. Κάθε χρόνο την τελευταία Κυριακή του Ιανουαρίου τελείται στον ναό μνημόσυνο για τα θύματα της σφαγής του Οικονομειού, που θεωρούνται οι πρώτοι νεκροί της γενοκτονίας που ακολούθησε.

των Ελλήνων τώρα κατοικούσαν μουσουλμάνοι, ενώ ένα μεγάλο τμήμα της κινητής και της ακίνητης περιουσίας τους είχε καταστραφεί. Έτσι, η ελληνική διοίκηση έδωσε ισχυρά κίνητρα, προκειμένου να προτρέψει τους εκπατρισμένους Θράκες να επιστρέψουν: μοιράστηκαν τσιφλίκια, εποίκιστηκαν ακατοίκητα χωριά, κτίστηκαν νέα σπίτια, κορηγήθηκαν εκτάσεις γης, αναδιοργανώθηκε η μεταξοκαλλιέργεια, συστάθηκαν πρωτοδικεία και ειρηνοδικεία.

Η εγκατάλειψη της Ανατολικής Θράκης

Στο τέλος, λοιπόν, του 1920 το μέλλον των κατοίκων της Ανατολικής Θράκης φάνταζε ευοίωνο, αν και στην πραγματικότητα το κλίμα είχε ήδη αρχίσει να αλλάζει: πρώτον, επειδή στην Ελλάδα στην εξουσία βρισκόνταν πια οι βασιλικοί, που καθάιρεσαν από θέσεις-κλειδιά της Θράκης βενιζελικούς που γνώριζαν πώς να χειριστούν τη συγκεκριμένη πολυπολιτισμική κοινωνία και, δεύτερον, το έργο της ελληνικής διοίκησης δεν άρεσε ούτε στους κεμαλικούς ούτε σε κάποιους Δυτικοευρωπαίους, οι οποίοι θεώρησαν ότι θίγονται τα συμφέροντά τους στην περιοχή και έσπευσαν να δηλώσουν ότι η Συνθήκη των Σεβρών έπρεπε να επικυρωθεί από τους Ευρωπαίους ηγέτες, καθώς δεν συμπεριελάμβανε τη Θράκη ως ελληνική επικράτεια.

Ήδη από τις αρχές του 1921 φάνηκε αυτή η μεταστροφή του κλίματος: η Αγγλία τήρησε αρχικά φιλελληνική στάση, η Γαλλία όμως, για να προστατεύσει τα συμφέροντά της στην Τουρκία, και η Ιταλία, η «χαμένη» της συνθήκης, συνήψαν συμφωνίες με τον Κεμάλ, με τον οποίο συναντήθηκαν και τρεις στρατηγοί απεσταλημένοι του προέδρου των ΗΠΑ Γουίλσον, δηλώνοντας τη στήριξη τους στα «δίκαια» αιτήματα των Τούρκων για τη Θράκη και τη Μικρά Ασία. Παράλληλα, τον Μάρτιο ο Κεμάλ υπέγραψε με τους Σοβιετικούς «σύμφωνο φιλίας και συνεργασίας», εξέλιξη που έκανε και την Αγγλία να αλλάξει στάση και να δεχθεί πλήρη αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και εκκένωση της Ανατολικής Θράκης από τους Έλληνες. Οι Δυτικοευρωπαίοι πρόβαλαν ως πρόσχημα της μεταστροφής τους την άνοδο στην εξουσία των βασιλικών, η αληθινή αιτία όμως πρέπει να αναζητηθεί στα πετρέλαια του Καυκάσου και της Μοσούλης.

Έναν χρόνο μετά (Μάρτιος 1922) ο Έλληνας πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης έθεσε «*τας τύχας της Ελλάδος εις τας χείρας της Αγγλίας*», επέτρεψε δηλαδή στην Αγγλία, η οποία συνεργάστηκε με τη Γαλλία, να αποφασίσει για τη μοίρα της Ιωνίας και της Ανατολικής Θράκης.

Τον Αύγουστο άρχισαν να καταφθάνουν στη Ραιδεστό πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία

σε άθλια κατάσταση, και μαζί τους και το Γ' Σώμα Στρατού. Οι Έλληνες της Ανατολικής Θράκης αγωνιούσαν μήπως περίμενε και εκείνους η ίδια μοίρα, αφού έβλεπαν τους Τούρκους εξοπλισμένους στο έπακρο, τους Βούλγαρους να έχουν μυστικές συνεννοήσεις με τον Κεμάλ και τουρκοβουλγαρικές συμμορίες να σπέρνουν τον τρόπο στις αγροτικές περιοχές.

Η επιβεβαίωση των φόβων τους δεν άργησε να έρθει. Τον Σεπτέμβριο πραγματοποιήθηκε η Διάσκεψη των Μουδανιών, στην οποία η Ελλάδα συμμετείχε μόνο ως βουβός παρατηρητής. Χαρακτηριστικά να αναφερθεί ότι η διάσκεψη ξεκίνησε χωρίς η ελληνική αποστολή να έχει φθάσει και με τον Ισμέτ Ινονού να δηλώνει: «*As φθάσουμε σε ένα αποτέλεσμα και οι Έλληνες θα υποχρεωθούν να το δεχθούν*». Στις 11 Οκτωβρίου 1922 υπεγράφη μεταξύ Κεμάλ και συμμάχων το Πρωτόκολλο των Μουδανιών, με το οποίο αποφασίστηκε στις επόμενες 15 ημέρες ο Ελληνικός Στρατός να αποχωρήσει από τη Θράκη και σε έναν μήνα οι ελληνικές πολιτικές Αρχές να παραδώσουν τη διοίκηση στους συμμάχους, οι οποίοι αυθημερόν θα τη μεταβίβαζαν στους Τούρκους. Το Γραφείο Τύπου των Αθηνών κοινοποίησε σε όλες τις νομαρχίες της Θράκης ότι «*αι αποφάσεις περί Θράκης είναι ειλημμένοι*», ότι ο Βενιζέλος εξάντλησε κάθε μέσο, τώρα όμως έπρεπε να υποχωρήσει στις συμμαχικές αποφάσεις για να διεκδικήσει μια καλύτερη τύχη για τη Δυτική Θράκη. Έπειτα από 50 χρόνια ο Ινονού δήλωσε ότι «*η Θράκη μάς παραδόθηκε χωρίς να πέσει ούτε ένας πυροβολισμός*».

Ούτε όμως η εκκένωση αποδείχθηκε εύκολη ή αναιμακτη. Οι σύμμαχοι έθεταν προσκόμματα στην ομαλή έξοδο των Θρακών, ενώ δεν έλειψαν οι λεηλασίες και οι δολοφονίες από άτακτους Τούρκους ή κομιτατζήδες.

Ο Έρνεστ Χέμινγουεϊ είχε παρακολουθήσει από κοντά την εκκένωση της Ανατολικής Θράκης ως πολεμικός ανταποκριτής

για την *Toronto Star Weekly* και περιέγραψε με τα πιο μελανά χρώματα μία από τις πιο μελανές σελίδες της ελληνικής ιστορίας:

«*Οι στρατιώτες παρελαύνουν σκυθρωποί... Ακόμη και στην εκκένωση οι Έλληνες φαίνονται καλοί στρατιώτες. Έχουν έναν αέρα θαρραλέας επιμονής που θα σήμαινε δύσκολα ξεμπερδέματα για τον Τούρκο, αν ο στρατός του Κεμάλ έπρεπε να πολεμήσει για τη Θράκη, αντί αυτή να του δοθεί ως δώρο στα Μουδανιά [...] Όλη μέρα περνάω από δίπλα τους· είναι βρόμικοι, κουρασμένοι, αζύριστοι, ανεμοδαρμένοι στρατιώτες που βαδίζουν στην καφετιά, άγονη θρακική ύπαιθρο, χωρίς μπάντες, χωρίς οργανώσεις αρωγής· τίποτα, εκτός από ψείρες, βρόμικες κουβέρτες και κουνούπια τη νύχτα. Είναι οι τελευταίοι από τη δόξα που ήταν κάποτε η Ελλάδα. Αυτό είναι το τέλος της δεύτερης τους πολιτοκρίας, της Τροίας*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασιλική Τσακόγλου, *Ο πρώτος διαγμός των Ελλήνων στην Ανατολική Θράκη (1913-1918)*, εκδ. Γικουόδη, Θεσσαλονίκη 2010.

Χρίστος Ζαφείρης, *Μνήμης οδοιπορία*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008.

Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Η θρακική έξοδος (1918-1922): από τη γενοκτονία, την παλιννόστηση, το ταγιαρικό καθεστώς και την απελευθέρωση στον δεύτερο ξεριζωμό*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 1999.

Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Θράκη: μορφές και γεγονότα 1902-1922*, εκδ. Πιτσιλός, Αθήνα 1991.

Αι βουλγαρικά ωμότητες εν τη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη: γεγονότα, εκθέσεις, έγγραφα, επίσημοι μαρτυρίες, εκδ. Πελασγός, Αθήνα 2010.

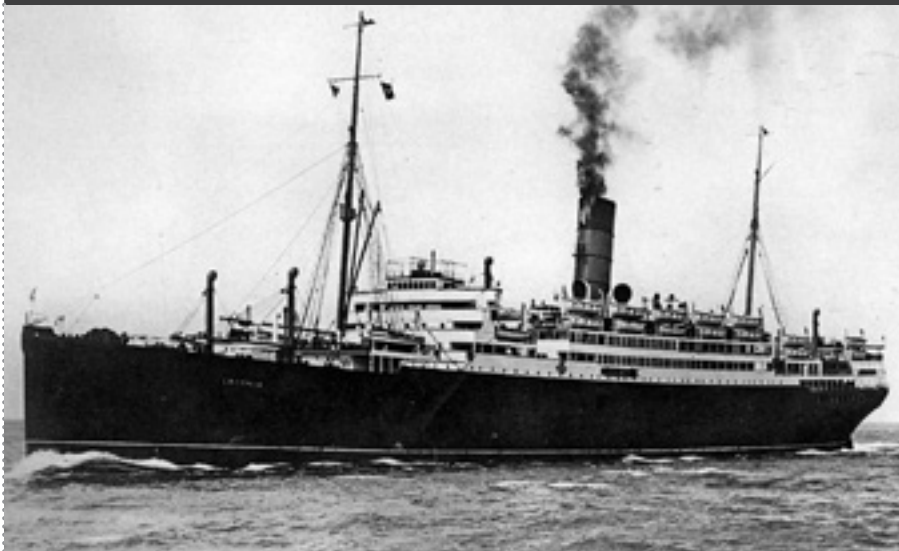
Μουτσόπουλος - Βακαλόπουλος - Κεσόπουλος, *Αλησμόνητες πατρίδες της Θράκης: Ανατ. Θράκη, Κωνσταντινούπολη, Ανατ. Ρωμυλία*, εκδ. Πυραμίδα, Θεσσαλονίκη, 2006.

Νικόλαος Σοϊλεντάκης, *Ιστορία του θρακικού ελληνισμού*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2004.

Η Χριστίνα Μαυροκεφάλου και ο Παναγιώτης Μαυροκέφαλος είναι φιλόλογοι.

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ «ΛΑΚΩΝΙΑ» ΚΑΤΑΔΙΚΑΖΕΙ ΤΟΝ ΝΤΑΙΝΙΤΣ

του ΜΠΕΡΝΑΡΝΤ ΜΠΟΡΙΝΖ

Η τραγωδία του «Λακωνία» είναι από τις πιο συγκινητικές περιπέτειες του τελευταίου πολέμου, καθώς θέτει το πρόβλημα αν πρέπει να σώζονται τα πληρώματα των πλοίων στη θάλασσα. Έγινε θέμα συζήτησης στη Νυρεμβέργη και ο Καρλ Νταίνιτς αναφέρεται σε αυτό στα *Απομνημονεύματά* του. Ο Τζόις Λεόνς Πεϊγιάρ το διηγήθηκε σε ένα συγκλονιστικό βιβλίο, πηγή κάθε τεκμηρίωσης. Ιδού τα κυριότερα στοιχεία:

Ο άνεμος ήταν ευνοϊκός στον νότιο Ατλαντικό εκείνη την ημέρα, στις 12 Σεπτεμβρίου 1942. Στο «Λακωνία», υπερωκεάνιο 12.000 τόνων της Κούναρ Χουάιτ Σταρ Λάιν, όλα είναι ήρεμα. Οι επιβάτες ξεχνούν ότι ο κόσμος βρίσκεται σε πόλεμο και ότι ένα ναυάγιο είναι πάντα πιθανό.

Το πλοίο είχε αναχωρήσει έναν μήνα πριν από το Σουέζ και είχε περάσει στον Ινδικό Ωκεανό από την Ερυθρά Θάλασσα, προτού βγει από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδος. Εκτός από τους 80 πολίτες (κυρίως γυναικόπαιδα) μεταφέρει από τη Μάλτα και την Αίγυπτο 286 Βρετανούς αξιωματικούς και στρατιώτες που επαναπατρίζονται, μεταξύ των οποίων πολλοί τραυματίες. Μεταφέρει επίσης 1.800 Ιταλούς αιχμαλώτους στοιβαγμένους στο αμπάρι, στο «κλουβί» τους, όπως το αποκαλούσαν, υπό την επίβλεψη 160 Πολωνών φρουρών. Μαζί με το πλήρωμα στο πλοίο επέβαιναν συνολικά περίπου 3.000 άνθρωποι.

Ο πλοίαρχος Ρούντολφ Σαρπ, γερο-θαλασσόλυκος με απόλυτη συνείδηση των καθηκόντων του, δεν θέλει να τρομάξει κανέναν, είναι όμως πιο υποψιασμένος από τους επιβάτες του. Από τότε που το πλοίο μπήκε στα νερά του Ατλαντικού διπλασίασε την επαγρύπνησή του. Το βράδυ καμουφλάρει τα φώτα και κλείνει τους διαδρόμους που οδηγούν στο κατάστρωμα. Κοιμάται ντυμένος στις καμπίνες των αξιωματικών.

Η νύχτα έχει πέσει. Το δείπνο τελείωσε και οι επιβάτες ψυχαγωγούνται όπως μπορούν, ώσπου να έρθει η ώρα να πλαγιάσουν. Στο εντευκτήριο των υπαξιωματικών τέσσερεις Άγγλοι λοχίες που επιβιβάστηκαν στο Κέιπ Τάουν έχουν αρχίσει μια παρτίδα

μπριτζ. Σε ένα από τα σαλόνια κάποια ζευγάρια χορεύουν. Η κυρία Ντάβιντσον, αξιωματική σύζυγος ενός Βρετανού αξιωματικού, κάθεται δίπλα στην κόρη της, τη Μόλι, και παρακολουθεί τις φιγούρες τους. Στις καμπίνες όλα τα παιδιά κοιμούνται. Μια νεαρή γυναίκα, έγκυος στον τέταρτο μήνα, η κυρία Γουλφ Μάρει, φлуαρεί με την αδελφή Ντόρις Χόκινς. Αυτή η αφοσιωμένη και συμπαθητική νοσοκόμα έχει αναλάβει να φέρει πίσω στη Βρετανία μια Αγγλιδούλα 15 μηνών, τη Σάλι, που οι γονείς της έμειναν στη Μέση Ανατολή.

Στο νοσηλευτήριο οι τραυματίες αναπαύονται. Ο πιο δημοφιλής είναι, αναμφίβολα, ο λοχαγός Κουτς, ο ήρωας του Τομπρουκ που έχει χάσει τη μύτη του και επιστρέφει στο Λονδίνο για να αποκτήσει ένα καινούργιο πρόσωπο. Εν τω μεταξύ, του έχουν βγάλει ένα νύχι κωμένο στη σάρκα και καθαριέται τον πελώριο επίδεσμο που τον εμποδίζει να κάνει τον περίπατό του στο κατάστρωμα.

Οι πιο δυστυχείς, όμως, είναι οι Ιταλοί: μετά την κόλαση της Λιβύης βρίσκονται στοιβαγμένοι σαν ζώα σε μια πνιγηρή ατμόσφαιρα. Τι θα απογίνουν αν βυθιστεί το πλοίο; Αυτή την προοπτική δεν μπορεί να την παραβλέψει κανένα μέλος του πληρώματος και κανένας δεν μιλάει για αυτήν.

Στον διάδρομο δύο αξιωματικοί του πλοίου, ο Χαλ Κλούκας και ο Μπάκινγχαμ, ανταλλάσσουν μερικές λέξεις προτού αποσυρθούν για να αναπαυθούν. Έχουν βάρδια τα μεσάνυχτα στη γέφυρα. Ο Μπάκινγχαμ κοιτάζει το ρολόι του: είναι ακριβώς 8.10 μ.μ.

Εκείνη τη στιγμή, μια φοβερή έκρηξη τραντάζει τα πλευρά του πλοίου.

«Καλή όρεξη, κύριοι Άγγλοι!»

Το ίδιο πρωί, λίγα μίλια πιο μακριά, ο κυβερνήτης του «U156» Βέρνερ Χάρτενσταϊν είδε με το τηλεσκόπιο τον μαύρο καπνό ενός άγνωστου πλοίου. Είχε προσέξει την ελικοειδή πλεύση του, απλή προφύλαξη σε μια περιοχή όπου μπορεί να κυκλοφορούν υποβρύχια.

Το «U156» είχε αναχωρήσει τον Αύγουστο

Το υπερπολυτελές υπερωκεάνιο «Λακωνία», 20.000 τόνων, της Κούναρ Χουάιτ Σταρ Λάιν, ναυπηγήθηκε το 1921 και έκανε το παρθενικό του ταξίδι τον Μάιο του 1922. Ξεκίνησε από το Σαουθάμπτον για τη Νέα Υόρκη και, έναν χρόνο αργότερα, έγινε γνωστό για την πρώτη παγκόσμια κρουαζιέρα της Κούναρ Λάιν. Αυτό το ταξίδι διήρκεσε 130 ημέρες. Στη φωτογραφία το «Λακωνία» στο Σαουθάμπτον, το 1922. ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ. ΚΑΤΩ: Ο Ντάνιελ επιθεωρεί γερμανικά υποβρύχια.

από το Λοριάν και είχε συναντηθεί στον νότιο Ατλαντικό με άλλα τέσσερα γερμανικά υποβρύχια, επιφορτισμένα και αυτά να ελέγχουν τις θάλασσες. Ο Χάρτενσταϊν, τώρα που εντόπισε το εχθρικό πλοίο (αγγλικό ή αμερικανικό;) αυξάνει ταχύτητα. Όταν μειώθηκε η απόσταση αναγνωρίζει ένα παλιό υπερωκεάνιο που προφανώς είχε μετατραπεί σε βοηθητικό καταδρομικό. Ωστόσο πρέπει να περιμένει τη νύχτα για να πλησιάσει.

Επιτέλους, ο ήλιος έδυσε. Το υποβρύχιο, που δεν θέλησε να καταδυθεί, έχει προσπεράσει το ξένο πλοίο, που βρίσκεται τώρα πίσω και αριστερά του. Μέσα στην «μπαγιέρα» του ο Χάρτενσταϊν το παρακολουθεί με το τηλεσκόπιό του. Δίνει το στίγμα του: 4ο Ο.-Σ., 11ο 8 Ο. Ωστόσο είναι ακόμη πολύ μακριά για να εξαπολύσει τορπίλες. Η νύχτα πέφτει γρήγορα σε αυτό το γεωγραφικό πλάτος. Παρά τις καμουφλαρισμένες λάμπες

του υπερωκεανίου ο Γερμανός διακρίνει τα φώτα. Το πλοίο δεν είναι σίγουρα πολεμικό: θα τηρούσαν καλύτερα την πειθαρχία.

Είναι 8 μ.μ. τώρα. Το πλήρωμα έχει πάρει θέση μάχης. Οι πυροσωλήνες I και III είναι οπλισμένες. Απέναντι το πλοίο, ανίδεο για τον κίνδυνο, συνεχίζει ήσυχα τον πλου του.

«Σωλήνας I, πυρ!»

Η τορπίλη έφυγε.

Έπειτα από 20 δευτερόλεπτα δίνεται άλλη μια διαταγή.

«Σωλήνας III, πυρ!»

Και ενώ ο θάνατος θα χτυπήσει τα παιδιά του πλοίου, ο Χάρτενσταϊν καταλήγει κυνικά:

«Καλή όρεξη, κύριοι Άγγλοι!»

Στο «Λακωνία» οι επιβάτες δεν αντέληφθησαν αμέσως τη σοβαρότητα της κατάστασης. Ακούγοντας την έκρηξη, οι τέσσερις χαρτοπαίχτες άφησαν απρόθυμα τα

χαρτιά τους και κατευθύνθηκαν προς τον κεντρικό διάδρομο. Ο ένας καθυστέρησε για να πάρει το πανωφόρι του από την καμπίνα του, ένας άλλος στερεώνει το σωσίβιό του προτού ανέβει στο κατάστρωμα.

Στο σαλόνι, η κυρία Ντάβινσον χάνει την ισορροπία της. Τη σηκώνει η κόρη της και πηγαίνουν στην πόρτα με τη Μόλι, βλέποντας ανήσυχη το πλοίο να τυλιγεται στον καπνό και το φως να τρεμοπαίζει, ενώ απόλυτη σιγή διαδέχεται το βουητό των μηχανών.

Στη σκάλα, η δεύτερη έκρηξη τις αναγκάζει να αρπαχτούν από το κιγκλίδωμα. Ανεβαινοντας όσο το δυνατόν πιο γρήγορα τα υπόλοιπα σκαλοπάτια φθάνουν στο κατάστρωμα, όπου βλέπουν με τρόμο το πλοίο να γέρνει στη δεξιά πλευρά και ακούν να ουρλιάζουν οι σειρήνες που καλούν τους άνδρες σε θέση μάχης. Στο νοσηλευτήριο ασθενείς και τραυματίες ανησυχούν.

Ο λοχαγός Κουτς έριξε βιαστικά ένα πανωφόρι πάνω από την πιζάμα του. Σέρνοντας το πόδι του βγαίνει και αυτός στο

κατάστρωμα, κατακλυσμένο ήδη από ένα ξετρελαμένο πλήθος.

Στην καμπίνα τους, η δεσποινίς Χόκινς και η κυρία Βολφ Μάρεϊ πνίγουν μια κραυγή αγωνίας ακούγοντας την πρώτη έκρηξη.

Η νοσοκόμα σπεύδει στην κούνια, αρπάζει τη μικρή Σάλι, την τυλίγει σε μια κουβέρτα και κατευθύνεται προς την πόρτα. Εκείνη τη στιγμή η δεύτερη έκρηξη την τινάζει στο τοίχωμα, σηκώνεται όμως γρήγορα και συνεχίζει τον δρόμο της με το κοιμισμένο πάντα μωρό.

Η κυρία Γουλφ Μάρεϊ, παραπαίοντας και αυτή, με τη σκέψη στο παιδί που περιμένει, ακολουθεί όπως όπως τη φίλη της.

Στο κατάστρωμα το πλήθος είναι πυκνό. Τόσος κόσμος για τόσο λίγες βάρκες! Οι άνθρωποι πάνε και έρχονται ξετρελαμένοι. Οι μητέρες φωνάζουν τα παιδιά τους, οι σύζυγοι τους άνδρες τους. Και, μέσα σε αυτό το πανδαιμόνιο, ακούγεται ο θόρυβος του ατμού που εκρήγνυται. Η κλίση αυξάνεται τώρα, και ο πανικός το ίδιο.

Άποψη από το εσωτερικό του «Λακωνία». ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Στις 12 Σεπτεμβρίου 1942 το «Λακωνία», το οποίο μετέφερε περίπου 2.732 ανθρώπους (επιβάτες, στρατιώτες και αιχμαλώτους πολέμου) torπιλίστηκε και βυθίστηκε από το γερμανικό υποβρύχιο «U-156» στις ακτές της Δυτικής Αφρικής.

«Πρώτα τα γυναικόπαιδα», φωνάζει ένας αξιωματικός.

Η σύγχυση μεγαλώνει, καθώς προκαλείται μια καινούργια εφόρμηση. Είναι οι Ιταλοί αιχμάλωτοι. Πανικόβλητοι στην ιδέα ότι θα πεθάνουν κλεισμένοι στο αμπάρι, έσπασαν το «κλουβί» τους και πέρασαν, αφηφώντας του φρουρούς. Θέλουν να τρέξουν στις βάρκες.

Πρέπει να σωθούν τα γυναικόπαιδα;

Οι βάρκες ρίχτηκαν στο νερό και είναι ήδη γεμάτες κατά τα τρία τέταρτα. Πώς θα κατέβει η αδελφή Χόκινς με τη μικρή Σάλι; Ένας αξιωματικός τη βγάζει από την αμηχανία παίρνοντάς της το πολύτιμο «πακέτο».

Παρά την κόπωσή της, η κυρία Βολφ Μάρεϊ κατάφερε να πιαστεί από την πρώτη ανεμόσκαλα και γλιστράει ως τη βάρκα. Η δεσποινίς Χόκινς την ακολουθεί.

Εν τω μεταξύ, ο αξιωματικός τυλίγει μια κουβέρτα γύρω από τη μέση του, δένει γερά το μωρό σε αυτή την αυτοσχέδια ζώνη και καταφέρνει να κατεβάσει το φορτίο του. Μετά, δίνει το παιδί στη νοσοκόμα, όρθια ακόμη, στριμωγμένη ανάμεσα σε άλλους επιβάτες.

Εκείνη τη στιγμή έρχεται ένα πελώριο

κύμα. Η βάρκα γέρνει και ανατρέπεται αδειάζοντας τους επιβαίνοντες στη θάλασσα. Η μικρή Σάλι ξεφεύγει από τα μπράτσα που την κρατούσαν και πέφτει στο νερό σαν πέτρα. Εξαφανίζεται, ενώ η νοσοκόμα, μισοπνιγμένη, ξαναβγαίνει στην επιφάνεια. Το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να αρπαχτεί από ένα μαδέρι όπου γαντζώνεται ήδη τρεις Ιταλοί που επικαλούνται την Παναγία.

Λίγο αργότερα η μικρή ομάδα καταφέρνει να σκαρφαλώσει σε μια σχεδία. Όσο για την κυρία Βολφ Μάρεϊ, κατόρθωσε και αυτή να ανεβεί σε μια βάρκα.

Το «Λακωνία» βυθίζεται με τη μύτη, πρέπει να βιαστούν. Πιασμένες από το χέρι, η κυρία Ντάβινσον και η κόρη της τρυπώνουν στο κατάστρωμα ως τις βάρκες. Η ανεμόσκαλα, πολύ κοντή, δεν φθάνει ως κάτω. Η προοπτική να πηδήξουν τις τρομάζει. Ωστόσο η Μόλι το αποφασίζει. Πίσω της οι επιβάτες τη σπρώχνουν. Στερεώνει το σισίβιό της, δρασκελίζει την κουपाστή και κατεβαίνει τα σκοινένια σκαλοπάτια. Φθάνοντας κάτω κάποιος τη σπρώχνει, δέχεται ένα χτύπημα στο κεφάλι και πέφτει σε ένα σωρό από σώματα. Όταν σηκώνεται η βάρκα στην οποία βρίσκεται απομακρύνεται βιαστικά. Τι απέγινε η μητέρα της;

Από πάνω η κυρία Ντάβινσον άφησε πολλούς να περάσουν μπροστά της. Δι-στέζει ακόμη. Τη σπρώχνουν.

«Εμπρός, λοιπόν, βιαστείτε!».

Πρέπει να το αποφασίσει. Ωστόσο στο τελευταίο σκαλοπάτι, αντί να δει τη βάρκα, αντικρίζει με φρίκη ότι δεν υπάρχει πλεού-μενο από κάτω, μόνο η ταραγμένη θάλασ-σα που γλείφει τα πλαϊνά του πλοίου.

Τι να κάνει; Πόδια απειλούν το κεφάλι της... Κλείνει τα μάτια, αφήνει την άκρη και βρίσκεται στα μαύρα νερά. Βγαίνει ξα-νά στην επιφάνεια ασθμαίνουσα. Κοντά της ένας σκοτεινός όγκος. Βάρκα είναι; Αρπάζεται από ένα σκοινί. Δύο συμπνε-τικά χέρια τη σηκώνουν στη βάρκα. Ανα-πνέει, αλλά τη βασανίζει η σκέψη της κό-ρης της.

Ολόγυρά της στην επιφάνεια του νερού ξεπροβάλλουν κεφάλια. Όσοι ξέρουν κα-λό κολύμπι κολυμπούν γερά, αναζητώ-ντας σχεδίες. Ακούγονται φωνές. Οι Ιτα-λοί καλούν ο ένας τον άλλον με τα ονόμα-τά τους και φωνάζουν σπαρακτικά *«Aiu-to!»* (*«Βοήθεια!»*).

Μια τρομερή κραυγή παγώνει τους ναυαγούς.

«Καρχαρίες!».

Ο πανικός στο αποκορύφωμά του.

Μένουν ακόμη πολλοί άτυχοι στο πλοίο. Εκτός από τους αιχμαλώτους που δεν έχουν ελευθερωθεί, οι φύλακες της απο-θήκης και οι τραυματίες δεν έχουν αποβι-βαστεί ακόμη. Και το πλοίο γέρνει όλο και περισσότερο.

Οι αξιωματικοί βρίσκονται, φυσικά, στο πόστο τους. Με διαταγή του πλοίαρχου ο Μπάκινγχαμ έχει ρίξει στη θάλασσα τα βι-βλία του πλοίου και τα μυστικά έγγραφα.

Οι ασυρματιστές δεν έχουν απομακρυν-θεί από τις συσκευές τους: έχουν στείλει το μήνυμα απόγνωσης, με το όνομα του πλοίου και τη θέση του.

Αλλά αντί να στείλουν το κλασικό SOS σχημάτισαν τα τρία γράμματα SSS. Όλοι οι σταθμοί θα καταλάβουν το μήνυμα: ση-μαίνει ότι το «Λακωνία» βυθίστηκε από υποβρύχιο, το οποίο εντοπίζεται από τους εχθρούς του.

Ο πλοίαρχος Σαρπ γνωρίζει ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτε πλέον για το πλοίο του, χτυπημένο στα ζωτικά σημεία του. Δια-τηρώντας την ψυχραιμία του διευθύνει την εκκένωση από τους επιβάτες όσο μπορεί καλύτερα. Τώρα παροτρύνει τους αξιωματι-κούς του να σκεφθούν την ασφάλειά τους. Εκείνος δεν θα εγκαταλείψει το σκάφος του.

Ο χρόνος περνάει και το πλοίο βυθίζε-ται περισσότερο. Μερικές βάρκες βρίσκο-νται ακόμη κοντά στο «Λακωνία». Οι επιβά-τες τους βλέπουν ανήσυχoi τον πελώριο όγκο που, λίγο λίγο, πλαγιάζει στο πλευρό και που η πλώρη του βυθίζεται επικίνδυνα. Ξέροντας ότι το πλοίο μπορεί να προκα-λέσει φοβερές δίνες που θα τα ρουφήξουν, τα μικρά πλεούμενα κωπηλατούν με όλες τους τις δυνάμεις.

Μια τελευταία βάρκα πέφτει στο νερό. Μόλις απομακρύνθηκε λίγα μέτρα ένας εκκωφαντικός θόρυβος τρομάζει τους ναυαγούς. Είναι οι λέβητες του «Λακωνία». Οι επιβάτες του βρίσκονται στη θάλασσα και παλεύουν μέσα στη δίνη.

Έπειτα από μερικά δευτερόλεπτα το πίσω μέρος του πλοίου ορθώνεται, διαγρά-φεται για τελευταία φορά στον ουρανό. Ύστε-ρα, απότομα, χάνεται μέσα σε έναν τρο-μακτικό ορυμαγδό. Ένα βάραθρο ανοίγει

1. Ο πλοίαρχος του «Λακωνία» Ρούντολφ Σαρπ. Το «Λακωνία» από τον Σεπτέμβριο του 1939 επιτάχθηκε και εξοπλίστηκε με δύο κανόνια των 4,7 χιλ. και 6 αντιαεροπορικά των 3 χιλ.
2. Ο πλοίαρχος του γερμανικού υποβρυχίου «U-156» Βέρνερ Χάρτενσταϊν.
3. Όταν το πλοίο άρχισε να βυθίζεται επικράτησε πανικός. Οι αιχμάλωτοι ποδοπατούνταν ενώ οι υπόλοιποι επιβάτες πάσχιζαν να επιβιβαστούν στις σωσίβιες λέμβους.
4. Ο ναύαρχος Καρλ Νταϊνιτς (1891-1980) από το 1936 ήταν διοικητής του στόλου υποβρυχιών της ναζιστικής Γερμανίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και από τον Ιανουάριο του 1943 αρχηγός του πολεμικού ναυτικού της χώρας.

Τα υποβρύχια «U-156» και «U-507» ενώ περισυλλέγουν ναυαγούς από το «Λακωνία». ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο πλοίαρχος του γερμανικού υποβρυχίου αντί να εγκαταλείψει τους ναυαγούς του «Λακωνία» τούς βοήθησε.

στο οποίο ορμιάει το νερό, ρουφώντας στο βάθος του τους δυστυχείς επιβάτες.

Η ώρα είναι 9.25 μ.μ.

Σε όλη τη διάρκεια της αγωνίας του θύματός του, το γερμανικό υποβρύχιο είχε μείνει συνετά παράμερα, μακριά από την τρομακτική δίνη. Οι άνδρες είχαν παρακολουθήσει από μακριά τις βάρκες που έπεφταν στο νερό, είχαν δει να επιβιβάζονται γυναίκες και παιδιά.

Τώρα παρατηρούν τα χιλιάδες συντριμμία, καθρόνια, ξύλα, που σκεπάζουν τη θάλασσα και που πάνω τους γαντζώνονται οι δύστυχοι ναυαγοί. Ακούν τις κραυγές τους, τις εκκλήσεις τους. Ξαφνικά ένας αξιωματικός καταλαβαίνει μια λέξη: «*Aiuto!*».

«Φωνάζουν στα Ιταλικά», παρατηρεί. «Τι σημαίνει αυτό;».

«Ψαρέψτε μερικούς», προστάζει ο Χάρτενσταϊν.

Ανεβάζουν δύο άνδρες στο υποβρύχιο, που αρχίζουν να μιλούν βιαστικά στη γλώσσα τους. Ο Χάρτενσταϊν καταλαβαίνει κάποιες λέξεις. Είναι έντρομος: περισσότεροι από 1.000 Ιταλοί αιχμάλωτοι πολέμου βρίσκονταν στο торπιλισμένο πλοίο!

Αναλογίζεται την κατάσταση. Από λάθος του 1.500 σύμμαχοι του Άξονα θα βρουν τον θάνατο. Αν και άσχετος με την πολιτική, γνωρίζει ότι οι σχέσεις μεταξύ Χίτλερ και Μουσολίνι δεν είναι οι καλύτερες. Ο торπιλισμός του «Λακωνία» δεν θα διορθώσει τα πράγματα.

Τι απόφαση να πάρει; Να περιμαζέψει τους ναυαγούς; Πώς να κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε φίλους και εχθρούς; Θα πρέπει να αποφύγει να σώσει τα γυναικόπαιδα και να ξαναρίξει στο νερό τους Βρετανούς που θα ανεβάσουν κατά λάθος στο υποβρύχιο;

Η υπόθεση του «Λακωνία»

Εξάλλου, ο Γερμανός δεν αγνοεί ότι κατά την επιχείρηση διάσωσης υπήρχε πάντα πιθανότητα μιας εχθρικής επίθεσης. Επιστρέφει στην καμπίνα του και συλλογίζεται το δίλημμα. Τελικά παίρνει την απόφασή του: θα «ψαρέψει» τους ναυαγούς.

Δίνονται διαταγές και οι άνδρες δραστηριοποιούνται αμέσως, περιμαζεύουν στην τύχη τους δύστυχους που κρέμονται στις σανίδες, ξεφορτώνουν τις ξέχειλες βάρκες.

Το υποβρύχιο γεμίζει γρήγορα με τρομερή οχλαγωγία. Εν τω μεταξύ ο Χάρτενσταϊν συντάσσει ένα τηλεγράφημα για τους ανωτέρους του: «*Βυθίσθηκε το αγγλικό "Λακωνία" 7221-3100, δυστυχώς με 1.500 Ιταλούς αιχμαλώτους. Ανασύρθηκαν ως τώρα 90. Ζητώ διαταγές. Χάρτενσταϊν*».

Το μήνυμα φθάνει στο Παρίσι, στον αρ. 2 της Λεωφόρου Σουσέ, όπου διαμένει ο ναύαρχος Καρλ Νταινιτς. Ο αρχηγός του γερμανικού στόλου έχει και αυτός διλήμματα και δισταγμούς. Πρέπει να διατάξει τον Χάρτενσταϊν να συνεχίσει τη διάσωση; Σε αυτή την περίπτωση το «U156» θα είναι πολύ μικρό για να κωρέσει τους διασωθέντες. Ήδη με 90 πρόσθετους επιβάτες δύσκολα θα καταδυθεί σε περίπτωση συναγερμού.

Ο Νταινιτς μπορεί να στείλει και άλλα υποβρύχια σε βοήθειά του, αλλά η επιχείρηση δεν θα είναι ακίνδυνη. Τι ανέλπιστα ευκαιρία για τον εχθρό, αν θελήσει να επιτεθεί σε όλη την ομάδα των υποβρυχίων που ασχολούνται με τη διάσωση! Από την άλλη, ο ναύαρχος το βλέπει δύσκολο να εγκαταλείψει ο Χάρτενσταϊν τους δυστυχισμένους, τώρα που άρχισε το ανθρωπιστικό έργο του.

Τελικά ο Νταινιτς παίρνει την απόφασή του. Τηλεφωνεί στους πλοίαρχους Σαχτ, Βούντερμαν και Βιλάμοβιτς, που διοικούν αντίστοιχα τα «U507», «U508», «U456», να σπεύσουν σε βοήθεια του συναδέλφου τους, του Χάρτενσταϊν.

Η νύχτα της 13ης προς την 14η Σεπτεμβρίου έχει τελειώσει. Οι βάρκες τώρα έχουν σκορπιστεί. Στοιβαγμένοι σε στενούς πάγκους, παγωμένοι, πεινασμένοι, οι ναυαγοί πέρασαν την πιο μακριά νύχτα της ζωής τους. Ωστόσο η μοίρα τους είναι σχετικά καλή σε σύγκριση με των δύστυχων που επιπλέουν γαντζωμένοι σε κασόνια και μαδέρια.

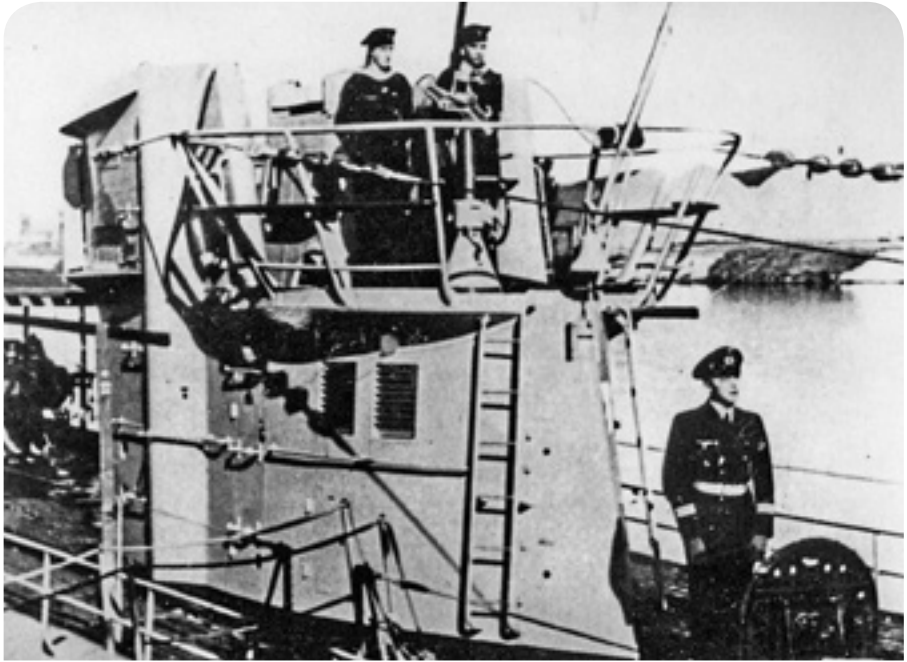
Τι θα πει ο Χίτλερ;

Πολλοί ναυαγοί, εξαντλημένοι, αφήθηκαν να βουλιάξουν. Άλλοι αναγκάστηκαν να παλέψουν με τους καρχαρίες, με κλωτσιές, για να απομακρύνουν τα σκυλόψαρα. Κάποιοι έχασαν κομμάτια σάρκας ή ολόκληρα μέλη. Αυτοί δεν θα αργήσουν να πεθάνουν από την αιμορραγία.

Επιτέλους έφθασε η αυγή, φωτίζοντας μια θάλασσα γεμάτη συντρίμια και πτώματα. Ο ήλιος δίνει λίγο κουράγιο στους επιζήσαντες. Κάνουν μια πρόχειρη εκτίμηση της κατάστασής τους. Οι γυναίκες τουρτουρίζουν με τα ελαφριά φορέματά τους, Ιταλοί και Άγγλοι πλάι πλάι, δεν υπάρχουν πια παρά μόνο δυστυχισμένοι που θέλουν να ξεφύγουν από τον θάνατο. Τριγυρισμένος από μια ομάδα πρώην φυλακισμένων, ο Μπάκινγκαμ αναλαμβάνει τον έλεγχο της βάρκας του.

Καθώς πλησιάζει το «UBoot» του Χάρτενσταϊν οι Βρετανοί θορυβούνται. Θα πυροβολήσουν οι Γερμανοί τις βάρκες; Προς

Το υποβρύχιο, όπως ήταν η συνήθεια της εποχής, ανέβηκε από τον βυθό, μάλλον με σκοπό να αιχμαλωτίσει κάποιον αξιωματικό, αντί για αυτό, όμως, το πλήρωμα αντίκρισε μια απίστευτη τραγωδία σε εξέλιξη. Εκατοντάδες ναυαγοί, γυναικόπαιδα και Ιταλοί στρατιώτες (σύμμαχοι των Γερμανών), πάλευαν με τα κύματα. ΚΑΤΩ: Ο Αμερικανός πιλότος Ρόμπερτ Ρίτσαρσον III αγνόησε τα ραδιοφωνικά μηνύματα των Γερμανών και διέταξε επίθεση στα υποβρύχια. Παρά τις αναρτημένες σημαίες του Ερυθρού Σταυρού και τους επιζώντες που συνωστίζονταν στα στενά καταστρώματα των υποβρυχιών και στις δεμένες οσωσίβιες λέμβους, τα υποβρύχια απάντησαν στο χτύπημα.

ανακούφισή τους, όμως, οι ναυαγοί διαπιστώνουν ότι αντί να τους κάνουν κακό ο πλοίαρχος επιβιβάζει στο σκάφος του τους πιο ταλαιπωρημένους. Ο αξιωματικός απευθύνεται στην κυρία Ντάβνιτσον στα Αγγλικά: «Υπάρχουν τραυματίες μεταξύ των Ιταλών; Τους παίρνω για να τους περιθάλψω με». Και προσθέτει: «Λυπάμαι πολύ για εσάς, αλλά το πλοίο σας ήταν εξοπλισμένο ως βοηθητικό καταδρομικό και αναγκάστηκε να το τορπιλίσω. Θα έρθουν άλλα σκάφη να σας βοηθήσουν, έχουν σταλεί μηνύματα με το TSF. Δεν θα επιτεθώ στα πλοία που θα σπεύσουν σε βοήθεια».

Τώρα στο «U156» βρίσκονται 193 ναυαγοί, εκ των οποίων 21 Άγγλοι, που σημαίνει ότι υπάρχουν 250 άτομα σε ένα υποβρύχιο για 60 άνδρες. Σε περίπτωση επίθεσης θα είναι, άραγε, σε θέση να καταδυθεί;

Ο Χάρτενσταϊν ανησυχεί. Για λόγους πρόνοιας διατάζει να ετοιμάσουν ένα μεγάλο λευκό tenτόπανο τεσσάρων τετραγωνικών μέτρων που πάνω του ράβουν έναν κόκκινο σταυρό. Στέλνει μηνύματα με τον ραδιοπομπό στα Αγγλικά με τα οποία γνωστοποιεί ότι δεν θα επιτεθεί στους ναυαγούς, υπό τον όρο ότι δεν θα δεχθεί ούτε εκείνος επίθεση. Τέλος, στέλνει το ακόλουθο τηλεγράφημα στον Νταϊνιτς, που ζήτησε διευκρινίσεις:

«Έχω στο πλοίο 193 άτομα. Εκατοντάδες ναυαγοί επιπλέουν με σωσίβια. Προτείνω ουδετεροποίηση του σημείου καταβύθισης».

Στο Παρίσι, ο ναύαρχος μελετάει την πρόταση. Ζητάει τη γνώμη των υφισταμένων του. Αυτοί είναι κατηγορηματικοί:

«Οι εχθροί μας δεν θα δεχθούν ποτέ μια τέτοια πρόταση, και δεν μπορούμε να ριψοκινδυνεύσουμε μια αποτυχία».

«Ωστόσο, διπλωματικά, αυτό θα έβαζε τους Συμμάχους σε δύσκολη θέση: θα αρνούσαν να εκπληρώσουν μια ανθρωπιστική πράξη, όταν μας κατηγορούν τόσο συχνά!»

«Όλα αυτά είναι χαμένος χρόνος...».

Έπειτα από σκέψη ο Νταϊνιτς παραιτείται από την ιδέα του. Αντίθετα, ειδοποιεί το ιταλικό ναυαρχείο να στείλει ένα πλοίο επιτόπου. Εξάλλου ένα μέρος του γαλλικού

στόλου είναι αγκυροβολημένο στο Ντακάρ. Οι Γάλλοι θα σπεύσουν και αυτοί σε βοήθεια των ναυαγών.

Αλλά τι θα πει ο Χίτλερ για αυτές τις πρωτοβουλίες; Ο Νταϊνιτς ανησυχεί. Εκείνη τη στιγμή χτυπάει το τηλέφωνο: είναι ένας υφιστάμενος του αρχιναυάρχου Ρέντερ που καλεί από το Βερολίνο.

«Ο φύρερ έλαβε γνώση για την υπόθεση του “Λακωνία”. Είναι πολύ δυσαρεστημένος και παρακαλεί επίμονα, αν συνεχίσετε την επιχείρηση διάσωσης να μην πάρετε κανένα ρίσκο για τα “Uboote”. Επιμείναμε στην Επιτροπή Γαλλικής Έκχειρίας στο Βισμπάντεν να αποστείλει επιτόπου γαλλικά πλοία».

«Πολύ καλά, σας ευχαριστώ. Όσο για τα υποβρύχια, σας επιβεβαιώνω τις διαταγές που έχουν: είναι πάντα έτοιμα να καταδυθούν».

Η δεσποινίς Χόκινς, παγωμένη και εντελώς εξαντλημένη, ανασύρθηκε μαζί με άλλους εννέα Βρετανούς στο «U156». Ανίκανη να περπατήσει μεταφέρθηκε στις καμπίνες των αξιωματικών. Ο Χάρτενσταϊν της προσέφερε την κουκέτα του. Της έφεραν ζεστό καφέ και κολόνια για εντριβή.

Σε χειρότερη κατάσταση είναι η κυρία Βολφ Μάρεϊ, εξουθενωμένη από την κούραση, στη διπλανή καμπίνα. Παρακωρήθηκαν και άλλες κουκέτες σε Άγγλους ασθενείς και τραυματίες που το πλήρωμα τους περιέθαλψε κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ο ίδιος ο Χάρτενσταϊν κατεβαίνει να δει αν έχουν ό,τι τους χρειάζεται.

Φθάνει ένα Λιμπερέιτορ

Οι περισυλλεγέντες θεωρούνται εξαιρετικά προνομιούχοι σε σύγκριση με όσους βρίσκονται στις βάρκες, διάσπαρτες στην επιφάνεια της θάλασσας. Στριμωγμένοι ο ένας επάνω στον άλλον, παγωμένοι τη νύχτα, πυρπολημένοι από τον ήλιο την ημέρα, κάποιοι μοιάζουν περισσότερο νεκροί παρά ζωντανοί. Πολλά πτώματα θα ριφθούν στη θάλασσα.

Επιτέλους, στις 15 Σεπτεμβρίου ο Χάρτενσταϊν βλέπει με χαρά να εμφανίζεται το «U506» με κυβερνήτη τον συνάδελφό του

Ο πλοίαρχος Χάρτενσταϊν έστειλε μήνυμα στα Αγγλικά ζητώντας βοήθεια, αλλά κανείς δεν απάντησε, επειδή θεώρησαν ότι ήταν παγίδα. Τους εντόπισε ένα αμερικανικό αεροπλάνο, δεν αντιλήφθηκε όμως ότι οι Γερμανοί βοηθούσαν τους ναυαγούς και επιτέθηκε εναντίον τους, τρέποντάς τους σε φυγή...

Βούντερμαν. Αμέσως καταστρώνεται ένα σχέδιο. Ο Χάρτενσταϊν έχει περισυλλέξει 260 επιβάτες. Οι μισοί θα μεταφερθούν στο «U506».

Μόλις ολοκληρώνεται η επιχείρηση τα δύο υποβρύχια ξεκινούν προς αναζήτηση άλλων ναυαγών. Περιμαζεύουν και άλλους εξουθενωμένους δυστυχείς, αρχίζοντας από τα γυναικόπαιδα.

Φθάνει με τη σειρά του το «U507» (πλοίαρχος ο Σαχτ) και περιμαζεύει περισσότερους από 150 διασωθέντες. Παρά τους συμπληρωματικούς επιβάτες, ο Σαχτ καταφέρει να καταδυθεί και να επαναφέρει στην επιφάνεια το σκάφος του χωρίς περιπλοκές.

Τα υποβρύχια δεν μπορούν πλέον να περιμαζεύουν κανέναν, αλλά οι βάρκες ήταν ακόμα γεμάτες ναυαγούς. Ο Χάρτενσταϊν έχει τότε την ιδέα να ρυμουλκήσει τρεις-τέσσερις βάρκες δεμένες με έναν κάβο. Το θέαμα είναι παράξενο, αναμφίβολα, αλλά ο κυβερνήτης δεν νοιάζεται καθόλου. Δεν θα περιμένει πολύ. Τον ειδοποιούν ότι ένα ιταλικό υποβρύχιο, το *Καπελίνο*, και τρία γαλλικά πλοία ξεκίνησαν, το πρώτο από το Μπορντό, τα άλλα από το Ντακάρ.

16 Σεπτεμβρίου. Εξαντλημένος από κόπωση και υπερένταση, ο Χάρτενσταϊν μετράει τις ώρες. Ανυπομονεί να φθάσουν οι ναυαγοσώστες για να απαλλαγεί από τη φοβερή ευθύνη. Ανιχνεύει τον ορίζοντα από την «μπανιέρα» του. Είναι 11.30 το πρωί. Δεν βλέπει τίποτε στον ορίζοντα, νομίζει όμως ότι ακούει κινητήρα. Ο θόρυβος πλησιάζει. Ένα αεροπλάνο εμφανίζεται στον ουρανό. Υψώνοντας τα μάτια διακρίνει τέσσερις κινητήρες. Είναι ένα Λιμπερέιτορ, αγγλικό ή αμερικανικό.

Ο Χάρτενσταϊν δεν ανησυχεί, από πρόνοια όμως διατάζει να απλώσουν οριζόντια τη μεγάλη σημαία του Ερυθρού Σταυρού. Τώρα το Λιμπερέιτορ είναι πολύ κοντά. Κάνει γύρους επάνω από το «U156». Είναι αμερικανικό, διακρίνονται τα αστέρια. Ο Χάρτενσταϊν δίνει σήμα στα Αγγλικά:

«Εδώ γερμανικό υποβρύχιο με Άγγλους ναυαγούς. Υπάρχει αεροσκάφος βοήθειας εν όψει.»

Καμία απάντηση. Ένας Βρετανός αξιωματικός πλησιάζει τον Γερμανό πλοίαρχο.

«Κυβερνήτα, αφήστε με να στείλω ένα σήμα Μορς στον Αμερικανό. Εμένα θα με καταλάβει.»

«Σύμφωνοι, αλλά θα μεταδώσετε αυτό που θα σας πω.» Και υπαγορεύει: *«Εδώ αξιωματικός της RAF επιβαίνων γερμανικού υποβρυχίου. Υπάρχουν ναυαγοί του “Λακωνία”, πολίτες, γυναίκες και παιδιά.»*

Δεν παίρνουν απάντηση, αλλά το Λιμπερέιτορ απομακρύνεται. Πηγαίνει, αναμφίβολα, να φέρει βοήθεια. Όχι, επιστρέφει. Πλησιάζει. Βρίσκεται σε ύψος 80 μέτρων.

Ξαφνικά ο Χάρτενσταϊν παγώνει: βλέπει να ανοίγει το φύλλο της αποθήκης πολεμοφοδίων: το υποβρύχιο θα βομβαρδιζόταν! *«Πρόσω ολοταχώς!»* ουρλιάζει.

Το «UBoot» ορμάει εμπρός και πλέει με όλη του την ταχύτητα. Πίσω του οι τέσσερις ρυμουλκούμενες βάρκες παρασύρονται απότομα, πανικοβάλλοντας τους ναυαγούς, που πέφτουν ο ένας επάνω στον άλλον.

Πάνω στην ώρα. Δύο δευτερόλεπτα αργότερα μια βόμβα πέφτει ακριβώς στο σημείο όπου βρισκόταν το υποβρύχιο. Ακολουθεί και δεύτερη. Φωνές και βλαστήμιες διασταυρώνονται, αλλά ούτε το «UBoot» ούτε οι βάρκες χτυπήθηκαν.

Ωστόσο το Λιμπερέιτορ επιστρέφει απειλητικό.

«Κόψτε τους κάβους», φωνάζει ο Χάρτενσταϊν.

Ένας ναύτης είναι κιόλας έτοιμος με ένα τσεκούρι στο χέρι. Τα σκοινιά κόβονται. Το υποβρύχιο συνεχίζει τον πλου του κάτω από βροχή βομβών. Μία από τις βάρκες κομματιάζεται. Το αεροπλάνο καταδιώκει τους εχθρούς του ώσπου αδειάζουν τα πολεμοφόδιά του και ξαναφεύγει.

Η τελευταία βόμβα πλήττει το υποβρύχιο. Ένας αξιωματικός θέλει να δώσει στον Χάρτενσταϊν αναφορά των ζημιών: θερισμένα περισκόπια, μπλοκαρισμένα, επτά τηλεβολοστοιχίες άδειες, ρεζερβουάρ νερού των ντιζελ κινητήρων σπασμένα, TSF κατεστραμμένο. Θα τα επισκευάσουν με τα μέσα που διαθέτουν.

Εν τω μεταξύ έρχεται καινούργια δια-

ταγή: «Όλοι στο κατάστρωμα! Αδειάστε τους ναυαγούς».

Μόλις εκκενώνεται το σκάφος του ο Χάρτενσταϊν θα δώσει διαταγή να καταδυθούν. Για εκείνον η επιχείρηση διάσωσης έχει τερματιστεί.

Ο θάνατος εφορμά στη λέμβο

Οι ναυαγοί που περισυνέλεξε το «U156» άκουσαν την τρομερή διαταγή. Δεν σηκώνει αντίρρηση. Χωρίς να χάσουν στιγμή ανεβαίνουν ένας ένας την κατακόρυφη σκάλα. Φθάνοντας επάνω συναντούν τον πλοίαρχο.

«Λυπάμαι πολύ...» μουρμουρίζει ο Γερμανός.

Η κυρία Βολφ Μάρεϊ και η δεσποινίς Χόκινς αναγκάζονται να ακολουθήσουν το ρεύμα. Φθάνοντας στο επίπεδο του νερού οπισθοχωρούν ενστικτωδώς: καμία λέμβος δεν φαίνεται. Πράγματι, η φουσκοθαλασσιά είναι πολύ δυνατή και οι βάρκες κρύβονται από τα κύματα.

Απελπισμένες, γλιστρούν στη θάλασσα. Δύο συμπατριώτες τους, καλοί κολυμβητές, τις συγκρατούν όσο μπορούν αλλά δεν προχωρούν καθόλου μέσα στο κύμα. Επιτέλους, εμφανίζεται μία λέμβος. Τραβούν από τους βραχίονες τις άμοιρες γυναίκες και τις σέρνουν στο μικρό πλεούμενο, γεμάτο ήδη ναυαγούς. Βρίσκονται με δύο Πολωνούς και 64 Βρετανούς, εκ των οποίων κάποιοι αξιωματικοί και ένας γιατρός, ο δόκτωρ Πέρσλοου. Ο συνωστισμός είναι τόσοσ που είναι αδύνατον να ξαπλώσει κανείς στα σανίδια.

Παρά τη συμβουλή του Γερμανού πλοιάρχου οι Άγγλοι αποφάσισαν να μην περιμένουν την άφιξη πιθανών ναυαγοσωστών και κατευθύνονται προς την ακτή, 600 μίλια από το σημείο. Ένα πανί φτιαγμένο από μια κουβέρτα είναι δεμένο σε ένα κουπί που εκτελεί χρέη καταρτιού. Οι άνδρες, γεμάτοι κουράγιο, αρχίζουν να κωπηλατούν.

Η λέμβος προχωράει, αλλά πολύ αργά, σε απόγνωση των δυστυχημένων. Λαμβάνονται αυστηρά μέτρα. Το νερό διανέμεται κατά μερίδες, το ίδιο και τα τρόφιμα. Οι ώρες σέρνονται ατέλειωτα. Οι νύχτες είναι

κρύες, οι ημέρες φλογερές κάτω από τον καυτό ήλιο του ισημερινού. Σιγά σιγά οι κωπηλάτες, εξασθενημένοι, εγκαταλείπουν τα κουπιά.

Ένας λήθαργος κυριεύει τους ναυαγούς. Ονειρεύονται μόνο δροσερά ποτά και αναψυκτικά. Οι γλώσσες τους είναι πρησμένες, οι ουρανίσκοι τους φλογισμένοι. Δυσκολεύονται να καταπιούν τις ξερές γαλέτες που έχουν απομείνει στη βάρκα.

Πιο εξασθενημένη από τους συντρόφους της, η κυρία Βολφ Μάρεϊ πέφτει πρώτη σε λήθαργο. Ωστόσο συνέρχεται κάθε τόσο, ανασηκώνεται, μιλάει για τον σύζυγό της που μάχεται στη Λιβύη, για τα παιδιά της που υποτίθεται ότι θα συναντούσε στην Αγγλία. Αλλά η κούραση την καταβάλλει. Θα ξεψυχήσει αφού πρώτα παρακάλεσε τη δεσποινίδα Χόκινς να βγάλει από το δάχτυλό της τη βέρα της και να τη δώσει στον σύζυγό της.

Οι ημέρες περνούν. Ένα πρωί οι ναυαγοί διακρίνουν ένα πλοίο στον ορίζοντα. Περιχαρείς, αναζωογονημένοι ξαφνικά, σηκώνονται και κάνουν σήμα, κουνώντας με όλη τους τη δύναμη ένα κομμάτι πανί. Ωστόσο κανείς δεν βλέπει αυτά τα σήματα της απόγνωσης. Οι δυστυχημένοι βυθίζονται ξανά στην κατήφεια και στην αποθάρρυνση.

Είναι πια φοβερά αδυνατισμένοι. Τα οστά διακρίνονται κάτω από το καμένο από τον ήλιο δέρμα. Δημιουργούνται πληγές που σύντομα κακοφορμίζουν. Ξέροντας ότι είναι χαμένος, ο γιατρός Πέρσλοου ρίχνεται στο νερό. Θα πέσουν και άλλα πτώματα στη θάλασσα τις επόμενες ημέρες.

Ένα πρωί, μια ευχάριστη έκπληξη περιμένει τους ναυαγούς. Σύννεφα έχουν μαζευτεί στον ουρανό και ξαφνικά ξεσπάει βροχή. Θα διαρκέσει έξι ώρες! Τι ανέλπιστα δώρο! Αφού ξεδίπασαν, οι ναυαγοί συλλέγουν νερό σε όποιο σκεύος μπορούν να βρουν. Τρεις ημέρες αργότερα, την αυγή, ένας ναύτης ξυπνάει τη δεσποινίδα Χόκινς.

«Αδελφή, μήπως βλέπετε κάτι; Μην αναστατώσετε τους άλλους αν δεν είναι τίποτε, αλλά μου φαίνεται ότι βλέπω ένα πλοίο...»

Η νοσοκόμα βλέπει πράγματι έναν σκο-

Ταχυδρομική κάρτα του «Λακωνία» περί το 1921. Το πλοίο είχε διαφημιστεί για πολυτελείς κρουαζιέρες που απευθύνονταν σε εκατομμυριούχους.

τεινό όγκο, μοιάζει όμως ακίνητος. Να είναι οφθαλμαπάτη; Ωστόσο φυσάει αέρας στο πανί και η λέμβος προχωράει. Σύντομα οι ναυαγοί αντιλαμβάνονται ότι η σκοτεινή γραμμή είναι μια ακτογραμμή...

Επιτέλους, έπειτα από περισσότερες από τρεις εβδομάδες, η λέμβος πλευρίζει σε μια ακρογιαλιά. Οι Άγγλοι θα μάθουν σύντομα ότι εξόκειλαν στην ακτή της Λιβερίας – από όπου ένα υπερωκεάνιο θα τους μεταφέρει στην πατρίδα τους. Από τα 68 άτομα που επιβιβάστηκαν στη μικρή λέμβο μόνο 16 έφθασαν στην Αφρική...

Για άλλους ναυαγούς του «Λακωνία» οι ταλαιπωρίες τελείωσαν πιο γρήγορα. Ενώ το «U156» βυθιζόταν στα κύματα, η επιχείρηση διάσωσης συνεχιζόταν λίγα μίλια πιο πέρα.

Παρότι είχαν πληροφορηθεί την απίστευτη επίθεση του Λιμπερέιτορ, οι πλοίαρχοι Σαχτ και Βούντερμαν δεν εγκατέλειψαν το σωτήριο έργο τους. Ο πρώτος είχε στο σκάφος του 143 διασωθέντες, γυναίκες και παιδιά οι περισσότεροι, στους οποίους οι αξιωματικοί είχαν παραχωρήσει τις κουκέτες τους. Εξάλλου, ρυμουλκούσε επτά λέμβους γεμάτες Πολωνούς και Βρετανούς. Αλλά από τη λεωφόρο Σουσέ φθάνει μια διαταγή στον κυβερνήτη να εκκενώσει το υποβρύχιο από όλα τα ξένα στοιχεία. Έτσι,

οι λέμβοι εφοδιάστηκαν με πόσιμο νερό και τρόφιμα και κατόπιν άρχισε η επιχείρηση της μετεπιβίβασης. Όταν τελείωσε, ο Σαχτ συνέστησε στους Άγγλους να αφήσουν τις λέμβους εκεί για να μη χάσουν το ραντεβού με τους ναυαγοσώστες. Παρακάλεσαν μόνο τον Μπάκινγκαμ, τον αξιωματικό του «Λακωνία», να παραμείνει στο «UBoot» ως αιχμάλωτος πολέμου. Οι Γερμανοί φοβούνταν μήπως αποκαλύψει κάποιες τεχνικές ιδιαιτερότητες του υποβρυχίου και ενημερώσει σχετικά το βρετανικό ναυαρχείο.

Φθάνουν τα γαλλικά πλοία

Όσο για τον Βούντερμαν, είχε και αυτός περισυλλέξει στο πλοίο του έναν τεράστιο αριθμό διασωθέντων, οι οποίοι έπαθαν μεγάλο σοκ βλέποντας το υποβρύχιο να καταδύεται ξαφνικά. Έχοντας δεχθεί και αυτό επίθεση από άγνωστο αεροσκάφος, το υποβρύχιο κατόρθωσε με αυτόν τον γρήγορο ελιγμό να γλιτώσει από τις τορπίλες.

Στις 17 Σεπτεμβρίου οι ναυαγοί είχαν τη χαρά να διακρίνουν στον ορίζοντα τα πλοία που έρχονταν από το Ντακάρ. Το ιταλικό υποβρύχιο *Καπελίνο* είχε παραλάβει ήδη έναν ικανό αριθμό Ιταλών. Έπειτα από λίγο το πλήρωμα του *Γκλουάρ* περισυνέλεξε τους επιβάτες μιας μηχανοκίνητης

λέμβου, μεταξύ των οποίων διέκριναν έναν άνδρα χωρίς μύτη: ήταν ο λοχαγός Κουτς.

Ο πλοίαρχος του *Anamit*, που κατέφθασε με τη σειρά του και σταμάτησε στα πλευρά του «U506», είδε εμβρόντητος να βγαίνουν περίπου 300 επιβάτες από το υποβρύχιο: οι Άγγλοι ευχαρίστησαν θερμά τον πλοίαρχο Βούντερμαν για τη γενναιοδωρή φιλοξενία του.

Τα δύο γαλλικά πλοία χτένιζαν για 48 ώρες τη θάλασσα, αναζητώντας λέμβους που είχαν τυχόν απομακρυνθεί. Ανακάλυψαν σε σχεδίες ναυαγούς στο έσχατο όριο της απόγνωσης: γυναίκες και παιδιά με κουρέλια που παρέβαιαν από την κούραση, άρρωστους μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας, πληγωμένους που οι καρκαρίες τους είχα αποσπάσει κομμάτια σάρκας... Μεταφέρθηκαν όλοι στο νοσηλευτήριο όπου τους περιέθαλψαν.

Κατόπιν το *Anamit* πλεύρισε το *Γκλουάρ* και μετεπιβίβασε τους επιβάτες του. Εκεί εξελίχθηκαν συγκινητικές σκηνές μεταξύ των ναυαγών που έβρισκαν ξανά μέλη της οικογένειάς τους που τα θεωρούσαν χαμένα. Η κυρία Ντάβιντσον έπεσε στην αγκαλιά της κόρης της, που η σκέψη της τη βασάνιζε από τη στιγμή της επίθεσης του Λιμπερέιτορ.

Έπειτα από τόσες ταλαιπωρίες, σωματικές και ψυχικές, οι επιβάτες βρήκαν ξανά άφθονη τροφή, νερό, σαπούνη, κλίνες. Ωστόσο, κάποιοι ασθενείς πέθαναν από εξάντληση πριν από το τέλος της διαδρομής (από τους 2.789 ανθρώπους –επιβάτες και πλήρωμα– που επέβαιναν στο «Λακωνία» στις 12 Σεπτεμβρίου 1942 μόνο οι 1.111 επέζησαν).

Το *Γκλουάρ* έφθασε στην Καζαμπλάνκα μέσω Ντακάρ. Έπειτα από μερικές εβδομάδες δυσάρεστης παραμονής σε ένα στρατόπεδο αιχμαλώτων οι Βρετανοί ελευθερώθηκαν, με την απόβαση των Συμμάχων στη Βόρειο Αφρική.

Η ιστορία του «Λακωνία» θα είχε, ωστόσο, συνέπειες. Στο Παρίσι ο ναύαρχος Νταίνιτς

είχε μάθει, λίγες ώρες μετά το συμβάν, για την επίθεση του Λιμπερέιτορ εναντίον του «U156». Ο θυμός του ξέσπασε βίαια. Τηλεγράφησε αμέσως στον Χάρτενσταϊν να σταματήσει τη διάσωση: η διαταγή ήταν άσκοπη, αφού ο πλοίαρχος του «UBoot» είχε ήδη εκκενώσει το υποβρύχιο του. Ένα δεύτερο μήνυμα, σταλμένο στον Σαχτ και στον Βούντερμαν τους είχε προειδοποιήσει για το ενδεχόμενο μια νέας επίθεσης των Αμερικανών.

Οι ώρες περνούσαν, αφόρητα μακριές και ατέλειωτες, για τον Νταίνιτς. Ήλπιζε να λάβει νέα, από στιγμή σε στιγμή, για την άφιξη των Γάλλων στον τόπο του ναυαγίου και να τερματιστεί η επιχείρηση διάσωσης, αλλά τα «UBoot» σιγούσαν. Στο τέλος ο Νταίνιτς κλείστηκε στο γραφείο του και έπειτα από ώριμη σκέψη αποφάσισε να συντάξει την ακόλουθη διαταγή, η οποία θα χρησίμευε στο εξής ως οδηγία για όλους τους κυβερνήτες των γερμανικών πλοίων:

1. Απαγορεύεται κάθε απόπειρα διάσωσης πληρωμάτων των βυθιζομένων πλοίων ή των επιπλευσών λέμβων, η επαναφορά σε ισορροπία των ανατραπέντων λέμβων, η παροχή τροφίμων και πόσιμου ύδατος. Οι διασώσεις αντιτίθεται στις βασικές πολεμικές συνθήκες που είναι η καταστροφή των εχθρικών σκαφών και πληρωμάτων.

2. Πρέπει να είστε αμείλικτοι, να σκέπτεστε ότι ο εχθρός δεν λαμβάνει καμία προφύλαξη προκειμένου να βομβαρδίσει γερμανικές πόλεις με γυναίκες και παιδιά.

Το κείμενο ήταν σαφές: οι επιτιθέμενοι δεν όφειλαν να ασχοληθούν με τα θύματα. Ο στόχος των ναυτικών του Άξονα ήταν να εξοντώνουν με κάθε κόστος τα εχθρικά πληρώματα. Και όμως, ο ναύαρχος περίμενε, προκειμένου να αποστείλει τη διαταγή με την ονομασία Triton Null, να έχει τελειώσει η διάσωση των επιζήσαντων του «Λακωνία».

Η διαταγή Triton Null θα στοίχιζε, κατά τη Δίκη της Νυρεμβέργης, 10 χρόνια κάθειρξη στον εφήμερο διάδοχο του Χίτλερ, τον ναύαρχο Νταίνιτς.

Ο Μπέρναρντ Μπόρινζ είναι ιστορικός. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Νίκος Λαϊνάς.

Η ΜΑΝΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ

του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΗΛ. ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Η δυσπρόσιτη χερσόνησος της Μάνης προκάλεσε το ενδιαφέρον των ξένων περιηγητών σχεδόν αμέσως μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς. Για τους επόμενους τέσσερεις αιώνες ξένες αποστολές διπλωματών, στρατιωτικών, επιστημόνων και εμπόρων επισκέφθηκαν αυτόν τον τόπο, είτε ως εντεταλμένοι των κυβερνήσεων τους είτε ως ανεξάρτητοι ταξιδιώτες. Έτσι, το διασωθέν πληροφοριακό υλικό για το απώτατο αυτό νότιο άκρο της Ευρώπης είναι εντυπωσιακό τόσο σε όγκο όσο και σε αξία.

Παρακάτω γίνεται μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της Μάνης και εν συνεχεία παρατίθενται οι σπουδαιότερες περιηγητικές αναφορές γι' αυτήν, από τον 15ο έως τον 19ο αιώνα. Το παρόν άρθρο κλείνει με μια συνοπτική αναφορά στην κοινωνική και στη διοικητική οργάνωση των Μανιατών, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες της οθωμανοκρατίας.

Το ακρωτήριο του Ταινάρου, το νοτιότερο άκρο της Μάνης αλλά και ολόκληρης της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Ιστορική αναδρομή της Μάνης

Η κερσόνησος της Μάνης είναι ένας από τους παλαιότερους τόπους κατοίκησης του ανθρώπου σε ολόκληρη την Ευρώπη. Εκεί, στο σπήλαιο Απήδημα (δυτικά της Αρεόπολης), ανακαλύφθηκαν δύο ανθρώπινα κρανία, εκ των οποίων το ένα ανήκει σε ανθρωπολογικό τύπο προγενέστερο του Νεάντερταλ, τον προ Νεάντερταλ, ή αλλιώς «Ταινάριο Άνθρωπο», ηλικίας 250.000-350.000 ετών.

Πολλές ονομασίες πόλεων της Μάνης έχουν παραμείνει αναλλοίωτες περισσότερο από 3.000 χρόνια, όπως αυτές εντοπίζονται στα ομηρικά έπη, π.χ. το Γύθειο, η Καρδαμύλη, το Οίτυλο κ.ά. Σύμφωνα με τον Πausανία, οι πρώτοι κάτοικοι της Μάνης ήταν οι Λέλεγες (προελληνικό φύλο), τους οποίους διαδέχθηκαν οι Αχαιοί και αργότερα οι Δωριείς. Έκτοτε (1η χιλιετία π.Χ.) η ιστορία της Μάνης είναι σε άμεση σχέση με αυτήν της Σπάρτης. Ωστόσο, η κοινωνική και η πολιτισμική διαφοροποίηση των Μανιατών από τους υπόλοιπους Πελοποννήσιους άρχισε να διαφαίνεται ήδη από τη ρωμαϊκή περίοδο και αντιμετωπίστηκαν πολιτικά ως μια «ιδιαιτέρη ομοσπονδία».

Τον 8ο αιώνα μ.Χ., όταν πραγματοποιήθηκε η πρώτη μεγάλη κάθοδος των Σλάβων προς τον ελλαδικό χώρο, πολλοί εξ αυτών εγκαταστάθηκαν στα χωριά πέριξ της Μάνης και των παρυφών του Ταΰγετου. Έναν αιώνα αργότερα οι Μανιάτες εκχριστιανίστηκαν από τον Άγιο Νίκωνα, ενώ συνάμα τα «σλαβοχώρια» εξελληνίστηκαν και αφομοιώθηκαν από τον γηγενή πληθυσμό.

Κατά τους επόμενους αιώνες, όταν οι Άραβες πειρατές λυμαίνονταν τα νησιά του Αιγαίου και τις παράκτιες πόλεις της ηπειρωτικής Ελλάδας, οι Μανιάτες αποσύρθηκαν στα ορεινά για να γλιτώσουν από τις επιδρομές. Τον 13ο αιώνα οι Σταυροφόροι με δυσκολία κατάφεραν να υποτάξουν τους κατοίκους της Μάνης, αφού πρώτα ανήγειραν τα κάστρα του Πασσαβά (10 χλμ. νοτιοδυτικά του Γυθείου), της Μεγάλης Μάνης (ή Μαΐνης – δεν είναι επιβεβαιωμένη η ακριβής τοποθεσία του) και του Λεύκτρου

(ή Γιστέρνας, 7 χλμ. νότια της Καρδαμύλης). Έτσι, πολλοί Μανιάτες προτίμησαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να μεταικήσουν στα ορεινά για μια ακόμη φορά, ώστε να αποφύγουν τις βιαιοπραγίες των κατακτητών.

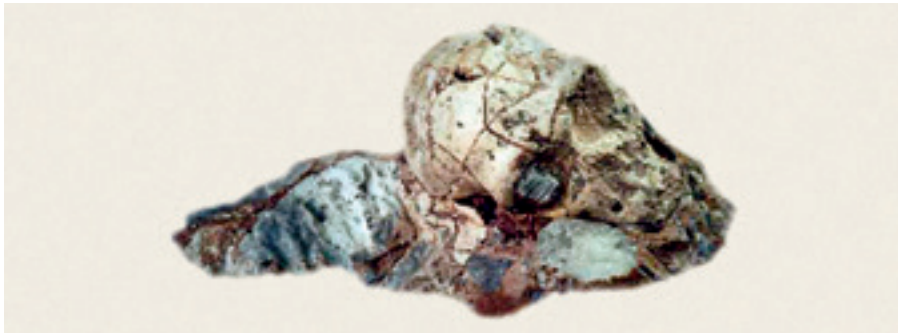
Το 1252, μετά την ανάκτηση του Μοριά από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, η Μάνη υπήχθη διοικητικά στο Δεσποτάτο του Μυστρά. Το 1460 ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής κυριέυσε το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου αλλά στη Μάνη δεν επεχείρησε να εισέλθει. Προτίμησε να προσεταιριστεί τους «πολεμοχαρείς γηγενείς», προτείνοντάς τους συμμαχία με πολλά ανταλλάγματα. Ωστόσο, ο ηγέτης τους Κροκόδειλος Κλαδάς επέλεξε να «πορευτεί» με το «άρμα» της έτερης ισχυρής δύναμης της εποχής, της Βενετίας.

Στα προεπαναστατικά χρόνια οι επικεφαλής της Φιλικής Εταιρείας πίστευαν ότι η Μάνη ήταν ο καταλληλότερος τόπος για το ξέσπασμα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, λόγω των σκληροτράχηλων κατοίκων που ζούσαν εκεί και του δυσπρόσιτου της περιοχής. Στο πλαίσιο της Επανάστασης, θα πρέπει να μνημονευθεί η μείζονος σημασίας μάχη της Βέργας (22-25 Ιουνίου 1826), όπου οι Μανιάτες αποδεκάτισαν τις ορδές του Ιμπραήμ. Τότε γράφηκε μία από τις ηρωικότερες σελίδες της νεότερης Ιστορίας των Ελλήνων, όταν στην παραλία του Δυρού οι γυναίκες Μανιάτισσες (μαζί με ηλικιωμένους και παιδιά) απέτρεψαν την απόβαση 1.500 Τουρκοαιγυπτίων στρατιωτών, χρησιμοποιώντας, ελλείψει όπλων, δρεπάνια και κουζινομάχαιρα.

Στα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους οι Μανιάτες αντέδρασαν στην προσπάθεια δημιουργίας κεντρικής εξουσίας, φοβούμενοι ότι με αυτόν τον τρόπο θα έχαναν την «απόλυτη» αυτονομία τους. Συνάμα, θεώρησαν ότι αδικούνταν, λόγω της άνιση απολαβής προνομίων συγκριτικά με την προσφορά τους στον Αγώνα. Απαύγασμα τούτων ήταν η θεωρηθείσα άμεση εμπλοκή των ηγετών της Μάνης στη δολοφονία του Καποδίστρια. Οι προκαλούμενες ταραχές από τους «αντιδραστικούς»

Τα ἀγάλματα τῆς Ἀρτέμιδος καὶ (ΔΕΞΙΑ) τοῦ Ἀπόλλωνα ἀπὸ τοῦ Οἴτυλο (χαλκογραφία τοῦ Δήμου Στεφανόπολι ἀπὸ τοῦ βιβλίου *Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce...*, Παρίσι 1800). ΚΑΤΩ: Το κρανίον τοῦ «Ταινάριου ἀνθρώπου» ποῦ ἀνακαλύφθηκε σὲ σπήλαιον τῆς θέσης Ἀπήδημα, κοντὰ στὴν Ἀρεόπολη.

Μανιάτες συνεχίστηκαν τις επόμενες δεκαετίες, λήγοντας οριστικά το 1862-1863.

Η αρχέγονη πολεμική των Μανιατών δεν σίγησε ούτε τον 20ό αιώνα. Οι ηρωικοί μαχητές αυτού του άγονου τόπου έλαβαν μέρος και συνεισέφεραν τα μέγιστα στην προσπάθεια όλων των Ελλήνων για ελευθερία κατά τη διάρκεια της απελευθέρωσης της Θεσσαλίας (1881), του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1907), της Ηπείρου (1913) και της Κρήτης, καθώς και της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919-22). Μάλιστα, στη μεγάλη Κρητική Επανάσταση (1866-69) πλήθος Μανιατών συνέδραμε τους Κρήτες, πολεμώντας πραγματικά σαν αδέρφια, αφού η αμοιβαία σχέση αλληλοϋποστήριξης μεταξύ των δύο χρονολογείται από πολλούς αιώνες παλαιότερα. Ενδεικτικά, αναφέρεται η «φιλοξενία προσφύγων» από τη Μεγαλόνησο στη Μάνη το 1645 λόγω της πτώσης των Χανίων στα χέρια των Οθωμανών και, αντιστρόφως, το 1770 λόγω αντιποίνων για τα Ορλωφικά.

Περιηγητικές αναφορές 15ος-16ος αιώνας

Στα μέσα του 15ου αιώνα ο Κυριακός Πιτσικόλι (1391-1452), γνωστότερος ως Αγκωνίτης, περιόδευσε στους σημαντικότερους ιστορικούς τόπους της Ιταλίας, της Ελλάδας και της Αιγύπτου, καθιστάμενος ο πρόδρομος του περιηγητισμού και της αρχαιολογίας. Κατάφερε να φθάσει μέχρι τη Μάνη και τον Μυστρά (1447), αποκαλώντας τον «ακρότατη ανατολική εστία της Αναγέννησης». Το μνημειώδες έργο του (6 τόμοι) καταστράφηκε από πυρκαγιά (1514) αλλά, ευτυχώς, ορισμένα αποσπάσματα είχαν ήδη αντιγραφεί. Αυτά έδωσαν το έναυσμα σε μεταγενέστερους αρχαιοδίφες να συνεχίσουν τις μελέτες του, καθώς αποτέλεσαν παράλληλα τη μοναδική πηγή γνώσης για κατεστραμμένα μνημεία σήμερα.

Τον 16ο αιώνα οι δημοφιλέστεροι ταξιδιωτικοί προορισμοί των Ευρωπαίων ήταν η Κωνσταντινούπολη και οι Άγιοι Τόποι. Η πρώην βυζαντινή πρωτεύουσα ήταν το κέντρο ενός σαγηνευτικού και άγνωστου εν πολλοίς πολιτισμού για τους Δυτικούς,

καθώς εκεί κατέληγαν όλες οι διπλωματικές αποστολές από τις ηγεμονικές Αυλές της Ευρώπης για να συνδιαλλαγούν με τον αυτοκράτορα της Ανατολής. Ακολούθως, οι Άγιοι Τόποι, εκτός από σπουδαίο εμπορικό κέντρο, ήταν ο τόπος προορισμού κάθε συνειδητοποιημένου χριστιανού, ο οποίος θεωρούσε χρέος του να επισκεφθεί τα θεοβάδιστα μέρη. Επιπροσθέτως, για περισσότερο από 250 χρόνια οι Ενετοί βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση με τους Οθωμανούς (1463-1718) και οι περισσότερες πολεμικές συρράξεις πραγματοποιήθηκαν στον ελλαδικό χώρο. Έτσι, πλήθος διπλωματών, προσκυνητών, ναυτικών, εμπόρων, κατασκόπων, γεωγράφων και στρατιωτών διερχόταν από τα ασφαλή ενετικά λιμάνια της Πελοποννήσου και τον απάνεμο όρμο της Μάνης, ο οποίος ήταν σχεδόν στο μέσο της διαδρομής από τη Βενετία προς την Κωνσταντινούπολη και τα Ιεροσόλυμα. Σημειώτεον δε ότι τότε ήταν προτιμητέα τα θαλάσσια ταξίδια ως συντομότερα και ασφαλέστερα συγκριτικά με τα χερσαία, αφού δεν υπήρχε αναπτυγμένο οδικό δίκτυο και την ενδοχώρα των Βαλκανίων λυμαινόταν ληστρικές ομάδες.

Στον απάνεμο και γραφικό όρμο της Μάνης (καθώς και των Κυθήρων) οι ταξιδιώτες είχαν την ευκαιρία να συναναστραφούν με τους φημισμένους για τις ιδιαιτερότητές τους γηγενείς και να επισκεφθούν τα μνημεία της περιοχής. Έτσι, έχει διασωθεί πλούσιο πληροφοριακό υλικό συλλεβδην για τους ανυπότακτους ορεισίβιους της Μάνης ή ακόμη και για μεμονωμένα πρόσωπα. Η Μάνη είναι ο μοναδικός (ίσως) ελληνικός τόπος με τις περισσότερες αναφορές από ξένους ταξιδευτές κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Από τα χρόνια σχεδόν αμέσως μετά την Άλωση της Πόλης έως και λίγες δεκαετίες μετά τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους υπάρχουν περιγραφές του φυσικού τοπίου, της οικιστικής οργάνωσης του χώρου, των λιμανιών, των κάστρων, των ιδιωτικών κατοικιών και του πληθυσμού με ακριβή δημογραφικά στοιχεία και πληροφορίες για την τοπική ενδυμασία, τα γλωσσικά ιδιώματα, την

Μανιάτης πολεμιστής και (ΔΕΞΙΑ) Μανιάτισσα με την επίσημη παραδοσιακή της φορεσιά (σχέδιο του Οτο φον Στάκελμπεργκ, 1818).

κοινωνική θέση των γυναικών, τον αγώνα για επιβίωση και εν γένει την πολιτισμική ιδιαιτερότητα των Μανιατών, αποδίδοντας σε αυτήν αρχαϊκά γνωρίσματα.

Ωστόσο, οι μαρτυρίες αυτές δεν ταιριάζουν πάντα μεταξύ τους όσον αφορά, κυρίως, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της πολιτισμικής συμπεριφοράς των γηγενών. Πολλές φορές οι πληροφορίες για την ψυχουσύνθεση και τη συλλογική συμπεριφορά των Μανιατών είναι αντιφατικές μεταξύ τους, στηριζόμενες κατά κύριο λόγο σε προσωπικά βιώματα και όχι σε εκφάνσεις του συνολικού βίου. Γενικότερα, οι Μανιάτες παρομοιάζονταν με σκαντζόχοιρους, επειδή ήταν βαρυφορτωμένοι με όπλα και χαρακτηριζόνταν ελευθερόφρονες, ανυπότακτοι και θαρραλέοι πολεμιστές. Υπάρχουν, όμως, ποικίλες αναφορές για πειρατική και ληστρική δράση των Μανιατών, ιδίως κατά τον 16ο και τον 17ο αιώνα, καθιστάμενοι γι' αυτόν τον λόγο «περιζήτητοι σύμμαχοι» των Δυτικών ηγεμόνων.

Τον 16ο αιώνα οι κύκλοι των Ευρωπαίων ευγενών είχαν ήδη πληροφορηθεί ότι στο

νότιο άκρο της Πελοποννήσου, που ονομαζόταν Μάνη, διαβιούσε μια σκληροτράχηλη φυλή γηγενών. Ο τόπος αυτός έβριθε από ερειπωμένα κάστρα και εθεωρείτο ιδανικός για κυνήγι ορτυκίων. Εξάλλου, το συγκεκριμένο θήραμα ήταν και το σπουδαιότερο «εξαγωγίμο» ντόπιο προϊόν, που επωλείτο παστό στους προμηθευτές των ελλιμενισμένων πλοίων. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την αναφορά του Νορμανδού διπλωμάτη Μπετραντό ντε Λα Μποντερί, ο οποίος ήταν υπό την υπηρεσία του βασιλιά της Γαλλίας Φραγκίσκου Α'. Ο Μποντερί ταξίδεψε στη Μάνη τον Νοέμβριο του 1537 και εντυπωσιάστηκε από τους ντόπιους, οι οποίοι πωλούσαν τα προϊόντα τους στο λιμάνι του Πόρτο Κάγιο (η αρχαία *Ψαμαθούς*). Άλλωστε, ακόμη και η σύγχρονη επικρατούσα ονομασία αυτού του μανιατικού παραθαλάσσιου χωριού προέρχεται από το γαλλικό *Port des Cailles*, δηλαδή Λιμάνι των Ορτυκίων.

Μία από τις παλαιότερες και σπουδαιότερες αναφορές Ευρωπαίου για τη Μάνη ήταν αυτή του Φαμπιάνο Μπάρμπο, ο

οποίος ήταν αξιωματούχος της ενετικής πολιτείας. Τον Φεβρουάριο του 1571 περιόδευσε σε όλη τη Μάνη και συναντήθηκε με αρκετούς ντόπιους προεστούς, επιτυγχάνοντας τη σύναψη του πρώτου συμφώνου συμμαχίας μεταξύ Ενετών και Μανιατών, στο πλαίσιο του Δ' Ενετοτουρκικού Πολέμου (1570-1573). Τέλος, μία από τις πιο ενδιαφέρουσες αναφορές για τη Μάνη του 16ου αιώνα προέρχεται από τον Ισπανό Ντ. Γκαλάν (1599) ο οποίος, προσπαθώντας να επιστρέψει στην πατρίδα του ύστερα από 10 χρόνια αιχμαλωσίας στις οθωμανικές φυλακές, βρέθηκε στη Μάνη μεταμφιεσμένος σε καλόγερο και εντυπωσιάστηκε τόσο από τους γηγενείς όσο και από το φυσικό τοπίο. Αυτός, λοιπόν, κατέγραψε πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των Μανιατών, τις συνήθειές τους και την οικιστική αρχιτεκτονική.

17ος αιώνας

Στις αρχές του 17ου αιώνα οι Μανιάτες είχαν θεωρήσει ότι βρήκαν τον ιδανικό σύμμαχο για την αποτίναξη της οθωμανικής κυριαρχίας. Επρόκειτο για τον Σαρλ ντε Γκονζάκ, δούκα του Νεβέρ (1580-1637), ο οποίος αξίωσε τον θρόνο του Βυζαντίου ως μακρινός απόγονος των Παλαιολόγων (ήταν εγγονός από την πλευρά του πατέρα του της Μαργαρίτας Παλαιολογίνας). Κατά την επταετία 1612-1618 οι απεσταλμένοι του, Φίλιπ ντε Λανζ Σατορενό και Πέτρος Μέδικος, μετέβησαν στη Μάνη, ανταποκρινόμενοι στις διαρκείς εκκλήσεις των ντόπιων για βοήθεια στον αγώνα εναντίον των Οθωμανών. Οι δύο άνδρες περιόδευσαν όλη τη Μάνη για να οργανώσουν την εξέγερση, υποβάλλοντας συνάμα υπομνήματα για την τοπογραφία, την πολεμική ικανότητα και την οικονομία των Μανιατών. Από τα έγγραφα αυτά έχουν διασωθεί ενδιαφέροντα δημογραφικά στοιχεία για την πληθυσμιακή κατανομή στις πόλεις της Μάνης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το Οίτυλο ήταν η πολυπληθέστερη πόλη, όπου διαβιούσαν 400 οικογένειες, ακολουθούσε η Κελεφά με 300 οικογένειες, η Καστάνια με 150 και η Λάγεια με 100. Τελικώς, τα σχέδια του δού-

κα του Νεβέρ ναυάγησαν, διότι ξέσπασε ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648), στο οποίο τη δίνη παρασύρθηκαν όλοι οι ηγεμόνες της Κεντρικής Ευρώπης. Στους δε υπόδουλους Έλληνες η ελπίδα για λευτεριά δεν έσβησε και, με επικεφαλής τους μητροπολίτες Μαΐνης, Μονεμβασίας, Λακεδαιμονίας, Λαρίσης, Ναυπάκτου, Τυρνάβου και Φαρσάλων, ξέσπασαν τοπικά επαναστατικά κινήματα, τα οποία αρχικά σημείωσαν μερικές επιτυχίες αλλά τελικά κατεστάλησαν από τον οθωμανικό στρατό.

Στα επόμενα χρόνια οι Ενετοί συνέτειναν στη διατήρηση της επαναστατικής δραστηριότητας των Μανιατών, λόγω των πολιτικοοικονομικών επιδιώξεών τους στην Πελοπόννησο. Οι Ενετοί υποκινούσαν τους σκληροτράχηλους Μανιάτες σε αλληπάλληλες εξεγέρσεις, παραχωρώντας τους ως αντάλλαγμα άσυλο στις υπό την κυριαρχία τους πόλεις κάθε φορά που οι Οθωμανοί προέβαιναν σε αντίποινα. Με αυτόν τον τρόπο, οι Ενετοί κρατούσαν απασχολημένες τις οθωμανικές στρατιωτικές δυνάμεις της Πελοποννήσου, ούτως ώστε να μην

ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Ενετός Βισσέντζο Μαρία Κορονέλι (1650-1718), Φραγκισκανός μοναχός, κοσμογράφος, χαρτογράφος, εκδότης και εγκυκλοπαιδιστής. ΚΑΤΩ: Το κάστρο της Ζαρνάτας (σχέδιο του Κορονέλι, 1687).

απειλούνται οι δικές τους κτήσεις, περιορίζοντας συνάμα τις οικονομικές και τις στρατιωτικές τους απώλειες. Από την πλευρά των Μανιατών, αυτοί δεν έχασαν την ελπίδα για ελευθερία και βρίσκονταν σε μια διαρκή πολεμική εγρήγορση.

Έως τα μέσα του 17ου αιώνα η πλειονότητα των επισκεπτών της Μάνης ήταν απεσταλμένοι των Ευρωπαίων ηγεμόνων και του σουλτάνου. Μεταξύ των τελευταίων ήταν και ο Τούρκος αξιωματούχος Εβλιγιά Τσελεμπί, το 1670. Επί 40 συναπτά έτη ταξίδεψε σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ακολουθώντας τα στρατεύματα του σουλτάνου ως μουεζίνης και επίσημος ιστοριογράφος του κράτους. Ο σκοπός της παρουσίας του Τσελεμπί στη Μάνη ήταν η λεπτομερής περιγραφή του τόπου, τόσο γεωγραφικά όσο και χωροταξικά, ούτως ώστε η στρατιωτική διοίκηση της αυτοκρατορίας να μπορέσει να ελέγξει αποτελεσματικότερα τους Μανιάτες.

Η φήμη των ανυπότακτων Μανιατών είχε διαδοθεί σε όλη την Ευρώπη, καθώς πλήθαιναν οι μαρτυρίες και για την πειρατική

δραστηριότητά τους. Μία εξ αυτών ήταν και του Άγγλου λόγιου Τζ. Κόβελ, του οποίου το πλοίο δέχθηκε πειρατική επίθεση στα ανοικτά του όρμου της Μάνης (1670). Παρόμοιες μαρτυρίες υπάρχουν και από τον, επίσης Άγγλο, έμπορο Μπέρναρντ Ράντολφ, ο οποίος ταξίδεψε σε όλον σχεδόν τον ελλαδικό χώρο (1671-79), τονίζοντας στις αναφορές του τον ιδιότυπο χαρακτήρα των Μανιατών, το ανεξάρτητο πνεύμα τους και την «ενασχόληση» τους με την πειρατεία για λόγους επιβίωσης. Πέραν των Άγγλων εμπόρων και των Ενετών αποικιοκρατών, έντονο ενδιαφέρον έδειξαν οι Ολλανδοί για τα παράλια της Πελοποννήσου και τα νησιά του Αιγαίου. Έτσι, απεσταλμένοι της Δημοκρατίας των Επτά Ενωμένων Επαρχιών των Κάτω Χωρών έφθασαν στη Μάνη και περιέγραψαν λεπτομερώς την περιοχή για στρατιωτικούς σκοπούς, εμπλουτίζοντας τις αναφορές τους με πλούσια εικονογράφηση. Τέλος, το 1686 ο Ενετός Βισσέντζο Μαρία Κορονέλι, πλαισιωμένος από πολυπληθή ομάδα επιστημόνων, κατήρτισε λεπτομερή

σχέδια των οικισμών της Ζαρνάτας και του Ταϊναρου, καθώς και των οχυρώσεων του Κελεφά, του Πασσαβά και του Πόρτο Κάγιο. Το έργο του Κορονέλι συνέβαλε στη διάσωση πολύτιμων πληροφοριών για τα οχυρωματικά έργα στη Μάνη και γενικότερα στην ανάπτυξη της επιστήμης της Γεωγραφίας κατά τον 17ο αιώνα.

18ος αιώνας

Ο 18ος αιώνας ήταν η εποχή του Διαφωτισμού, όπου κυριάρχησε το πνεύμα του ορθολογισμού και επιχειρήθηκε η πρώτη συστηματικοποίηση της οργάνωσης της γνώσης του επιστητού. Επίσης, τότε παρατηρήθηκε η έντονη αύξηση του αριθμού των επιστημόνων περιηγητών στο πλαίσιο των πολιτισμικών επαφών μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής, με αναφορές τόσο στη σύγχρονη κουλτούρα των γηγενών του ελλαδικού χώρου (καθημερινός βίος, ενδυματολογικές ιδιαιτερότητες κ.λπ.) όσο και επιστημονικές μελέτες για τα εναπομείναντα μνημεία της κλασικής αρχαιότητας.

Η Μάνη εξακολούθησε να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των νέων ισχυρών δυνάμεων της Ευρώπης (Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας), λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης, των εμπειροπόλεμων κατοίκων της και του πλήθους των ισχυρών κάστρων της. Κοινό σημείο αυτών των αναφορών είναι ο εγκρατής χαρακτήρας των Μανιατών, το ανεξάρτητο πνεύμα τους και η ισχυρή οργάνωση των οικογενειακών τους δεσμών με πολιτική και οικονομική προέκταση. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με τον ορεινό και τον απρόσιτο γεωγραφικά χαρακτήρα της μανιάτικης γης, ευνόησαν την εκδήλωση εσωτερικών ερίδων μεταξύ των ισχυρών φατριών. Απόρροια τούτων ήταν οι Μανιάτες να βρίσκονται σε διαρκή πολεμική ετοιμότητα, δημιουργώντας διαδοχικές εστίες εξεγέρσεων. Από τις αρχές του 18ου αιώνα ο Γάλλος περιηγητής Σιορ ντε Πελεγκρά (1718) περιγράφει τέτοιες καταστάσεις.

Κατά το β' ήμισυ του 18ου αιώνα οι πολιτικές και οι στρατιωτικές εξελίξεις στην ευρωπαϊκή κονίστρα επηρέασαν άμεσα

τους Μανιάτες. Το 1770 ο Θεόδωρος Ορλώφ αποβιβάστηκε στο Οίτυλο, προσπαθώντας να πείσει τους ντόπιους να ξεσηκωθούν. Ακολούθως, το 1792, μετά τη λήξη του Β' Ρωσοτουρκικού Πολέμου, ο Λάμπρος Κατσώνης κατέπλευσε στο Πόρτο Κάγιο, αναζητώντας υποστηρικτές. Τέλος, το 1797 τα στρατεύματα του Ναπολέοντα κυριεύσαν τα Επτάνησα και έναν χρόνο αργότερα υπέταξαν τα Κύθηρα. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα Άγγλοι και Γάλλοι διπλωμάτες και αρχαιολάτρες επισκέπτονταν τη Μάνη, έχοντας την ως τελικό προορισμό ή ενδιάμεσο σταθμό ενός μακρινότερου ταξιδιού τους.

Ο Γάλλος διπλωμάτης και κυριότερος εκφραστής του πρώιμου φιελληνισμού Ωγκύστ ντε Σουαζέλ Γκουφιέ (1752-1817) επισκέφθηκε τη Μάνη και υπήρξε ιδιαίτερος επικριτικός με τους ντόπιους, θεωρώντας τους ληστοσυμμορίτες και άρπαγες, ενώ, κάνοντας σύντομη αναφορά στο πρόσφατο παρελθόν, έριχνε το βάρος της αποτυχίας του Ορλώφ στην «αυθαίρετη συμπεριφορά των βαρβάρων ιθαγενών».

Ο Άγγλος Τζον Μπέικον Σάρεϊ Μόριτ υπήρξε ο πρώτος Ευρωπαίος περιηγητής που τόλμησε να ταξιδέψει προς την ενδοχώρα της Μάνης (11-19 Απριλίου 1795). Ο Μόριτ, ενσαρκώνοντας ένα τυπικό παράδειγμα Άγγλου ευγενούς που επιδόθηκε στις φημισμένες «Μεγάλες περιοδείες» (*Grand Tours*), δεν περιορίστηκε στις επιφανειακές αρχαιολογικές παρατηρήσεις αλλά περιέγραψε λεπτομερώς την κοινωνία της Μάνης, μεμονωμένα πρόσωπα και λιγότερο «δημοφιλείς» προορισμούς, όπως την Καλαμάτα, την Καρδαμύλη, τις Κιτριές, το Μαραθονήσι και το Οίτυλο.

Στη Μάνη ο 18ος αιώνας επισφραγίστηκε περιηγητικά με την έλευση του 70χρονου Κορσικανού Ντίμο Στεφανόπολι, ο οποίος συνοδευόταν από τον 20χρονο ανιψιό του Νικολό. Ήταν ο 13ος απόγονος του τελευταίου αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Δαβίδ του Μεγάλου Κομνηνού, ενώ συνάμα στις φλέβες του έρρεε και μανιάτικο αίμα. Η αφορμή για το ταξίδι αυτό είχε καθαρά πολιτικό χαρακτήρα, αφού ο Στεφανόπολι ήταν απεσταλμένος του Βοναπάρτη.

Ωστόσο, το έργο του αποτέλεσε πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τα ήθη, τα έθιμα, την κοινωνική και τη διοικητική δομή της Μάνης. Τοιουτοτρόπως, το 1798 οι Στεφανόπολι κατήρτισαν μια ογκώδη έκδοση με περιγραφές και απεικονίσεις αρχαίων μνημείων, αγαλμάτων, νομισμάτων και τοπιών, καθώς και διηγήσεις για τους επικεφαλής της κοινωνίας της Μάνης, όπως του Τζανήμπεη Γρηγοράκη.

19ος αιώνας

Τον 19ο αιώνα πληθώρα περιηγητών κατέκλεισε τον ελλαδικό χώρο, κυρίως από την Αγγλία. Σκοπός τους ήταν η επιτόπου επαφή με τα αρχαιολογικά μνημεία και η συγκριτική μελέτη τους με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Η Μάνη δεν εξαιρέθηκε από αυτές τις επιστημονικές αποστολές, εφόσον αποτελούσε τον προμαχώνα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Η Καρδαμύλη (γκραβούρα του Φον Λέρκενφελντ, 1887). ΔΕΞΙΑ: Ο Γάλλος διπλωμάτης και κυριότερος εκφραστής του πρώιμου φιλελληνισμού Ωγκύστ ντε Σουαζέλ Γκουφιέ (1752-1817). ΚΑΤΩ: Ο πύργος του Τζανετάκη στο Μαραθονήσι.

Έτσι, το 1805 ο στρατιωτικός και αρχαιόφιλος Γουίλιαμ Μάρτιν Λικ έφθασε στη Μάνη (ύστερα από ταξίδια σε Αίγυπτο, Κύπρο, Μικρά Ασία, Ήπειρο και Μακεδονία), όπου συγκέντρωσε στρατιωτικές, πολιτικές και τοπογραφικές πληροφορίες. Είχε λάβει εντολή από τη βρετανική κυβέρνηση να καταγράψει με ακρίβεια δρόμους-περάσματα και οχυρά της Μάνης, καθώς και τις πολιτικοστρατιωτικές διαθέσεις των Μανιατών. Το αξιοθαύμαστο επίτευγμα του Λικ ήταν ο ακριβής προσδιορισμός αρχαιολογικών χώρων, συγκρίνοντας την αρχαία με τη σύγχρονη του γεωγραφία.

Το 1813 ο Άγγλος αρχιτέκτονας και αρχαιόφιλος Κοκερέλ, μαζί με τον Εσθονό βαρόνο Φον Στάκελμπεργκ, βρέθηκαν στην Καρδαμύλη φιλοξενούμενοι του προεστού Παναγιώτη Τρουπάκη-Μούρτζινου, ο οποίος ήταν απόγονος των Παλαιολόγων και αντίπαλος της φατριάς των Μαυρομιχαλαίων. Ο Κοκερέλ κατέγραψε σημαντικές πληροφορίες για την οικογένεια του οικοδεσπότη του και ο βαρόνος φίλος του, ο οποίος είχε αφιερώσει τη ζωή του στην αρχαία τέχνη, εξέδωσε πλήθος χαρακτηριστικών και σχεδίων με ακριβείς αναπαραστάσεις μνημείων, καθώς και μελέτες για την επιρροή του φυσικού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση του ιδιότυπου κοινωνικού χαρακτήρα των Μανιατών. Αντιστοίχως, ο Άγγλος κληρικός Τσαρλς Σουάν φιλοξενήθηκε από τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στις Κιτριές, καταρτίζοντας ένα λεπτομερές «πορτρέτο» του έτερου ηγέτη της Μάνης.

Την ίδια χρονική περίοδο ο Τζον Γκολτ επικεντρώθηκε στη μελέτη του κοινωνικού και του καθημερινού βίου των Μανιατών με σημείο αναφοράς το ανυπότακτο πνεύμα τους. Σύμφωνα με αυτόν, οι Μανιάτες πρωταγωνίστησαν στην προετοιμασία της Επανάστασης του 1821 και στη δημιουργία του φιλελληνικού ρεύματος, καθώς και στην ισχυροποίηση των ανθελληνικών κύκλων λόγω της ιδιαίτερης συμπεριφοράς τους. Οι διαπιστώσεις του Γκολτ επηρέασαν τον συμπατριώτη του περιηγητή Γουίλιαμ Γκελ, ο οποίος δημοσίευσε τρία βιβλία για την Πελοπόννησο με εκτενείς αναφορές

στη Μάνη, στηλιτεύοντας τους Μανιάτες λόγω της ιδιαίτερης κοινωνικής τους δομής (1823). Στον αντίποδα, ένθερμος υποστηρικτής των Μανιατών υπήρξε ο Γάλλος ποιητής Πιερ Αντουάν Λεμπρούν, ο οποίος μάλιστα συνέγραψε και ένα ποίημα αφιερωμένο στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Το 1827 ο Αμερικανός Α. Ποστ ηγήθηκε φιλανθρωπικής αποστολής στις Κιτριές και στον Αλμυρό, μοιράζοντας τρόφιμα (110 βαρέλια αλεύρι και μπισκότα) και ρουχιισμό. Ενδιαφέρουσες είναι οι περιγραφές του στα απομνημονεύματά του για την ταλαιπωρία της αποστολής του στα δύσβατα ορεινά μέρη της Μάνης, καθώς και για τις επικρατούσες συνθήκες στην καθημερινή ζωή των ντόπιων.

Κατά τα έτη 1829-30, και ενώ η Πελοπόννησος ήταν υπό την κατοχή των Γάλλων, η Γαλλική Επιστημονική Αποστολή του Μοριά, αποτελούμενη από ομάδα αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, βοτανολόγων, γεωγράφων, ζωγράφων και τοπογράφων, κατήρτισε ένα μνημειώδες έργο για έργα υποδομής, το οποίο αργότερα δώρισε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Από την έκδοση αυτήν δεν έλειπε και η Μάνη, για την οποία γίνονταν λεπτομερείς περιγραφές.

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους ο περιηγητισμός απέκτησε νέα μορφή.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Βρετανός στρατιωτικός, διπλωμάτης και αρχαιόφιλος Γουίλιαμ Μάρτιν Λικ (1777-1860). ΕΠΑΝΩ: Άποψη της Καρδαμύλης, όπου στο κέντρο δεσπορίζει ο πύργος του Μανιάτιμπεη Παναγιώτη Τρουπάκη-Μούριζινου. ΚΑΤΩ: Η Βάθεια, παραδοσιακός οικισμός της Μάνης με τους χαρακτηριστικούς πύργους.

Σταδιακά, ιδρύθηκαν οι ξένες Αρχαιολογικές Εταιρείες, οι οποίες έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στους δημοφιλείς ιστορικούς τόπους (Αθήνα, Μυκήνες, Ολυμπία κ.λπ.), παραγκωνίζοντας τη Μάνη. Ωστόσο, η περιοχή αυτή της Πελοποννήσου εντάχθηκε στους προορισμούς μεγαλύτερων περιουσιών, όπως του Χένρι Χέρμπερτ Γ', κόμη του Κάρναρβον (παππού του Τζορτζ Χέρμπερτ Ε', κόμη του Κάρναρβον, που ανακάλυψε τον τάφο του Τουταγχαμών), ο οποίος επισκέφθηκε τη Μάνη το 1839 και συγκέντρωσε σημαντικές πληροφορίες για την

τοπογραφία και την ιδιότυπη διοικητική οργάνωση των κατοίκων της. Ο Κάρναρβον φιλοξενήθηκε στον πύργο των Μαυρομιχαλαίων στο Λιμένι και ιδιαίτερη εντύπωση του έκανε ο ρόλος της θρησκείας και των δεισιδαιμονιών στην καθημερινότητα των ντόπιων.

Το 1843 ο Γάλλος αρχαιολόγος και ιστορικός Φιλίπ ντε Μπα, μαζί με τον αρχιτέκτονα Ευγένιο Λαντρό, εξέδωσαν έναν μνημειώδη άτλαντα έξι τόμων με αποτυπώσεις αρχαιολογικών χώρων και μελέτες σημαντικών αρχαίων ερειπίων της Μάνης.

Διοικητική και κοινωνική οργάνωση της Μάνης

Το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των Μανιατών ήταν η πολεμική τους ετοιμότητα, που οφειλόταν στην ύπαρξη μόνιμων εσωτερικών και εξωτερικών κινδύνων, καθώς και στην έλλειψη σταθερής κεντρικής διοίκησης. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τη σχετική εσωτερική αυτονομία και τους περιορισμένους τοπικούς πόρους, οδήγησαν στη δημιουργία ένοπλων ομάδων με δεσμούς αίματος των μελών τους και έδρα τις πατρογονικές εγκαταστάσεις των φατριών τους.

Κοινωνικά και διοικητικά η κερσόνησος της Μάνης ήταν χωρισμένη σε βόρεια (Εξω Μάνη) και νότια (Μέσα Μάνη), η οποία υποδιαιρείτο στην ανατολική (Προσηλιακή) και

στη δυτική (Μεσσηνιακή). Η Μέσα Μάνη ήταν πιο τραχιά, διότι τα γένη της ήταν απομακρυσμένα από τον υπόλοιπο πληθυσμό της Πελοποννήσου. Στο εσωτερικό αυτά ήταν εξισωμένα και αυστηρώς εξωγαμικά, διαθέτοντας αρκετούς ανακλητούς αρχηγούς και λαμβάνοντας συλλογικά τις αποφάσεις τους. Η ιεράρχηση και η διαβάθμιση των γενών γινόταν βάσει της αριθμητικής πλειοψηφίας τους, με αποτέλεσμα τη συχνή εναλλαγή της διοικούσας οικογένειας, λόγω απωλειών κατά τις διάφορες πολεμικές συγκρούσεις. Τέλος, τα γένη αυτά ήταν εγκατεστημένα σε μικρούς οχυρωμένους οικισμούς και τα σπίτια των μελών τους ήταν συσπειρωμένα πέριξ των πατρογονικών πυργών.

Η βόρεια Μάνη, που γειτνίαζε με τις οθωμανοκρατούμενες περιοχές και διέθετε πλουσιότερους φυσικούς πόρους, είχε πιο σύνθετη κοινωνική και οικονομική οργάνωση. Εκεί επικράτησαν οι καπετανίες, ένα πολιτικοστρατιωτικό σύστημα με εσωτερικά ιεραρχημένα και διαστρωματωμένα γένη, που επέβαλλαν αυστηρώς ενδογαμίες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ορισμένοι κλάδοι των παραπάνω γενών ασκούσαν κληρονομικά το αξίωμα του τοπικού καπετάνιου, υιοθετώντας την αρχή της αρρενοπρωτοκίας. Μάλιστα, αυτός ο τρόπος διοίκησης προωθήθηκε από τους Ενετούς (1685-1715) και συντηρήθηκε από τους Οθωμανούς έως το ξέσπασμα της Επανάστασης, μετατρέποντας τη Μάνη σε «Μπας μπηελίκι» από το 1776 και έπειτα. Έτσι, ο αρχικαπετάνιος (*μανιάτμπεης*) ηγείτο του Συμβουλίου των Καπεταναίων, το αξίωμά του ήταν ισόβιο και λογοδοτούσε στον Καπουδάν πασά (αρχιναύαρχο του σουλτάνου). Αυτός ήταν υποχρεωμένος να αποδίδει τον ετήσιο κεφαλικό φόρο, που το 1776 αυξήθηκε από τα 4.000 γρόσια στα 15.000 γρόσια. Φυσικά, η εξοικονόμηση ενός τέτοιου ποσού ήταν αδύνατη από τους Μανιάτες και πολλές περιοχές δεν απέδωσαν ούτε ένα γρόσι στην Υψηλή Πύλη, αφού δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα. Ωστόσο, τα απαιτούμενα χρήματα (και πολύ περισσότερα) εξοικονομούνταν από το

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, τελευταίος μπέης της Μάνης, αρχιστράτηγος των στρατιωτικών δυνάμεων της Πελοποννήσου και πρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος των επαναστατημένων Ελλήνων.

εμπόριο. Η Μάνη ήταν φημισμένη για την εξαγωγή ελιών, ελαιόλαδου, μεταξιού και βελανιδιών. Άμεσα ο μανιάτμπεης δεν εισέπραττε ούτε ένα γρόσι από τους συντοπίτες του αλλά ήταν ο μόνος που είχε το δικαίωμα εκμετάλλευσης όλων των λιμανιών της Μάνης και της επιβολής δασμών επί των εισαγωγικών και εξαγωγικών προϊόντων, παρακρατώντας το 1/3 των εσόδων και εκδίδοντας αποκλειστικά ο ίδιος τις άδειες συναλλαγής με τους ξένους εμπόρους. Τα εξοικονομούμενα χρήματα ήταν πολλά και επαρκούσαν για να ζουν πλουσιοπάροχα όλοι οι Μανιάτες, εφόσον σχεδόν πάντα ο μανιάτμπεης «χρωστούσε» τον κεφαλικό φόρο. Από το 1776 έως την Επανάσταση οκτώ Μανιάτες ανήλθαν στο αξίωμα του μανιάτμπεη, με τελευταίο τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη (1815-1821).

Στα προεπαναστατικά χρόνια η Μάνη υποδιαιρείτο σε 6-15 καπετανίες, αριθμός ο οποίος μεταβαλλόταν λόγω των συμμαχιών ή των διενέξεων μεταξύ των φατριών, ενώ η κάθε καπετανία υποδιαιρείτο σε μικρότερες, που αντιστοικούσαν σε ένα ή περισσότερα όμορα χωριά.

Στα χρόνια της Επανάστασης ο συνολικός πληθυσμός της Μάνης ανερχόταν στους 32.000-37.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 6.000-10.000 ήταν στρατολογημένοι. Οι οικισμοί έφθαναν τους 180 και περισσότεροι από 800 πύργοι ήταν διάσπαρτοι σε όλη τη χερσόνησο (οι 450 εξ αυτών βρίσκονται στη νότια Μάνη). Οι οχυρές αυτές εγκαταστάσεις των μπέηδων και των καπεταναίων αυξήθηκαν και ενισχύθηκαν μετά το 1750, ενώ μετεπαναστατικά εξέλιπε ο λόγος ύπαρξής τους. Παρ' όλα αυτά, έως τα τέλη του 19ου αιώνα αρκετές εύπορες και ισχυρές οικογένειες συνέχιζαν να κτίζουν τις πολυτελείς κατοικίες τους υπό την μορφή πύργων.

Με μια επιφανειακή ματιά, η Μάνη είναι ένας «άγριος τόπος» με άγονα βουνά, βραχώδεις ακτές και «πολεμοχαρείς» κατοίκους. Μολαταύτα, όποιος ερευνήσει πιο

επισταμένα τούτο τον τόπο, θα ανακαλύψει μια εντελώς διαφορετική εικόνα από την παραπάνω. Αυτό άρχισαν να διαπιστώνουν και οι ξένοι περιηγητές πριν από 500 χρόνια. Η φήμη των «τραχιών» Μανιατών αντικαταστάθηκε από αυτή των ηρωικών αγωνιστών, που δεν έπαψαν να πολεμούν για την ελευθερία τους και η γη όπου ο Ηρακλής ολοκλήρωσε τον 10ο άθλο του γέμισε από κάστρα και πύργους.

Η συνεισφορά των περιηγητών στην επιστήμη της Αρχαιολογίας και στη διάδοση των ιδεών της αυτοδιάθεσης των υπόδουλων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν σημαντική. Μέσω των αναφορών των ξένων διασώθηκαν πληροφορίες και ακριβείς απεικονίσεις αρχαίων και βυζαντινών μνημείων, που σήμερα έχουν υποστεί μεγάλες φθορές ή έχουν καταστραφεί ολοκληρωτικά. Ίσως οι προθέσεις πολλών περιηγητών να μην ήταν πάντα «αγνές και άδολες», ωστόσο δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το σημαντικό πληροφοριακό υλικό που συγκέντρωσαν για όλες σχεδόν τις εκφάνσεις του τοπικού καθημερινού βίου.

Με το πέρασμα των αιώνων ο περιηγητισμός έπαψε να έχει πολιτικές και στρατιωτικές σκοπιμότητες, αφού έγινε ουσιαστικά αυτοσκοπός. Έτσι και οι αγέρωχοι πύργοι της Μάνης, που έχουν συνδεθεί με την προάσπιση του τόπου τους, μετατράπηκαν σε έμβλημα της ιδιαίτερης τοπικής κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η Μάνη στα αρχεία της Βενετίας (1570-1572 και 1692-1699) και ο ιππότης Λιμπέρτος Γερακάρης (1689- 1711), Γενικά Αρχεία του Κράτους: Αθήνα, 2012.

Καπετανάκης Στ., *Η Μάνη στη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)*, εκδ. Αδούλωτη Μάνη: Αρεόπολη, 2011.

Κοτσωνής Χρ., *Όξω Μάνη*, εκδ. Μίλητος: Αθήνα, 2011.

Μάνη - Πολιτιστικό Οδοιπορικό 1993-1994: περιηγητές στη Μάνη, Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο Μάνης, 1994.

Ο **Ελευθέριος Ηλ. Καντζίνος** είναι ιστορικός ερευνητής.

Η ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΚΟΛΟΜΒΟΥ

του ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

Αναμφισβήτητα μία από τις σημαντικότερες ιστορικές προσωπικότητες της ευρωπαϊκής Αναγέννησης αλλά και της παγκόσμιας Ιστορίας είναι ο Χριστόφορος Κολόμβος. Ωστόσο, ακόμη και σήμερα ο Κολόμβος παραμένει μια μυθική και μυστηριώδης μορφή, καθώς πολλές θεωρίες έχουν αναπτυχθεί που αφορούν τη μυστικότητα της εθνικής του ταυτότητας. Ήταν πράγματι ένας Γενοβέζος αγράμματος υφαντουργός ή μήπως ήταν ένας πολυμαθής ευγενής εξαιρετικής μόρφωσης, που για άγνωστους λόγους απέκρυβε την καταγωγή του;

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες της εποχής ο Κολόμβος ήταν ένας κοκκινομάλλης άνδρας με μπλε διαπεραστικά μάτια και ντυνόταν ακολουθώντας τα γενοβέζικα πρότυπα της μόδας της εποχής.

Ο Χριστόφορος Κολόμβος (1451-1506) ήταν μια χαρισματική φυσιογνωμία, ευφυέστατος και πολυμαθής, πείσμων και ριψοκίνδυνος. Αναμφίβολα ήταν ένα τέκνο του μεσογειακού κόσμου και εξοικειωμένος με τη θάλασσα και τα μυστικά της. Από πού όμως καταγόταν ο μεγάλος αυτός εξερευνητής και άριστος γνώστης της ναυτικής τέχνης, ο οποίος κατόρθωσε να αλλάξει τον ρου της Ιστορίας το 1492;

Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι η Γένοβα ήταν η γενέτειρα του Κολόμβου, όμως, το θέμα της καταγωγής του πυ-

ροδοτεί ακόμη έντονες δικαιολογημένες διαφωνίες. Μερικοί ισχυρίζονται ότι ήταν Βυζαντινός ευγενής από τη Χίο. Άλλοι τον χαρακτηρίζουν Πορτογάλο. Η Τριπιζα, νησί των Βαλεαρίδων, διεκδικεί και εκείνη τον τίτλο της γενέτειρας του διάσημου θαλασσοπόρου, ωστόσο υποστηρίζονται και άλλες εκδοχές, όπως ότι ο Κολόμβος ήταν Πολωνός, Ισπανός από τη Γαλικία, Καταλανός, Βάσκος, ακόμη και Εβραίος η Σκωτσέζος! Ωστόσο, η αληθινή του ταυτότητα παραμένει άγνωστη ή τουλάχιστον συγκεχυμένη και αόριστη. Ο ίδιος ποτέ δεν ανέφερε την

καταγωγή του στα γραπτά που άφησε, δίνοντας την εντύπωση ότι προσπάθησε μεθοδευμένα να κρύψει τις ρίζες του σαν να προσπαθούσε να αποκρύψει ένα οικογενειακό μυστικό που αφορούσε το παρελθόν του. Για μυστηριώδεις λόγους ο Κολόμβος μάς έχει προσφέρει έναν αριθμό υπαινιγμών σχετικά με τον τόπο γέννησής του και τις οικογενειακές καταβολές του. Ήταν τελικά ο γιος ενός ταπεινού υφαντή από τη Γένοβα, όπως υποστηρίζουν οι περισσότεροι ιστορικοί; Ή μήπως έχει έρθει η μεγάλη στιγμή να αναθεωρηθεί η υπόθεση της καταγωγής του;

Η επίσημη εκδοχή της γενοβέζικης καταγωγής του

Πιστεύεται γενικότερα ότι ο Κολόμβος γεννήθηκε στις 25 Αυγούστου 1451 στη Γένοβα, σπουδαίο εμπορικό κέντρο της Μεσογείου. Ο πατέρας του, Δομίνικος Κολόμβος, ήταν ένας εξαθλιωμένος υφαντουργός. Η μητέρα του Κολόμβου ονομαζόταν Σουζάνα Φονταρόσα και τα αδέρφια του Μπαρτολομέο, Τζιοβάνι Πελεγκρίνο, Τζιάκομο και Μπιαντινέτα. Το όνομα του Κολόμβου εμφανίζεται για πρώτη φορά στο συμβολαιογραφικό αρχείο της Γένοβας το 1470.

Ως το 1472 ο νεαρός Χριστόφορος είχε μάθει την τέχνη του πατέρα του, επειδή εκείνη τη χρονιά τον αποκαλούν «Λαναΐολο», δηλαδή λαναρά. Εικάζεται ότι το 1473 άφησε την υφαντική τέχνη και έγινε ναυτικός. Πιθανότατα το 1474 ταξίδεψε στη Χίο, όπου και έμεινε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Το 1476 εκτιμάται ότι ο Κολόμβος βρισκόταν πάνω σε ένα γενοβέζικο εμπορικό πλοίο που βυθίστηκε έξω από τις πορτογαλικές ακτές και ο ίδιος κατάφερε να διασωθεί. Μετά το περιστατικό αυτό ο ταλαιπώρος Κολόμβος κατευθύνθηκε στη Λισαβόνα βρίσκοντας τον αδελφό του, Μπαρτολομέο, ο οποίος έβγαζε το ψωμί του ως χαρτογράφος.

Το 1479 ο Κολόμβος νυμφεύθηκε τη δόνα Φιλίπα Μονιζ Περεστρέλο, κόρη του διοικητή του νησιού Πόρτο Σάντο στη Μαδέρα και συγγενή του βασιλιά της Πορτογαλίας Ιωάννη Β'. Τα επόμενα χρόνια ως έμπειρος ναυτικός ταξίδεψε με τον πορτογαλικό στόλο στην Υποσαχάρια Αφρική μέχρι και στη μακρινή Αγγλία. Μετά τον θάνατο της γυναίκας του (1484) εγκαταστάθηκε στην Ισπανία, όπου, ως γνωστόν, το 1492 έπλευσε από εκεί για να ανακαλύψει τον Νέο Κόσμο. Με το κατόρθωμά του ανοίχτηκαν νέοι ορίζοντες για την ανθρωπότητα. Στην ήπειρο που ανακάλυψε εγκαταστάθηκαν ευρωπαϊκοί λαοί και δημιουργήθηκαν νέα κράτη που προσέφεραν πολλά στον παγκόσμιο πολιτισμό. Απεβίωσε στις 20 Μαΐου του 1506 και ετάφη ντυμένος με ράσα Φραγκισκανού μοναχού. Ακόμη και για το πού πραγματικά βρίσκεται η σορός του τιμημένου εξερευνητή προκαλεί έντονες διαφωνίες, καθώς η Σεβίλλη, ο Άγιος Δομήνικος και η Αβάνα διεκδικούν τα λείψανά του.

Η επικρατούσα αυτή εκδοχή περί γενοβέζικης καταγωγής υποτιθεται ότι υποστηρίζεται από δέσμες εγγράφων που εκδόθηκαν το διάστημα 1892-1896 με τον τίτλο «Συλλογή του Κολόμβου». Από όλα τα έγγραφα που αφηγούνται την ιστορία της οικογένειας των Κολόμβων οι ερευνητές βασίζονται σε τρία για να αποδείξουν ότι πράγματι ο περίφημος θαλασσοπόρος των ωκεανών ήταν από τη Γένοβα.

Το πρώτο έγγραφο είναι το λεγόμενο «Ασερέτο», που πήρε το όνομά του από τον άνθρωπο που αναγνώρισε την αξία του το 1904. Αφορά μια αγωγή του έτους 1479, με αντικείμενο την πώληση ποσότητας ζάχαρης στη νήσο Μαδέρα. Στο δικόγραφο ο νεαρός Κολόμβος ορκίστηκε ότι ήταν ένας 27χρονος πολίτης της Γένοβας, κάτοικος της Πορτογαλίας, και είχε προσληφθεί για να αντιπροσωπεύει Γενοβέζους εμπόρους σε αυτή τη συναλλαγή. Αυτή ήταν μια «απόδειξη» ότι είχε εγκατασταθεί ως έμπορος στην Πορτογαλία, μάλιστα το ίδιο έτος που παντρεύτηκε τη γαλαζοαίματη Φιλίπα Μονιζ Περεστρέλο.

Άλλο έγγραφο που «αναγνωρίζει» τους δεσμούς του Κολόμβου με τη Γένοβα χρονολογείται το 1496. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι τρεις Γενοβέζοι της οικογένειας των Κολόμβων συμφώνησαν να μοιραστούν τη δαπάνη για την αποστολή ενός από αυτούς, του Τζιοβάνι, να υπηρετήσει τον «Κύριο Χριστόφορο Κολόμβο, Ναύαρχο του Βασιλιά της Ισπανίας». Οι ερευνητές θεωρούν ότι οι τρεις αυτοί Γενοβέζοι είχαν συγγένεια –ίσως να ήταν εξαδέλφια– με τον Κολόμβο.

Τέλος, υποτιθεται ότι ο Κολόμβος, που για χρόνια απέκρυβε την καταγωγή του, έκανε αναφορά στη γενέτειρά του. Το 1502 έγραψε από την Ισπανία μια επιστολή στους διευθυντές του χρηματοπιστωτικού οίκου του Σαν Τζιόρτζιο της Γένοβας, με την οποία προσέφερε μια δωρεά για να ανακουφίσει τους φτωχούς της πόλης από τους φόρους στα τρόφιμα: «*Αν και το σώμα μου βρίσκεται εδώ*», έγραψε με δραματικό ύφος, «*η καρδιά μου παραμένει πάντοτε εκεί*».

Αλλά πότε ήταν η πρώτη φορά που ο Κολόμβος αναφέρθηκε ως Γενοβέζος; Παραδόξως ήταν μετά την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου, και συγκεκριμένα το 1493, όταν ο Ιταλός χρονικογράφος Πίτερ Μάρτιν (Πιέτρο Μαρτιέρ ντε Ανγκέρα) έγραψε σε μια επιστολή ότι ο Κολόμβος ήταν από τη Λιγουρία, περιοχή στην οποία βρίσκεται η Γένοβα. Το ίδιο έτος ο Αντόνιο Γκάλο, Γενοβέζος τραπεζίτης, έγραψε το συνοπτικό χειρόγραφο «Η ναυσιπλοία του Κολόμβου»,

Αστρολάβοι της εποχής των ανακαλύψεων. Πέραν κάθε αμφιβολίας ο Κολόμβος ήταν ένας εξαιρετικά μορφωμένος άνθρωπος, γεγονός που δεν ταιριάζει με την εικόνα του εξαθλιωμένου αγράμματου υφαντουργού. ΔΕΞΙΑ: Ο Χριστόφορος Κολόμβος στις πύλες της μονής της Σάντα Μαρία ντε λα Ραπίντα με τον γιο του Ντιέγκο (έργο του Μπενέτι Μερσαντέ, 19ος αι., Μαδρίτη, Μουσείο Πράντο).

όπου και εκεί επισημάνθηκε η γενοβέζικη καταγωγή του Κολόμβου. Ωστόσο, η ισπανική Αυλή ποτέ δεν ανέφερε την εθνικότητα του ναυάρχου, σε αντίθεση με την περίπτωση του Αμερίγκο Βεσπούτσι, αλλά και με εκείνες μεταγενέστερων Ελλήνων επιφανών κονκισταδόρων (Θεόδωρος Γκριέγκο, Πέντρο ντε Κάντια –Πέτρος από το Ηράκλειο–, Χορχέ Γκριέγκο κ.λπ.).

Ενώ η «Συλλογή του Κολόμβου» και οι αναφορές των Μάρτιν και Γκάλο δείχνουν να επιβεβαιώνουν την εθνική ταυτότητα του θαλασσοπόρου, στη βιογραφία του Κολόμβου που έγραψε ο γιος του, Χερνάντο Κολόν (Φερδινάνδος Κολόμβος), αναφέρει ότι δεν γνώριζε από πού καταγόταν ο πατέρας του, καθώς δεν μπόρεσε να ανακαλύψει κάποιο σχετικό στοιχείο για την οικογένειά του και τους προγόνους του. Μάλιστα, την πρώτη φορά που βρέθηκε στη Γένοβα (1515) αναζητώντας συγγενείς του, η υποτιθέμενη αδελφή του Κολόμβου, Μπιαντινέτα, δεν ανταποκρίθηκε στο αίτημα

αναζήτησης του Χερνάντο. Σύμφωνα με τα γενοβέζικα έγγραφα, η Μπιαντινέτα απεβίωσε το 1516, ενώ παραδόξως το όνομά της απουσιάζει από τη Διαθήκη του Κολόμβου (1498), όπως και εκείνα των γονέων του (ο Δομίνικος Κολόμβος απεβίωσε το 1499 ή το 1500, ενώ η γυναίκα του ίσως νωρίτερα). Η άγνοια του Χερνάντο για την πραγματική ταυτότητα του πατέρα του αποδεικνύει ότι ο Κολόμβος δεν ήθελε με κανέναν τρόπο να μαθευτεί το παρελθόν του. Επίσης, αβέβαιος εμφανίζεται και ο συγγραφέας του διαχρονικού αναγεννησιακού έργου «Ιστορία των Ινδιών», ο Βαρθολομαίος ντε λα Κάσας, ο πατέρας του οποίου είχε ταξιδέψει με τον Κολόμβο. Ο Ντε λα Κάσας ήταν σαφής: *«Ποιος ήταν, πού είχε γεννηθεί ή ποιο όνομα είχε στον τόπο καταγωγής του, δεν τον γνωρίζουμε...»*.

Τελικά, ποιος ήταν αυτός ο πολυμαθής θαλασσοπόρος, χαρτογράφος, μυστικιστής και αστρονόμος, που έζησε μια ζωή γεμάτη ίντριγκες; Άραγε υπάρχει η πιθανότητα να

υπήρξαν δύο διαφορετικά άτομα – ο μυστηριώδης Κριστομπάλ Κολόν, όπως ο ίδιος αυτοαναφερόταν, και ο αμόρφωτος Γενοβέζος Χριστόφορος Κολόμβος; Μήπως τελικά τα αρχεία συγχέουν την οικογένεια των Κολόμβων της Γένοβας με τον εξερευνητή και Ναύαρχο των Ωκεανών;

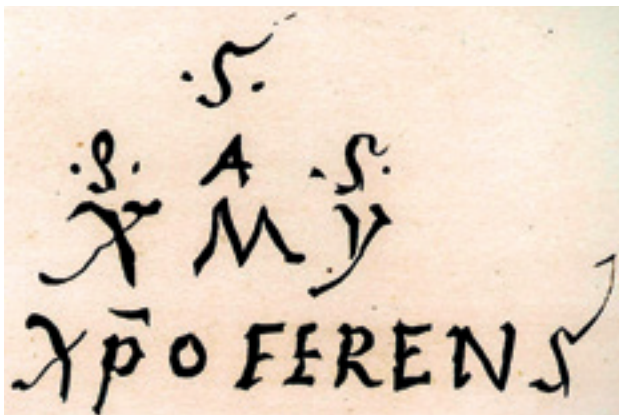
Ήταν Έλληνας από τη Χίο;

Είναι γεγονός ότι πολλοί ερευνητές είναι επιφυλακτικοί απέναντι στην ιδέα ότι ο Κολόμβος ήταν ο γιος ενός δυστυχή υφαντή από τη Γένοβα, αν και είναι αποδεδειγμένο ότι πράγματι υπήρξε κάποιος ονόματι Χριστόφορος Κολόμβος που προερχόταν από την ιταλική πόλη. Ανάμεσα σε αυτούς και ο Σεραφείμ Κανούτας, διδάκτορας του Δικαίου (Πανεπιστήμιο Αθηνών), δικηγόρος, συγγραφέας και ακαταπόνητος ερευνητής του απόδημου ελληνισμού, ο οποίος ήταν ο πρώτος που έθεσε σοβαρά το ερώτημα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας του Κολόμβου. Το 1943 με δικά του έξοδα δημοσίευσε τη μονογραφία του «Ο Χριστόφορος Κολόμβος, ένας Έλληνας ευγενής;», στην οποία παρουσιάζει την περιβόητη θεωρία του περί χιώτικης καταγωγής του Κολόμβου. Δεν ήταν όμως ο μόνος που υποστήριξε αυτή τη θέση. Επίσης, στο ίδιο θέμα αναφέρθηκε και ο Δημήτρης Σισιλιανός με το βιβλίο του «Χριστόφορος Κολόμβος (Βυζαντινός ευπατρίδης)». Τη δεκαετία του 1980 η διευθύντρια του Μουσείου του Νέου Κόσμου στο Σαν Σαλβαδόρ, Ρουθ Γ. Ντουρλάχερ-Γουόλπερ, δημοσίευσε το βιβλίο της *Ο Βυζαντινός Πρίγκιπας από τη Χίο*, το οποίο μεταφράστηκε στα Ελληνικά από τον ερευνητή Γιάννη Περίκο και κυκλοφόρησε το 1989. Στα βήματα του Κανούτα, του Σισιλιανού και της Γουόλπερ βάδισαν οι Χρήστος Λάζος, Μιχάλης Μαρής και Αλέξανδρος Λαγκαδάς, οι οποίοι εξίσου καταπιάστηκαν με τα αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με την εθνικότητα του Κολόμβου και την πιθανή καταγωγή του από το νησί του Ομήρου.

Κατά την άποψη των προαναφερθέντων ερευνητών ο Κολόμβος καταγόταν από τη βυζαντινή οικογένεια των Δισυπάτων Πα-

λαιολόγων και είχε γεννηθεί το 1438, και όχι το 1451. Ένα συγκλονιστικό στοιχείο στην όλη υπόθεση είναι αυτό που αφηγείται ο γιος του Κολόμβου, Χερνάντο, που αναφέρει ότι ο πατέρας του για πολλά χρόνια ταξίδευε με τον διάσημο Γάλλο κουρσάρο και μετέπειτα ναύαρχο της Γαλλίας Κολόν, ο οποίος λεγόταν Γεώργιος ο Έλληνας ή Γεώργιος Δισύπατος Παλαιολόγος. Εικάζεται ότι οι δύο άνδρες είχαν συγγένεια. Μια επιστολή του Κολόμβου προς τη δόνα Χουάνα ντε λα Τόρε έγραφε: «*Δεν είμαι ο πρώτος ναύαρχος της οικογένειάς μου. Αφήσατέ τους να μου δίνουν το όνομα που τους αρέσει*».

Παραδόξως δεν υπάρχει κάποιο κείμενο που να έχει γραφεί από τον Κολόμβο στα Ιταλικά. Η αλληλογραφία του ήταν στα Ισπανικά και στα Λατινικά. Μπορούσε όμως να γράφει και Ελληνικά. Η υπογραφή του είναι στα Ελληνικά και στα Λατινικά, καθώς υπέγραφε σαν *Xpo Ferens*, που ουσιαστικά σημαίνει αυτός που φέρει τον Χριστό. Αυτοί που όμως υπέγραφαν συνήθως έτσι ήταν οι Βυζαντινοί, με αποτέλεσμα να έχουμε και άλλο ένα υπονοούμενο για την καταγωγή του. Ένα μέγα ερώτημα όμως είναι τι έκανε ο Κολόμβος στη Χίο το διάστημα 1474-75; Η Ρουθ Γ. Ντουρλάχερ-Γουόλπερ μάς πληροφορεί ότι στο νησί της μαστίχας ο απτόπτος εξερευνητής φιλοξενήθηκε από την οικογένεια των Ιουστινιάνι, γενοβέζικης καταγωγής. Ο Άντζελο Ιουστινιάνι Μπάνκα ήταν εραστής των γραμμάτων και των τεχνών και κοντά στη Δασκαλόπετρα είχε κτίσει μια εντυπωσιακή έπαυλη που την ονόμαζε «Ομέρικα» από το όνομα του Ομήρου. Εκεί πιθανότατα φιλοξενήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα ο Κολόμβος, ωστόσο υπάρχει και εδώ ένα τεράστιο ερωτηματικό. Τι δουλειά είχε ένας αμόρφωτος υφαντής σε μια έπαυλη της πιο ξακουστής γενοβέζικης οικογένειας; Άραγε υπάρχει μια έμμεση απόδειξη της αριστοκρατικής καταγωγής του Κολόμβου, του Δισύπατου των Παλαιολόγων, που ίσως ήταν χιώτικης καταγωγής; Καθόλου απίθανο, από τη στιγμή που στο Πυργί υπάρχει ένα γενοβέζικο αρχοντικό όπου σε πέτρα του αναφέρεται

Οικία στο Πυργί της Χίου όπου εικάζεται ότι γεννήθηκε ή διέμενε για κάποιο διάστημα ο Κολόμβος. ΔΕΞΙΑ: Η υπογραφή του Κολόμβου έχει χαρακτηριστεί ως ελληνολατινική, καθώς το ferens είναι η λατινική εκδοχή της ελληνικής μετοχής φέρων.

το όνομα του Κολόμβου, ενώ η κιώτικη οικογένεια των Κολόμβων αναφέρεται από το 1440.

Στις 4 Ιανουαρίου 1925 ένα δημοσίευμα της εφημερίδας *Εθνικός Κήρυξ* της Νέας Υόρκης ανέφερε άλλη μια σημαντική πληροφορία για την παραμονή του Κολόμβου στη Χίο: «Μερικά χρόνια πριν από τον γάμο του έμεινε για κάποιο διάστημα στο Βροντάδο της νήσου Χίου. Εκεί φιλοξενήθηκε από τον καπετάν Ανδρέα, με τον οποίο συνεργάστηκε με κάθε μυστικότητα και φτιάξαν μαζί νέους χάρτες, με βάση όσα ήξερε ο καθένας για τις ανεξερεύνητες θάλασσες. Οι ναυτικοί της Χίου και ο καπετάν Ανδρέας είχαν φθάσει στον Νέο Κόσμο πριν από τον Κολόμβο ή τουλάχιστον γνώριζαν αρκετά για την ύπαρξη της άγνωστης ηπείρου. Η συνεργασία αυτή με τον Βρονταδούσιο πλοίαρχο, οι πληροφορίες που συγκέντρωσε και οι χάρτες που σχεδιάστηκαν με τη βοήθεια του καπετάν Ανδρέα, βοήθησαν τον μεγάλο θαλασσοπόρο να πετύχει στον σκοπό του...». Αυτή η αμφιλεγόμενη αναφορά ίσως είναι μια ισχυρή ένδειξη ότι στη Χίο ωρίμασε η σκέψη του Κολόμβου για ένα ταξίδι προς τα δυτικά, σε αναζήτηση των Ινδιών. Επίσης, εκτιμάται ότι ο Κολόμβος ήταν πράγματι Έλληνας για τους ακόλουθους λόγους: 1) Οι σημειώσεις του στο περι-

θώριο του αγαπημένου του βιβλίου *Εικόνα του Κόσμου* (1410) ήταν στα Ελληνικά. 2) Είχε επανειλημμένα αναφερθεί στον εαυτό του χρησιμοποιώντας την προσωνυμία «Κολόμβος της Κόκκινης Γης», όπου το κόκκινο χρώμα απαντάται χαρακτηριστικά στο νότιο μέρος της Χίου, τα Μαστιχοχώρια, καθώς εκεί ευδοκίμει εδώ και αιώνες ο σκίνος που παράγει τη μαστίχα. 3) Έγραφε το νησί Chios με Χ δηλαδή Χίος, όπως γράφεται στα Ελληνικά. 4) Ονόμασε το ακρωτήριο Μαΐσι στην Κούβα με τα ελληνικά γράμματα Α και Ω. 5) Τέλος, ο Κολόμβος είχε τονίσει ότι στις μετρήσεις του γεωγραφικού πλάτους είχε κρατήσει «μυστική σωστή μέτρηση» που σύμφωνα με τη Ρουθ Γ. Ντουρλάχερ-Γουόλπερ ήταν οι ελληνικές λεύγες.

Ωστόσο, η ερώτηση που ανακύπτει είναι: Αν ο Κολόμβος ήταν όντως Βυζαντινός ευπατρίδης, γιατί απέφυγε να το παραδεχθεί; Την εποχή εκείνη οι συνθήκες ήταν εξαιρετικά δυσμενείς για τους Έλληνες αν ληφθεί υπόψη ότι το Βυζάντιο είχε πέσει στην κυριαρχία των Οθωμανών. Τη στιγμή που οι Οθωμανοί καταδίωκαν τους Βυζαντινούς ευγενείς, ο Κολόμβος, ως πιθανό μέλος της οικογένειας των Παλαιολόγων και ως ορθόδοξος, μπορεί να ανησυχούσε μην αποκαλυφθεί η πραγματική του ταυτότητα,

καθώς εκτός από τους Οθωμανούς είχε να αντιμετωπίσει και την ισπανική Ιερά Εξέταση. Στην Ισπανία οι ορθόδοξοι εθεωρούντο αιρετικοί. Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις παραμέτρους, ο Κολόμβος θα πάσχιζε να κρατήσει μυστική την ταυτότητά του και την ελληνική καταγωγή του σε εκείνους τους χαλεπούς καιρούς.

Ήταν γιος του βασιλιά της Πολωνίας και της Ουγγαρίας;

Πρόσφατα ένας Αμερικανοπορτογάλος ιστορικός ισχυρίστηκε ότι έχει λύσει το μυστήριο γύρω από την εθνικότητα του Κολόμβου. Σύμφωνα με τον Μανουέλ Ρόζα, λέκτορα στο Πανεπιστήμιο Ντιουκ της Βόρειας Καρολίνας, ο ατρόμητος γυρολόγος που άλλαξε τον κόσμο ήταν στην πραγματικότητα γιος του βασιλιά της Πολωνίας και της Ουγγαρίας, Βλάντισλαβ Γ' της Βάρνας. Η ιστοριογραφία αναφέρει ότι ο βασιλιάς έπεσε μαχόμενος κατά των Οθωμανών στη φημισμένη Μάχη της Βάρνας, το 1444. Ο Μανουέλ Ρόζα υποστηρίζει στο βιβλίο του για την όλη υπόθεση (έχει εκδοθεί σε Ισπανικά, Πορτογαλικά, Πολωνικά και Λιθουανικά, γνωρίζοντας τεράστια επιτυχία πωλήσεων στις συγκεκριμένες χώρες) ότι ο Βλάντισλαβ Γ' κατάφερε να επιβιώσει από τη μάχη και κατέφυγε στο πορτογαλικό νησί Μαδέρα, όπου και έζησε το υπόλοιπο της ζωής του σαν ερημίτης, με το ψευδώνυμο Ενρίκε Αλεμάο (Ερρίκος ο Γερμανός).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Ρόζα, εκεί γεννήθηκε το παιδί του εξόριστου και καταπονημένου βασιλιά, ένας γιος που αργότερα έγινε διάσημος με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου. Κατά τη γνώμη του λέκτορα του Πανεπιστημίου Ντιουκ, εξυφάνθηκε μια συνωμοσία για να προστατευθεί η ταυτότητα του Βλάντισλαβ Γ' όσο και του γιου του, που αρχικά είχε το όνομα Σιγισμούνδος Ενρίκε. Πιστεύεται ότι ο πολυμαθής και μορφωμένος γιος του αυτοεξόριστου βασιλιά έδρασε ως κατάσκοπος των Πορτογάλων, σε μια προσπάθεια να κρατήσει μακριά τους Ισπανούς από τις πορτογαλικές εμπορικές αποικίες της Δυτικής Αφρικής.

Εκ πρώτης όψεως, τα συμπεράσματα

του Ρόζα ακούγονται εξωφρενικά και ανάξια προσοχής, ωστόσο η έρευνά του έχει έλξει την προσοχή της πολωνικής, της πορτογαλικής και της λιθουανικής ακαδημαϊκής κοινότητας. Γιατί άραγε; Είναι ή δεν είναι πιθανό το σενάριο με τον Βλάντισλαβ Γ' να δραπετεύει από το πεδίο της μάχης και να κρύβει την ταυτότητά του στο πιο απομακρυσμένο μέρος της Δυτικής Ευρώπης, τη Μαδέρα; Οι Οθωμανοί ισχυρίστηκαν ότι έκοψαν το κεφάλι του και το είχαν τοποθετήσει σε δημόσιο χώρο στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ενετός πρέσβης στην Πόλη όμως ισχυρίστηκε ότι το αποκομμένο κεφάλι είχε ξανθά μαλλιά, ενώ από χρονικά της εποχής γνωρίζουμε ότι ο Βλάντισλαβ Γ' ήταν μελαχρινός. Επιπλέον, το σώμα του δεν βρέθηκε ποτέ, ενώ ο Ούγγρος πολέμαρχος Ιωάννης Ουνιάδης ανέφερε στον Πολωνό επίσκοπο της Κρακοβίας Ζμπιγκνιεφ Ολεσνίτσκι ότι κανείς δεν γνώριζε τι είχε απογίνει ο βασιλιάς. Γι' αυτόν τον λόγο υπήρξε ένα κενό διάστημα (interregnum) στον θρόνο της Πολωνίας, όπως έπειτα από τρία χρόνια αναμονής και αβεβαιότητας ο αδερφός του Βλάντισλαβ Γ', Καζίμηρος, στέφθηκε βασιλιάς της Πολωνίας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι Οθωμανοί είχαν εξίσου πιστέψει ότι είχαν το κεφάλι του Πολωνού βασιλιά Ιωάννη Σομπιέσκι, στη μάχη του Παρκάνου (1683), ωστόσο αυτό ανήκε στον βοεβόδα της Πομερανίας Βλάντισλαβ Ντένχοφ. Έτσι, δεν αποκλείεται να έγινε μια παρόμοια λάθος εκτίμηση εκ μέρους των Οθωμανών στη Βάρνα.

Εδώ όμως υπάρχει το κρίσιμο ερώτημα: γιατί ο Βλάντισλαβ Γ' –σε περίπτωση που δεν σκοτώθηκε στη Βάρνα– δεν επέστρεψε στην Ουγγαρία ή στην Πολωνία; Μια πιθανή απάντηση είναι ότι ο νεαρός βασιλιάς, θεοσεβούμενος για τα δεδομένα της εποχής, ένιωθε τεράστια ντροπή και είχε διαπράξει μεγάλη αμαρτία επειδή καταπάτησε την ανακωχή που είχε με τους Οθωμανούς, έτσι, πιθανώς να θεώρησε την καταστροφική ήττα στη Βάρνα ως ένα σημάδι του Θεού. Με βάση τους ισχυρισμούς του Ρόζα, ο Βλάντισλαβ Γ' περιπλανήθηκε στους Αγίους Τόπους ζητώντας συγκώρηση για τις

Ο Αμερικανοπορτογάλος ιστορικός Μανουέλ Ρόζα, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο Κολόμβος ήταν ο γιος του βασιλιά της Πολωνίας και της Ουγγαρίας Βλάντισλαβ Γ'. ΔΕΞΙΑ: Ο βασιλιάς της Πολωνίας και της Ουγγαρίας Βλάντισλαβ Γ' σε πορτρέτο του 18ου αιώνα.

αμαρτίες του και στο τέλος βρήκε ασφαλές καταφύγιο στην άλλη άκρη του τότε γνωστού κόσμου, στην Πορτογαλία. Υπάρχουν όμως κάποιες ενδείξεις ότι κάτι τέτοιο μπορεί να συνέβη στην πραγματικότητα;

Η αλήθεια είναι ότι υπάρχει ένα μυστήριο στο θέμα αυτό. Στο Πανεπιστήμιο του Γκότινγκεν βρέθηκε μια επιστολή που χρονολογείται το 1452. Σε αυτήν ο Πολωνός μοναχός Νικόλαος Φλόρις απευθύνεται στον μέγα μάγιστρο των Τευτόνων Ιπποτών, Λούντβιχ φον Ερλισχάουζεν, υποστηρίζοντας ότι ο «*Βλάντισλαβ, βασιλιάς της Πολωνίας και της Ουγγαρίας ζει σε ένα νησί στο βασίλειο της Πορτογαλίας*». Προφανώς αυτή η πληροφορία ελήφθη από την επίσκεψη δύο Πολωνών μοναχών στη Μαδέρα, το 1450. Παραδόξως, ο Πορτογάλος χρονικογράφος Ερρίκος ντε Νορόνχα (1667-1730) είχε αναφέρει σε ένα από τα χρονικά του: «*Λεγόταν ότι αυτός (Ενρίκε Αλεμάο) ήταν Πολωνός πρίγκιπας και έκρυβε την ταυτότητά του [...] το 1584 η πραγματική ταυτότητά του έγινε γνωστή σε κάποια αρχεία που προσωπικά εγώ ο ίδιος εξέτασα*». Το γεγονός ότι ένα πορτογαλικό χρονικό (1772) αναφέρει έναν μυστηριώδη Πολωνό ιππότη, τον Άντρε Γκοντσάλες (Άντζεϊ Γκονζάλοσκι), που είχε εγκατασταθεί στη Μαδέρα και είχε έναν γιο που απεβίωσε το 1511, μπορούμε να εικάσουμε ότι ο ιππότης αυτός βρέθηκε πιθανότατα στο πορτογαλικό νησί την ίδια

χρονική περίοδο που έγινε η Μάχη της Βάρνας. Άλλωστε, αν αληθεύει αυτή η εξωπραγματική θεωρία, ένας βασιλιάς θα είχε στη συνοδεία του έμπιστους ιππότες όπως ο Γκονζάλοσκι.

Άλλη μια ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια είναι ότι ο βασιλιάς της Πορτογαλίας, Αλφόνσο Δ', ήταν μάρτυρας στον γάμο του Ενρίκε Αλεμάο με την πάμπλουτη ευγενή Σενχορίνα Άννα ντε σα Κολόνα. Σύμφωνα με τα χρονικά, το ζευγάρι απέκτησε έναν γιο και μία κόρη. Εδώ ο Ρόζα κάνει άλλη μια κρίσιμη τοποθέτηση σχετικά με το όνομα Κολόμβος. Μετά το 1484, οπότε και ξεκινούν οι αναφορές για τον ονειροπόλο ταξιδευτή, αποκαλείται Κολόν και όχι Κολόμβος (Κολόμπο στα Ιταλικά, Κολόμπους στα Λατινικά). Κολόμπο σημαίνει περισσότερο στα Ιταλικά, αλλά στα Ισπανικά η λέξη είναι Παλόμα. Η ετυμολόγηση του επιθέτου Κολόν προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη κώλον, που σημαίνει μέλος. Πράγματι, ο Κολόμβος ουδέποτε υπέγραφε ή αυτοαναφερόταν ως Κολόμβος, αλλά ως Κολόν. Αν ήταν να μετατρέψει το επίθετό του από τα Ιταλικά στα Ισπανικά, θα λεγόταν Παλόμα, και όχι Κολόν. Επίθετο που παραδόξως έχει σχέση με τη σύζυγο του Ενρίκε Αλεμάο, Σενχορίνα Άννα ντε σα Κολόνα. Έτσι, υπάρχει το ενδεχόμενο ο γιος του Ενρίκε Αλεμάο να υιοθέτησε το ψευδώνυμο Κριστοπιάλ Κολόν (όπως αυτοαναφερόταν στα

Ισπανικά) και να έδρασε ως πράκτορας του Πορτογάλου βασιλιά Ιωάννη Β' στην ισπανική Αυλή. Αν και οι ιστορικοί πιστεύουν ότι ο Ιωάννης Β' αντιπαθούσε τον Κολόμβο, διάφορα γεγονότα δεν επιβεβαιώνουν κάτι τέτοιο, όπως η επιστολή του προς τον εξερευνητή το 1488, που τον ανέφερε ως «ξεχωριστό φίλο». Εκτός από την επιστολή, υπάρχει και η παράξενη απόφαση του Κολόμβου, στο πρώτο ταξίδι της επιστροφής από τον Νέο Κόσμο, να κάνει μια στάση στη Λισαβόνα για να συναντήσει τον Πορτογάλο βασιλιά. Ήταν άραγε ο Κολόμβος ένα αποτελεσματικό πiónι των Πορτογάλων; Γνώριζε η ισπανική βασιλική οικογένεια και κάποια πρόσωπα-κλειδιά την αληθινή ταυτότητά του αλλά αγνοούσαν τις πραγματικές προθέσεις του Κολόμβου; Όταν ο ηγούμενος του μοναστηριού Λα Ράμπιντα ρωτήθηκε για την καταγωγή του Ναυάρχου των Ωκεανών, απάντησε λακωνικά: «Από το παλάτι της Αυτού Μεγαλειότητος», μια απάντηση που υποδείκνυε με έμφαση ότι υπήρχε σαφής εντολή να μη γίνονται ερωτήσεις για την καταγωγή του Κολόμβου.

Η έρευνα του Ρόζα έχει συναντήσει μεγάλη απήχηση στους κύκλους των Πορτογάλων ακαδημαϊκών, ανάμεσα στους οποίους βρίσκεται και ο πρόεδρος της πορτογαλικής Ακαδημίας της Ιστορίας Μανουέλ Μεντόσα. Όσο και ελκυστική να ακούγεται η θεωρία αυτή, τα διασωθέντα πορτογαλικά χρονικά δεν αναφέρουν ότι ο Ενρίκε Αλεμάο είχε τρεις γιους, αλλά μόνο έναν. Και ως γνωστόν ο Κολόμβος είχε δύο αδέρφια. Επιπλέον, είναι πολύ πιθανότερο ο Βλάντισλαβ Γ' να σκοτώθηκε στη μάχη (έπισημα θεωρείται αγνοούμενος), παρά να ήταν ο Ενρίκε Αλεμάο. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο Κολόμβος δεν θα μπορούσε να ήταν γιος του εξίσου μυστηριώδους Αλεμάο, ευνοούμενου του Αλφόνσου Δ'.

Εβραίοι ή Καταλάνος;

Το 1492 η ισπανική Ιερά Εξέταση εξέδωσε το περίφημο Διάταγμα Εκδίωξης των Εβραίων, προσφέροντάς τους την τελευταία ευκαιρία να αποχωρήσουν από την Ισπανία ή να γίνουν χριστιανοί. Με αυτόν τον

τρόπο, πολλοί Εβραίοι που δεν τους άρεσε καθόλου ούτε η ιδέα του θανάτου στην πυρά ούτε η διπλή ζωή υπό τη σκιά της Ιεράς Εξέτασως αναχώρησαν για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Πορτογαλία. Όσοι επιφανειακά ασπάσθηκαν από φόβο τον Χριστιανισμό ονομάστηκαν Μαράνο. Άραγε ο Κολόμβος ήταν Μαράνο;

Ο ιστορικός Γκαρσία ντε λα Ριέγκα υποστήριξε ότι ο Κολόμβος απέκρυβε την ισπανοεβραϊκή καταγωγή του και ότι, εξαιτίας των πογκρόμ της Ισπανίας του 15ου αιώνα, οι πρόγονοί του υποχρεώθηκαν να μεταναστεύσουν στη Γένοβα. Θεωρείται ότι ο Κολόμβος γνώριζε τη γραφή Ρασί, όπως και όλοι οι λατινόφωνοι Σεφαρδίμ. Επιπλέον, σύμφωνα με το έθιμο που επικρατούσε την εποχή εκείνη, ο Ναύαρχος των Ωκεανών σημείωνε έναν σταυρό στο πάνω μέρος των επιστολόχαρτων της αλληλογραφίας του. Μερικοί ερευνητές εκτιμούν ότι οι σταυροί αυτοί αποτελούν τη σύνθεση των εβραϊκών γραμμάτων Μπετ και Ε. Το γεγονός ότι εύποροι Μαράνο ήταν φίλοι με τον Κολόμβο και χρηματοδότησαν τα ταξίδια του προκαλεί κάποιες υποψίες, όπως και το γεγονός ότι σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, μεταξύ του πληρώματος του Κολόμβου υπήρχαν Εβραίοι, κεκηρυγμένοι και μη κεκηρυγμένοι Μαράνο.

Μυστήριο αποτελεί η απουσία των χριστιανών ιερέων στο πρώτο ταξίδι του Κολόμβου, παρά το γεγονός ότι το γεγνημα είχε επίσης αποστολική σημασία. Μάλιστα, ο θαλασσοπόρος στη διαθήκη του κληροδότησε «μισό ασημένιο μάρκο σε έναν Εβραίο που συνήθως κάθεται δίπλα από την πύλη της Χουντερία της Λισαβώνας». Σχεδόν πάντα είχε μαζί του έναν χάρτη που επιτοφορείτο «Ένας απολογισμός της Δημιουργίας του κόσμου σύμφωνα με τους Εβραίους», όπου περιγράφονταν τα χρόνια από την εποχή του Αδάμ μέχρι το 1481. Τα χειρόγραφα του αναφέρονται επίσης στο περίφημο έργο του Ιώσηπου «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία», ενώ ο ίδιος είχε σκοπό να αφιερώσει τα μελλοντικά έσοδα από την ανακάλυψη των Ινδιών κυρίως στον αγώνα για την ανάκτηση της Ιερουσαλήμ από τους μουσουλμάνους.

Ο τάφος του Κολόμβου στον Καθεδρικό Ναό της Σεβίλλης.

Τελικά ήταν ή δεν ήταν Μαράνο ο Κολόμβος; Είναι μια θεωρία που υστερεί σε επιχειρήματα και ενδείξεις, σε αντίθεση με εκείνες που υποστηρίζουν την ελληνική και την πολωνική καταγωγή του Κολόμβου. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι Γραφές είχαν επηρεάσει βαθιά τον ταξιδιώτη χωρίς πατριδα, ενώ είναι γνωστό ότι στο γαλιάνιο μοναστήρι Λα Ράμπιντα είχε λάβει την πνευματική καθοδήγησή του. Σύμφωνα με τους κληρικούς που τον γνώριζαν, ο Κολόμβος παρακολουθούσε ανελλιπώς τις προσευχές και τη Θεία Λειτουργία, καθώς και ότι κατείχε ένα Βιβλίο των Ωρών, αποσπάσματα από το οποίο απήγγελλε όπως θα έκανε οποιοσδήποτε μοναχός. Συνήθειες που μάλλον θα απέφευγε ένας τυπικός Μαράνο, εκτός και αν είχε τρομερή ανάγκη να αποδείξει την πίστη του στον Χριστιανισμό.

Εκτός από τη θεωρία της εβραϊκής καταγωγής του Κολόμβου, υπάρχει και εκείνη που τον θέλει πειρατή από το μεσαιωνικό βασίλειο της Καταλωνίας. Κατά τη γνώμη του Περουβιανού ιστορικού Λουίς Ουλόα Σινόνερς, ο Κολόμβος ήταν ένας κουρσάρος γέννημα και θρέμμα της Καταλωνίας. Γλωσσολόγοι υποστήριξαν την ιδέα του λέγοντας ότι ο ναύαρχος χρησιμοποιούσε στα γραπτά

του την καταλανική γλώσσα και όχι την καστιλιάνικη (ισπανική). Η πειρατική του δράση ίσως ήταν και η αιτία που ο Κολόμβος «ρετουσάρισε» το παρελθόν του για να αποκρύψει τις παράνομες δραστηριότητές του κατά των ισπανικών συμφερόντων. Ωστόσο, η εκδοχή αυτή στηρίζεται κυρίως σε γλωσσολογικά κριτήρια που δεν επαρκούν να αποδείξουν την καταλανική εκδοχή, άλλωστε ο Κολόμβος χρησιμοποιούσε πολλές πορτογαλικές εκφράσεις στις επιστολές του, αποδεικνύοντας ότι ήταν πολύγλωσσος.

Τέλος, ανά διαστήματα έχουν διατυπωθεί και άλλες εκδοχές για την εθνικότητα του Κολόμβου, που όμως είναι ανάξιες λόγου. Για παράδειγμα, κανείς δεν πήρε στα σοβαρά τη θεωρία του ιστορικού Αλφόνσο Ενσενάτ ντε Βιλανόγκα ότι ο Κολόμβος ήταν... Σκωτσέζος και ότι το πραγματικό του όνομα ήταν Πέντρο Σκότο. Ούτε η εκδοχή περί νορβηγικής καταγωγής κατάφερε να ταραξεί τα νερά της ακαδημαϊκής και της ερευνητικής κοινότητας.

Προβληματισμός και ερωτηματικά

Πέραν των διαφόρων θεωριών σχετικά με την εθνικότητα του Κολόμβου, αρκετοί ερευνητές προβληματίζονται με την επί-

σημη εκδοχή περί της γενοβέζικης καταγωγής του. Ας εξετάσουμε όμως τους προβληματισμούς αυτούς με τη σειρά. Σε ένα παλαιό βιβλίο, που ανήκε στην αριστοκρατική οικογένεια των Μπορομέων, βρέθηκε ένα έγγραφο του 1494 και έλεγε: «*Εγώ, ο Τζιοβάνι ντε Μπορομέι, αν και δεν έχω το κύρος να αποκαλύψω μια μυστική δήλωση, που έκανε ο κύριος Πίτερ Μάρτιρ, θησαυροφύλακας των καθολικών βασιλέων της Ισπανίας, αλλά ταυτόχρονα δεν επιθυμώ να κρύψω την ιστορική αλήθεια, με αυτήν αναφέρει ότι ο Χριστόφορος Κολόμβος είναι ένας υπήκοος της Μαγιόρκα και όχι της Λιγουρίας. Ότι είπε ο Πίτερ Μάρτιρ το είπε διότι έκρινε σκόπιμο να προστατεύσει τον Τζιοβάνι Κολόν, για πολιτικούς και θρησκευτικούς λόγους, και να παρουσιάζεται σαν Κριστομπάλ Κολόν, ζητώντας βοήθεια και πλοία από τον βασιλιά της Ισπανίας. Πρέπει να προσθέσω ότι Κολόν είναι το όνομα του Κολόμβου, του θαλασσοπόρου των Δυτικών Ινδιών, και δεν πρέπει να συγχέεται με έναν συγκεκριμένο Χριστόφορο Κολόμβο, υφαντεργάτη, γιο του Ντομένικο και της Σουζάνας Φονταναρόζα, ο οποίος ξέρω ότι μένει στη Γένοβα*».

Πρόκειται για μια επιστολή που αλλάζει όλα όσα γνωρίζουμε για τον μεγάλο εξερευνητή. Ο δρ Μάνουελ Ρούμπιο Μπόρας εξέτασε προσεκτικά το έγγραφο στο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης και το θεώρησε αυθεντικό. Υπάρχουν, όμως, και άλλα στοιχεία που προκαλούν πονοκέφαλο στους ιστορικούς. Ο Μανουέλ Ρόζα έκανε μια σημαντική ανακάλυψη σχετικά με τη σύζυγο του Κολόμβου, Φιλίπα Μονιζ Περεστρέλο. Σύμφωνα με ορισμένα αρχεία, εκείνη ήταν μέλος του Τάγματος του Σαντιάγο, όπου ο ίδιος ο βασιλιάς της Πορτογαλίας, Ιωάννης Β', ήταν μάγιστρος. Και μόνο εκείνος μπορούσε να δώσει την άδειά του για τον γάμο του Κολόμβου με τη γαλαζοαιματη Φιλίπα. Το ερώτημα που προκύπτει έπειτα από αυτή τη συγκλονιστική αποκάλυψη του Ρόζα είναι κατά πόσον ένας ξένος αμόρφωτος υφαντουργός χωρίς περιουσία και αριστοκρατική καταγωγή μπορούσε να πάρει την άδεια του Πορτογάλου βασιλιά

και να παντρευτεί ένα επιφανές μέλος του Τάγματος του Σαντιάγο. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί σε κάποιο παραμύθι του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, αλλά σίγουρα όχι στην εποχή του Μεσαίωνα, όπου ήταν αδύνατον να γίνουν γάμοι κοινών θνητών με γαλαζοαιματους ευγενείς. Ειδικά αν ο κοινός θνητός ήταν άνδρας και η γυναίκα ευγενής. Φυσικά, υπήρχαν περιπτώσεις κοινωνικής ανόδου ατόμων που για κάποιο κατόρθωμά τους απέκτησαν τον τίτλο ευγενείας, ωστόσο το 1479 ο άσημος και φτωχός Κολόμβος δεν είχε κάνει κάτι το αξιόλογο για να δικαιολογήσει τον γάμο του με την κόρη του διοικητή του νησιού Πόρτο Σάντο.

Ένα άλλο ερωτηματικό είναι η δράση του Μπαρτολομέο, αδελφού του Κολόμβου, ο οποίος σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή εργαζόταν στη Λισαβόνα ως χαρτογράφος ήδη από 1476. Ωστόσο, εκτιμάται ότι ο Μπαρτολομέο γεννήθηκε το 1460 ή το 1461, άρα πώς γίνεται ένας ανήλικος αγράμματος ξένος να γνώριζε μαθηματικά, γεωγραφία, αστρονομία και να δούλευε στο σπουδαιότερο ναυτικό κέντρο της εποχής εκείνης; Εδώ θα πρέπει να γίνει μια επισήμανση στο θέμα των αδελφών του Κολόμβου, γιατί υπάρχει αρκετή σύγχυση και αβεβαιότητα πάνω στο θέμα αυτό. Η Ρουθ Γ. Ντουρλάχερ-Γουόλπερ αναφέρει ότι τα γενοβέζικα αρχεία είναι ασαφή και καταγράφουν μόνο τους Τζιοβάνι Πελεγκρίνο, Τζιάκομο και την Μπιαντινέτα ως αδελφία του Κολόμβου. Ο Μπαρτολομέο δεν αναφέρεται πουθενά. Εικάζεται ότι ο Τζιοβάνι Πελεγκρίνο απεβίωσε σε νεαρή ηλικία, ενώ υποτίθεται ότι ο Τζιάκομο όταν έφθασε στην Ισπανία μετονομάστηκε σε Ντιέγκο. Γίνεται σαφές ότι η αβεβαιότητα με τον πραγματικό αριθμό των αδελφών του Κολόμβου, οι διάφορες εικασίες, και το ερώτημα γιατί ο τελευταίος δεν ανέφερε την αδελφή του, τον Τζιοβάνι Πελεγκρίνο (αν ζούσε ακόμη), όπως και τους γονείς του στη διαθήκη του, προκαλεί τεράστια σύγχυση.

Αρκετοί ιστορικοί εκτιμούν ότι η «Συλλογή του Κολόμβου» περιέχει απόπειρες πλαστογράφησης εγγράφων και δεν στηρίζεται πουθενά αλλού εκτός από την επιθυ-

μία των Ιταλών να θεωρήσουν δικό τους τον Κολόμβο. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που οι Ιταλοί ανακάλυψαν και συγκέντρωσαν διάφορα έγγραφα που δήθεν αποδεικνύουν τη Γένοβα ως γενέτειρα του Κολόμβου το 1892, δηλαδή στην 400ή επέτειο της ανακάλυψης του Νέου Κόσμου. Μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή, μολονότι υπήρξαν διάφορες αναφορές στα τέλη του 15ου αιώνα για τη γενοβέζικη καταγωγή του, ούτε ένα γενοβέζικο χρονικό του 16ου, του 17ου και του 18ου αιώνα αναφέρει τον Κολόμβο ως Γενοβέζο! Ο Ιταλός ερευνητής Μαουρίτσιο Ταγκλιατίνι μάταια προσπάθησε να ανακλύψει σε αυτά τα χρονικά κάποια σχέση του Κολόμβου με τη Γένοβα. Μάλιστα, στο γνωστότερο χρονικό «Δημοκρατία της Γένοβας» (1559) του Ουμπέρτο Φογκλιέτα ο Κολόμβος δεν αναφέρεται καθόλου στους επιφανέστερους κατοίκους της πόλης, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται σπουδαίοι ναυτικοί όπως ο Λάζαρο Ντόρια. Μια τέτοια παράλειψη προκαλεί περαιτέρω υποψίες για τη γνησιότητα των εγγράφων της «Συλλογής του Κολόμβου».

Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το 1578 κάποιος Κολόμβος από την περιοχή της Λιγουρίας διεκδίκησε τη μεγάλη περιουσία του εξερευνητή χωρίς αποτέλεσμα, καθώς το ισπανικό δικαστήριο θεώρησε πλαστά τα έγγραφα που είχαν παρουσιαστεί εκ μέρους του ως αποδεικτικά στοιχεία. Πιστεύεται ότι αρκετά από τα πλαστά αυτά έγγραφα συγκαταλέγονται στην πλέον αμφιλεγόμενη «Συλλογή του Κολόμβου».

Υφαντουργός ή ευγενής;

Παρότι αρκετά από τα αρχεία της «Συλλογής του Κολόμβου» αμφισβητούνται για τη γνησιότητά τους, η ιστοριογραφία αναφέρει με βεβαιότητα τον Κολόμβο ως Γενοβέζο. Μήπως όμως πρέπει να υπάρξει μια αναθεώρηση στην όλη υπόθεση; Να μπει ένα οριστικό τέλος στην επίσημη εκδοχή της βιογραφίας του και επιτέλους να αμφισβητηθεί η γενοβέζικη καταγωγή του άνδρα που άλλαξε τον ρου της Ιστορίας;

Πορτρέτο του Κολόμβου, 16ος αιώνας. Παραδόξως, δεν υπάρχει κάποια απεικόνιση του μεγάλου θαλασσοπόρου όσο εκείνος βρισκόταν ακόμη εν ζωή.

Σίγουρα ο Κολόμβος δεν ήταν ένας αγράμματος υφαντουργός που επλήγη από τον Θεό όπως η Ιωάννα της Λωραίνης και στιγμιαία τον γέμισε με σοφία πλοήγησης, γνώσεις αστρονομίας, γεωγραφίας, μαθηματικών, γλωσσών, φιλοσοφίας και το χάρισμα να πείθει βασιλεις να του δώσουν ό,τι επιθυμούσε. Ήταν ένας ονειροπόλος άνδρας με παιδεία, πνευματικότητα, εμπειρία και τεράστια κουλτούρα, έχοντας επίγνωση της μοίρας του. Το πιθανότερο είναι ότι το μυστήριο της γενέτειρας του Κολόμβου να μη διαλευκανθεί ποτέ. Ωστόσο, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο μεγάλος αυτός θαλασσοπόρος είχε βασιλική καταγωγή ή τουλάχιστον ήταν ένας επιφανής πολυμαθής ευγενής που, για άγνωστους λόγους, απέκρυπτε την πραγματική του ταυτότητα.

Ο Μιλτιάδης Βαρβούνης είναι ιστορικός ερευνητής.

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΣΑΝΓΚΑΗΣ ΤΟ 1937 ΤΙΤΑΝΟΜΑΧΙΑ ΚΙΝΕΖΩΝ ΚΑΙ ΙΑΠΩΝΩΝ

του ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΧΑΛΑΤΣΗ

Η μάχη της Σανγκάης ήταν μία από τις μεγαλύτερες και πιο αιματηρές μάχες του Β' Σινοϊαπωνικού Πολέμου και η πρώτη μεγάλης κλίμακας σύγκρουση που διεξήχθη σε αστικό περιβάλλον πριν από την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Για τρεις μήνες εκατοντάδες χιλιάδες στρατιώτες του κινεζικού και του ιαπωνικού στρατού ενεπλάκησαν σε μια αναμέτρηση εξόντωσης μέσα στην πόλη της Σανγκάης και στα προάστιά της, που χαρακτηρίστηκε και ως το Στάλινγκραντ του ποταμού Γιανγκτσέ.

Η ιαπωνική επεκτατικότητα εις βάρος της κινεζικής αυτοκρατορίας των Τσινγκ εκδηλώθηκε ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά τον Α' Σινοϊαπωνικό Πόλεμο (1894-1895) η Χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου αποκόμισε τα πρώτα εδαφικά κέρδη. Τις δεκαετίες που ακολούθησαν η Ιαπωνία, έχοντας συγκροτήσει τον καλύτερα οργανωμένο και εξοπλισμένο στρατό της Ασίας, έθεσε σε εφαρμογή τα σχέδιά της για ακόμη μεγαλύτερη εξαπλώση στα εδάφη του πολυπληθέστερου αλλά λιγότερο ανεπτυγμένου και με σημαντικά προβλήματα γείτονά της.

Από το 1931 έως το 1936 η Ιαπωνία και η Κίνα ενεπλάκησαν σε μικρής κλίμακας συγκρούσεις, που έληξαν με την απώλεια κινεζικών εδαφών στο βορειοανατολικό τμήμα της χώρας. Ανάμεσα στις περιοχές που κατελήφθησαν από τα ιαπωνικά στρατεύματα ήταν η Μαντζουρία, η οποία έγινε ιαπωνικό προτεκτοράτο με το όνομα Μαντσουκούο. Η κινεζική αντίδραση στην ιαπωνική επιθετικότητα στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ήταν μάλλον υποτονική και ασυντόνιστη. Το εθνικιστικό κόμμα Κουομιντάνγκ, που είχε την εξουσία εκείνη την περίοδο στην Κίνα υπό τη διοίκηση του

στρατηγού Τσιανγκ Τζίε-σι, πιο γνωστού στη Δύση ως Τσιανγκ Κάι-σεκ, αντιμετώπιζε αρκετά εσωτερικά προβλήματα. Αν και είχε εξέλθει νικηφόρο από έναν πολυετή εμφύλιο πόλεμο με τους Κινέζους πολέμαρχους του Βορρά, είχε ανοίξει μια νέα αιματηρή διαμάχη με τους Κινέζους κομμουνιστές του Μάο Τσε-τουνγκ. Ο στρατηγός Τσιανγκ ήταν περισσότερο προσηλωμένος στην εξουδετέρωση των εσωτερικών αντιπάλων του παρά στην αποτελεσματική ανόσχεση της ιαπωνικής επεκτατικότητας. Παρ' όλα αυτά, τον Δεκέμβριο του 1936 ο Τσιανγκ συμφώνησε απρόθυμα στη συγκρότηση ενός ενιαίου μετώπου με τους κομμουνιστές για την αντιμετώπιση των εισβολέων.

Στις 7 Ιουλίου 1937, με αφορμή ένα σκηνοθετημένο, όπως πιστεύεται, περιστατικό στη λεγόμενη Γέφυρα του Μάρκο Πόλο ή Γέφυρα του Λουκούου, νοτιοδυτικά του Πεκίνου, τα ιαπωνικά στρατεύματα εξαπέλυσαν επίθεση από τα εδάφη που ήλεγχαν στη βορειοανατολική Κίνα, κατέλαβαν το Πεκίνο και πυροδότησαν την έναρξη του Β' Σινοϊαπωνικού Πολέμου.

Ο ετοιμοπόλεμος ιαπωνικός στρατός, που αριθμούσε περίπου 600.000 άνδρες, είχε ισχυρή υποστήριξη από όλα τα μέσα

Κινέζος στρατιώτης ζωσμένος με χειροβομβίδες έτοιμος να ριχθεί στη μάχη. Παρά τις βαριές απώλειες που υπέστησαν κατά τη μάχη της Σανγκάης, οι Κινέζοι απέδειξαν την αποφασιστικότητά τους να αντισταθούν στην ιαπωνική εισβολή.

που προσέφερε η ανεπτυγμένη πολεμική βιομηχανία της Ιαπωνίας: περισσότερα από 1.500 αεροσκάφη, 1.000 τεθωρακισμένα, 1.500 πυροβόλα και το τρίτο ισχυρότερο πολεμικό ναυτικό στον κόσμο.

Από την άλλη πλευρά ο Κινεζικός Εθνικός Επαναστατικός Στρατός (όπως ήταν γνωστός ο στρατός του Κουομιντάνγκ), παρά την αριθμητικά εντυπωσιακή δύναμή του, που ανερχόταν σε περίπου 2 εκατ. άνδρες, είχε εμφανείς αδυναμίες. Το μεγαλύτερο τμήμα των κινεζικών στρατευμάτων αποτελείτο από αναλφάβητους αγρότες με ελλιπή στρατιωτική εκπαίδευση και εξοπλισμό. Επιπλέον, οι χρόνιες εσωτερικές διαμάχες είχαν καταστήσει τον Τσιανγκ Κάι-σεκ καχύποπτο ως προς την αξιοπιστία μεγάλου τμήματος του στρατού του. Μόνο μια δύναμη 380.000 ανδρών, που είχε λάβει σχετικά καλύτερη εκπαίδευση και εξοπλισμό, εθεωρείτο πιο αξιόπιστη και αξιόμαχη. Και από αυτούς ένας πυρήνας περίπου 80.000 ανδρών, που είχαν εκπαιδευθεί από Γερμανούς στρατιωτικούς συμβούλους και είχαν παραλάβει γερμανικό εξοπλισμό, εθεωρείτο η πιο επίλεκτη δύναμη του κινεζικού στρατού. Ας σημειωθεί ότι η στρατιωτική συνεργασία του Κουομιντάνγκ με τη Γερμανία είχε ξεκινήσει από το 1926 και συνεχίστηκε και μετά την άνοδο του Αδόλφου Χίτλερ στην εξουσία. Η προσέγγιση όμως της εθνικοσοσιαλιστικής Γερμανίας με την Ιαπωνία από τον Νοέμβριο του 1936 θα οδηγούσε στη διακοπή της γερμανικής στρατιωτικής βοήθειας στην Κίνα. Ο κινεζικός στρατός υστερούσε και στα πολεμικά μέσα, καθώς διέθετε μικρό αριθμό πυροβόλων, μερικές δεκάδες τεθωρακισμένα βρετανικής, γερμανικής και ιταλικής κατασκευής, περίπου 600 αεροσκάφη, τα περισσότερα απαρχαιωμένα, και περιορισμένες ναυτικές δυνάμεις.

Εν τω μεταξύ, ακόμη και έναν μήνα μετά την έναρξη των εκθροπραξιών δεν ήταν σαφές αν οι δύο αντίπαλοι επιθυμούσαν την πλήρη κλιμάκωση του πολέμου. Δεδομένης της τεράστιας έκτασης της Κίνας αλλά και του μεγαλύτερου πληθυσμού της (εκείνη την περίοδο ανερχόταν σε περίπου

511 εκατ., έναντι περίπου 100 εκατ. της ιαπωνικής αυτοκρατορίας) η ιαπωνική στρατιωτική διοίκηση απέβλεπε στην τμηματική απόσπαση των κινεζικών εδαφών, όπως είχε συμβεί και στις προηγούμενες περιπτώσεις. Ο ιαπωνικός στρατός, που είχε πλήρη ποιοτική υπεροχή στη βόρεια Κίνα, επιδίωκε την παγιοποίηση της κυριαρχίας του σε εκείνον τον τομέα και δεν θεωρούσε άμεση προτεραιότητα την αποστολή δυνάμεων στις περιοχές της κεντρικής και της ανατολικής Κίνας, όπως στην επαρχία Τζιανγκσού, στην οποία βρίσκονταν η Σανγκάη και το Ναντζίνγκ, πρωτεύουσα εκείνη την περίοδο της Κίνας. Αντίθετα, η ηγεσία του ιαπωνικού ναυτικού, που ήταν ανταγωνιστική με εκείνην του στρατού, υποστήριζε την ανάληψη δράσης στην κεντρική και στην ανατολική Κίνα ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο αποστολής κινεζικών ενισχύσεων στον Βορρά, όπου βρίσκονταν σε εξέλιξη οι μάχες. Ο στρατηγός Τσιανγκ από την πλευρά του, κατανοώντας την ασθενέστερη θέση των στρατευμάτων του, πίστευε ότι χρειαζόταν περισσότερο χρόνο για να οργανώσει καλύτερα την άμυνά του, έστω και αν αυτή η στάση θα φαινόταν ενδοτική στα μάτια των συμπατριωτών του. Σε κάθε περίπτωση όμως ήταν αποφασισμένος να υπερασπιστεί τη Σανγκάη, το κυριότερο οικονομικό κέντρο της χώρας του.

Η Σανγκάη τις παραμονές της μάχης

Η πόλη της Σανγκάης βρίσκεται στην ανατολική Κίνα, στην αριστερή όχθη του μικρού ποταμού Χουανγκπού, στη συμβολή του με τον Γιανγκτσέ, τον μεγαλύτερο ποταμό της Κίνας αλλά και ολόκληρης της Ασίας. Το κινεζικό όνομά της, Σανγκ Χάι, σημαίνει πάνω από τη θάλασσα. Όπως πιστεύεται, η πιο πρώιμη καταγραφή αυτού του ονόματος συναντάται από την περίοδο της δυναστείας των Σονγκ, κατά τον 11ο αιώνα, όταν στην περιοχή υπήρχε μια πόλη με αυτό το όνομα στη συμβολή ενός ποταμού. Η πόλη άρχισε να αποκτά τη διεθνή εμπορική και οικονομική σημασία της από τον 19ο αιώνα, κατά τη διάρκεια της

δυναστείας των Τσινγκ, και, ύστερα από τον Α΄ Πόλεμο του Οπίου (1839-1842) με τους Βρετανούς, υπήρξε ένα από τα πέντε λιμάνια που οι Κινέζοι υποχρεώθηκαν να ανοίξουν για το διεθνές εμπόριο.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η Σανγκάη ήταν το σημαντικότερο οικονομικό και εμπορικό κέντρο όχι μόνο της Κίνας αλλά και όλης της Άπω Ανατολής. Εκείνη την περίοδο ήταν η πέμπτη μεγαλύτερη πόλη στον κόσμο με πληθυσμό περίπου 3,5 εκατ. κατοίκους. Στον διεθνή οικισμό της πόλης και στον ξεχωριστό γαλλικό τομέα, γνωστό ως «παραχώρηση», κατοικούσαν περίπου 60.000 ξένοι υπήκοοι, προερχόμενοι κυρίως από ΗΠΑ, Βρετανία,

Γαλλία, αλλά και Ρωσία (Ρώσοι αντικομμουνιστές και Ρωσοεβραίοι που είχαν καταφύγει εκεί μετά την έναρξη της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917) αλλά και από την Ιαπωνία. Η ιαπωνική κοινότητα ήταν η πολυπληθέστερη: περίπου 30.000 κάτοικοι. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Ιάπωνες είχαν κατασκευάσει τα πρώτα εργοστάσια της Σανγκάης και παρά την ένταση που υπήρχε ανάμεσα στις δύο χώρες η Κίνα αποτελούσε τη σημαντικότερη αγορά της Ιαπωνίας.

Τον Ιανουάριο του 1932 η Σανγκάη έγινε για πρώτη φορά πεδίο ένοπλης αντιπαράθεσης ανάμεσα στα κινεζικά και στα ιαπωνικά στρατεύματα. Η ιαπωνική εισβολή στη Μαντζουρία το 1931 είχε εξοργίσει την

κινεζική κοινή γνώμη, που απάντησε με οικονομικό αποκλεισμό των ιαπωνικών προϊόντων. Αφορμή για την πρώτη σύγκρουση στάθηκε η επίθεση που δέχθηκαν πέντε Ιάπωνες βουδιστές μοναχοί από μαινόμενο όχλο. Οι μοναχοί ξυλοκοπήθηκαν άγρια και ένας κατέληξε από τα τραύματά του. Αν και αργότερα αποδείχθηκε ότι οι δράστες ήταν Κινέζοι ληστές πληρωμένοι από τις ιαπωνικές μυστικές υπηρεσίες, οι Ιάπωνες σχεδόν αμέσως απάντησαν με την αποστολή ναυτικών αποβατικών δυνάμεων στην πόλη που τελικά ανήλθαν σε 70.000 άνδρες. Η κινεζική 19η Στρατιά που μεταφέρθηκε στη Σανγκάη κατάφερε να καθυλώσει τα ιαπωνικά στρατεύματα. Ύστερα από συγκρούσεις πέντε εβδομάδων και ενώ είχαν προκληθεί μεγάλες καταστροφές στην εμπορική καρδιά της πόλης, ο Τσιανγκ αποφάσισε, τον Μάρτιο, να αποσύρει, παρά τις αντιδράσεις, τα κινεζικά στρατεύματα από τη Σανγκάη (υποστηρίχθηκε ότι

έβλεπε με καχυποψία τη δημοτικότητα του στρατηγού της 19ης Στρατιάς). Ακολούθως, και ύστερα από τις ιαπωνικές πιέσεις, ο Τσιανγκ διέταξε την άρση του αποκλεισμού των ιαπωνικών προϊόντων και αποδέχθηκε τη δημιουργία μιας ζώνης αποκλεισμού περίπου 64 χιλιομέτρων γύρω από την πόλη, στην οποία τα κινεζικά στρατεύματα απαγορευόταν να εισέλθουν. Με τη συμφωνία κατάπαυσης του πυρός οι Κινέζοι είχαν δικαίωμα να διατηρούν μόνο μία αστυνομική φρουρά εντός της Σανγκάης, το Σώμα Διατήρησης της Ειρήνης.

Έναν μήνα μετά την ιαπωνική εισβολή στον κινεζικό Βορρά, το καλοκαίρι του 1937, στη Σανγκάη υπήρχε η άποψη ότι τα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων δυτικών δυνάμεων θα λειτουργούσαν αποτρεπτικά σε μια ιαπωνική επίθεση εναντίον την πόλη. Οι Ιάπωνες, από την πλευρά τους, ήταν πεπεισμένοι ότι θα εξουδετέρωναν άμεσα οποιαδήποτε απόπειρα των

Ιαπωνική δύναμη πεζικού εφορμά μέσα στα ερείπια κατά τη διάρκεια της μάχης της Σανγκάης. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Κινέζοι στρατιώτες μίας από τις επίλεκτες κινεζικές μεραρχίες κινούνται για να συμμετάσχουν στη μάχη της Σανγκάης. Τα καλύτερα στρατεύματα του Κουομιντάνγκ είχαν εκπαιδευθεί και εξοπλιστεί από τους Γερμανούς.

Κινέζων να εισέλθουν στη Σανγκάη, καθώς διατηρούσαν αρκετές στρατιωτικές φρουρές μέσα στην πόλη, η οποία επίσης βρισκόταν εντός του βεληνεκούς των πυροβόλων του 3ου Ιαπωνικού Στόλου, του οποίου πλοία περιπολούσαν στα ποτάμια της περιοχής.

Ανεξάρτητα πάντως από τα σχέδια των αντιπάλων, την έναρξη των συγκρούσεων στη Σανγκάη πυροδότησε το «περιστατικό Ογιάμα», που διαδραματίστηκε στις 9 Αυγούστου 1937. Εκείνη την ημέρα ο Ιάπωνας υπολοχαγός των πεζοναυτών Ογιάμα Ισάο θεάθη να κατευθύνεται με το αυτοκίνητό του προς την πύλη του στρατιωτικού αεροδρομίου Χονγκτσιάο της Σανγκάης. Σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας απαγορευόταν η είσοδος των Ιαπώνων σε εκείνο το αεροδρόμιο. Όταν ο Κινέζος φρουρός επιχειρήσε να τον σταματήσει ο Ογιάμα τον πυροβόλησε και τον σκότωσε, αν και σχεδόν αμέσως ο ίδιος και ο οδηγός του έπεσαν νεκροί από τα πυρά των άλλων φρουρών.

Αυτό το περιστατικό έχει εγείρει αρκετά ερωτηματικά σχετικά με τις προθέσεις του Ογιάμα και για τον αν πραγματικά επιχειρήσε να εισέλθει εντός του αεροδρομίου. Έχει υποστηριχθεί ότι οργανώθηκε

με την έγκριση του Τσιανγκ Κάι-σεκ, που επιδίωκε να καταστήσει τη Σανγκάη πεδίο μάχης για να παρασύρει εκεί τα ιαπωνικά στρατεύματα που μάχονταν στον Βορρά αλλά και να προκαλέσει την επέμβαση των μεγάλων δυτικών δυνάμεων στο πλευρό της Κίνας. Σύμφωνα με άλλη άποψη, ο Κινέζος στρατηγός Τσιανγκ Τσι-τσονγκ, που είχε αναλάβει την άμυνα της Σανγκάης, ήταν φιλοκομμουνιστής και σκηνοθέτησε το όλο περιστατικό χρησιμοποιώντας το πιστόλι του νεκρού Ογιάμα (αφού, υποτίθεται, τον σκότωσαν οι Κινέζοι) για να πυροβοληθεί έναν Κινέζος κατάδικος ντυμένος στρατιώτης. Σύμφωνα με αυτή την άποψη ο Τσιανγκ ήθελε να εμπλέξει σε ολοκληρωτικό πόλεμο το Κουομιντάνγκ με την Ιαπωνία ώστε να το αποδυναμώσει προς όφελος των κομμουνιστών του Μάο. Τέλος, σύμφωνα με άλλη εκδοχή που λαμβάνει υπόψη και το πρόσφατο παρελθόν, οι Ιάπωνες είχαν σκηνοθετήσει περιστατικά ως αφορμή για την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεών τους και ο Ογιάμα εκτελούσε διαταγές των ανωτέρων του. Όποια και αν είναι η αλήθεια, η Σανγκάη πολύ σύντομα θα γινόταν επίκεντρο μιας από τις πιο αιματηρές μάχες του Β' Σινοϊαπωνικού Πολέμου.

Η πρώτη περίοδος των συγκρούσεων (13-22 Αυγούστου)

Το «περιστατικό Ογιάμα» αναπόφευκτα οδήγησε τη σινοϊαπωνική σύγκρουση στο αποκορύφωμά της. Στις 10 Αυγούστου ο Ιάπωνας επιτετραμμένος απαιτήσε από την κινεζική κυβέρνηση να αποσύρει το Σώμα Διατήρησης της Ειρήνης που ήταν εγκατεστημένο στην πόλη και να κατεδαφίσει τα αμυντικά έργα που είχε κατασκευάσει γύρω από αυτήν. Παράλληλα οι Ιάπωνες άρχισαν να προωθούν στρατιωτικές ενισχύσεις στη Σανγκάη. Ο Τσιανγκ Κάι-σεκ απάντησε την επόμενη ημέρα με την αποστολή στρατευμάτων στα περίχωρα της πόλης, που ανήκαν στην 9η Στρατιά, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Τσιανγκ Τσι-τσονγκ. Στις δυνάμεις της κινεζικής 9ης Στρατίας συγκαταλέγονταν τρεις επίλεκτες μεραρχίες, η 36η, η 87η και η 88η. Στις 12 Αυγούστου οι Ιάπωνες επανέλαβαν τις απαιτήσεις τους για πλήρη απόσυρση των κινεζικών δυνάμεων μέσα και γύρω από τη Σανγκάη αλλά οι Κινέζοι τις απέρριψαν ως εντελώς απαράδεκτες, καθώς ήδη διεξάγονταν συγκρούσεις με τα ιαπωνικά στρατεύματα στη βόρεια Κίνα. Το τελευταίο βήμα για τον ολοκληρωτικό πόλεμο ανάμεσα στα δύο κράτη είχε πραγματοποιηθεί.

Το πρωί της 13ης Αυγούστου σημειώθηκε ανταλλαγή πυρών ελαφρών όπλων ανάμεσα στο κινεζικό Σώμα Διατήρησης της Ειρήνης (που είχε λάβει και στρατιωτική εκπαίδευση) και Ιάπωνες στρατιώτες σε συνοικίες της Σανγκάης. Αργότερα την ίδια ημέρα τα ιαπωνικά στρατεύματα πέρασαν τη γέφυρα Πατζί, στη συνοικία Τσαπέι, και επιτέθηκαν σε διάφορους τομείς της πόλης. Η κινεζική 88η Μεραρχία απάντησε με πυρά όλμων. Οι ανταλλαγές πυρών συνεχίστηκαν ως αργά το απόγευμα της ίδιας ημέρας, όταν τα πλοία του 3ου Ιαπωνικού Στόλου που έπλεαν στους ποταμούς Γιανγκτσέ και Χουανγκπού έλαβαν διαταγή να βομβαρδίσουν τις κινεζικές θέσεις στη Σανγκάη.

Την επόμενη ημέρα, στις 14 Αυγούστου 1937, η κινεζική κυβέρνηση εξέδωσε τη Διακήρυξη της Αυτοάμυνας και της Πολε-

μικής Αντίστασης εναντίον των Ιαπώνων, ενώ ο Τσιανγκ Κάι-σεκ έδωσε εντολή στον στρατηγό Τσιανγκ Τσι-τσονγκ να ξεκινήσουν οι επιθετικές επιχειρήσεις του κινεζικού στρατού. Αυτές οι εξελίξεις σηματοδότησαν την επίσημη έναρξη της μάχης της Σανγκάης. Θέλοντας να εκμεταλλευθεί την αριθμητική υπεροχή που είχαν εκείνη τη χρονική στιγμή τα κινεζικά στρατεύματα –περίπου 50.000 Κινέζοι έναντι 5.000 Ιαπώνων πεζοναυτών και 5.000 εφέδρων και εθελοντών– ο στρατηγός Τσιανγκ διέταξε τις δυνάμεις του να επιτεθούν αιφνιδιαστικά και να απωθήσουν τους Ιάπωνες στον ποταμό Χουανγκπού και να αποκλείσουν την ακτή, αποτρέποντας τον αντίπαλο να μεταφέρει ενισχύσεις. Η 88η Μεραρχία ανέλαβε να επιτεθεί στο στρατηγείο του ιαπωνικού στρατού, κοντά στο Τσαπέι, και η 87η Μεραρχία ανέλαβε να εξαπολύσει επίθεση στο Τζιανγκουάν, όπου ήταν εγκατεστημένο το στρατηγείο των Ιαπώνων πεζοναυτών. Ο Τσιανγκ ήλπιζε ότι τα στρατεύματά του θα χρειάζονταν μία εβδομάδα για να επιτύχουν την αποστολή τους. Η κινεζική επίθεση όμως σταμάτησε λίγο έξω από τον διεθνή οικισμό της Σανγκάης. Οι ιαπωνικές αμυντικές θέσεις ήταν ενισχυμένες με παχύ στρώμα τοιμέντου και αποδείχθηκαν ανθεκτικές στις βολές των οβιδοβόλων των 150 χιλιοστών, των μοναδικών βαρέων όπλων που διέθεταν οι Κινέζοι. Ο μόνος τρόπος για να προχωρήσουν οι Κινέζοι ήταν υπό την κάλυψη των πολυβόλων και με τη χρήση χειροβομβίδων, ώστε να εξουδετερώσουν τους αντιπάλους τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, έχασαν το στοιχείο του αιφνιδιασμού και η επίθεσή τους επιβραδύνθηκε, με σημαντικές απώλειες.

Στις 19 Αυγούστου οι Κινέζοι χρησιμοποίησαν άρματα μάχης για πρώτη φορά από την έναρξη του πολέμου. Μια επιλαρχία τεθωρακισμένων με ελαφρά άρματα βρετανικής κατασκευής ανέλαβε να υποστηρίξει την επίθεση της 87ης Μεραρχίας στο Γιανγκσουπού. Εξαιτίας της ελλιπούς εκπαίδευσης των Κινέζων στρατιωτών, όμως, στη συνεργασία με τα τεθωρακισμένα, η επίθεση ήταν ασυντόνιστη. Το μεγαλύτερο

Κινέζοι πολυβολητές που ανήκαν σε μια από τις επίλεκτες κινεζικές μεραρχίες, την 87η ή την 88η, σε ένα διάλειμμα της μάχης.

τιμήμα του πεζικού έμεινε πίσω και χωρίς την κάλυψή του τα κινεζικά άρματα μάχης έγιναν εύκολος στόχος των ιαπωνικών αντι-αρματικών πυροβόλων. Ο μικρός αριθμός στρατιωτών που κατάφερε να ακολουθήσει τα άρματα μάχης μέσα στο κέντρο της πόλης παγιδεύθηκε τελικά στα ιαπωνικά οδοφράγματα και εξοντώθηκε από τα καταγιστικά πυρά των πολυβόλων και από η χρήση φλογοβόλων.

Στις 20 Αυγούστου ο Τσιανγκ Τσι-τσονγκ αποφάσισε να διαθέσει στη μάχη την 36η Μεραρχία, με στόχο την επίθεση στις αποβάθρες του Χουεϊσάν, στη βόρεια πλευρά του ποταμού Χουανγκπού. Τα κινεζικά στρατεύματα, υποστηριζόμενα από μικρό αριθμό τεθωρακισμένων που είχαν παραμείνει ανέπαφα από την προηγούμενη επίθεση, έφθασαν στις αποβάθρες αλλά δεν κατάφεραν να κρατήσουν τις θέσεις τους για πολύ. Και σε αυτή την περίπτωση ο κακός συντονισμός των τεθωρακισμένων με το πεζικό οδήγησε στην αποτυχία. Η απώλεια της κινεζικής επίθεσης ήταν βαριές και έως το βράδυ της 22ας Αυγούστου η 36η Μεραρχία είχε περισσότερους από 90 αξιωματικούς και 1.000 στρατιώτες νεκρούς και τραυματίες.

Κατά την πρώτη περίοδο των συγκρούσεων τα κινεζικά στρατεύματα, παρά την αριθμητική υπεροχή που είχαν αρχικά, δεν κατάφεραν να επιτύχουν τους στόχους τους στη Σανγκάη εξαιτίας των ελλείψεων σε βαρέα όπλα και της ανεπαρκούς υποστήριξης από την αεροπορία. Αντίθετα, τα ιαπωνικά στρατεύματα αποδείχθηκαν πιο αποτελεσματικά στις οδομαχίες μέσα στην πόλη, ενώ σημαντική υποστήριξη τους παρείχε ο ιαπωνικός στόλος, του οποίου τα πλοία είχαν τη δυνατότητα ανά πάσα στιγμή να βομβαρδίζουν τις κινεζικές θέσεις. Η κινεζική επίθεση στο κέντρο της Σανγκάης είχε καταλήξει σε τέλμα και η αναμέτρηση μέσα στην πόλη εξελίχθηκε σε πόλεμο φθοράς, με βαριές απώλειες και για τις δύο πλευρές.

Η δεύτερη περίοδος της μάχης (23 Αυγούστου - 25 Οκτωβρίου)

Στις 23 Αυγούστου 1937 ξεκίνησε η δεύτερη περίοδος των συγκρούσεων, που υπήρξαν οι πιο έντονες και οι πιο φονικές. Αυτό το διάστημα χαρακτηρίστηκε από τη μεγάλη ενίσχυση των αντιπάλων δυνάμεων, την επέκταση των συγκρούσεων και τους σαρωτικούς βομβαρδισμούς της ιαπωνι-

κής αεροπορίας, που είχαν στόχο την αποδιοργάνωση των κινεζικών στρατευμάτων και την πρόκληση μεγάλων απωλειών στον άμαχο πληθυσμό.

Ενώ διεξάγονταν οι μάχες στο κέντρο της Σανγκάης οι Ιάπωνες, από τις 16 Αυγούστου, είχαν συγκροτήσει το Εκστρατευτικό Σώμα της Σανγκάης, αποτελούμενο από την 3η και την 11η Μεραρχία Πεζικού και μονάδες πυροβολικού και τεθωρακισμένων, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Ματσουί Ιγούανε. Στις 23 Αυγούστου οι ιαπωνικές μεραρχίες πραγματοποίησαν αμφίβια επίθεση με την υποστήριξη του πολεμικού ναυτικού, καταφέροντας να αποβιβαστούν στο Λιουκέ, στο Γουσόγκ και στο Τσουανσακούου, που βρίσκονταν βορειοανατολικά της Σανγκάης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η γραμμή του μετώπου επιμηκύνθηκε από τη μητροπολιτική Σανγκάη, κατά μήκος του ποταμού Χουανγκπού, προς τις βορειοανατολικές παράκτιες περιοχές.

Ο Τσιανγκ Κάι-σεκ, προκειμένου να ενισχύσει τις παράκτιες περιοχές, έστειλε την κινεζική 15η Στρατιά υπό τη διοίκηση του στρατηγού Τσεν Τσενγκ. Έστειλε επίσης μία ταξιαρχία της 87ης Μεραρχίας προς

το Γουσόγκ, διατήρησε όμως μέσα στην πόλη της Σανγκάης τις υπόλοιπες μονάδες της, όπως και την 36η και την 88η Μεραρχία αλλά και την ανεξάρτητη 20ή Ταξιαρχία, ώστε να συνεχίσουν τις επιθέσεις στο Χονγκκού και στο Γιανγκσουπού.

Στις δύο επόμενες εβδομάδες σημειώθηκαν σφοδρές συγκρούσεις ανάμεσα στα κινεζικά και στα ιαπωνικά στρατεύματα στις παράκτιες περιοχές βορειοανατολικά της Σανγκάης. Η αεροπορική και η ναυτική υπεροχή των Ιαπώνων, όμως, ήταν αισθητή από την αρχή. Αντίθετα, τα μόνα όπλα που διέθεταν οι Κινέζοι για να αποκρούσουν τις αποβάσεις ήταν μικρού διαμετρήματος. Η υποστήριξη από την αεροπορία τους ήταν ανεπαρκής και το ναυτικό τους σχεδόν ανύπαρκτο. Προβλήματα υπήρχαν και με τα παράκτια οχυρωματικά έργα των Κινέζων. Αρκετά από αυτά είχαν κατασκευαστεί βιαστικά και δεν παρείχαν επαρκή προστασία, ενώ επιπλέον το αμμώδες έδαφος των ακτών δεν επέτρεπε τη δημιουργία ανθεκτικών κατασκευών. Συχνά οι Κινέζοι αναζητούσαν δομικά υλικά σε κατεστραμμένα από βομβαρδισμούς σπίτια για να επιδιορθώσουν τα οχυρά τους.

Εν τω μεταξύ, από τις 23 Αυγούστου τμήματα της ιαπωνικής 11ης Μεραρχίας είχαν διασπάσει τις αμυντικές θέσεις της κινεζικής 56ης Μεραρχίας, καταλαμβάνοντας το Λουσιτιάν. Η μικρή αυτή πόλη απείχε περίπου 25 χιλιόμετρα από τη Σανγκάη και αποτελούσε σημαντικό οδικό κόμβο, που συνέδεε με αυτοκινητοδρόμους το Πασσάν, το Τζιατίνγκ, το Γουσσόνγκ και άλλες περιοχές της Σανγκάης. Η κατοχή του Λουσιτιάν είχε μεγάλη σημασία για την κινεζική πλευρά προκειμένου να εξασφαλιστεί η άμυνα της Σανγκάης, ενώ η απώλειά του άνοιγε πέρασμα στα ιαπωνικά στρατεύματα για να απειλήσουν την πόλη από τα βόρεια.

Στις 24 Αυγούστου κινήθηκε προς το Λουσιτιάν το 18ο Κινεζικό Σώμα υπό τη διοίκηση του στρατηγού Λουό Τσουό-γινγκ, το οποίο περιελάμβανε τρεις μεραρχίες: την 11η, τη 14η και την 67η. Ο αντίπαλος των κινεζικών δυνάμεων, η ιαπωνική 11η Μεραρχία, είχε σημαντική υποστήριξη από αεροσκάφη, πλοία και τεθωρακισμένα. Ας σημειωθεί επίσης ότι μία ιαπωνική μεραρχία πεζικού της εποχής εκείνης διέθετε συνήθως περίπου 21.000 στρατιώτες, ενώ μία συνηθισμένη κινεζική μεραρχία μόλις 5.000. Ακόμη και οι επίλεκτες κινεζικές μεραρχίες δεν ξεπερνούσαν τους 10.000 άνδρες.

Οι συγκρούσεις γύρω από το Λουσιτιάν ξεκίνησαν από τα χαράματα της 25ης Αυγούστου και αρχικά μονάδες της κινεζικής 11ης Μεραρχίας κατάφεραν να διασπάσουν τις ιαπωνικές θέσεις και να φθάσουν έως το κέντρο της πόλης. Η ιαπωνική υπεροπλία όμως ήταν καώδης. Οι Ιάπωνες εξαπέλυσαν στοχευμένες αεροπορικές επιδρομές ενώ χρησιμοποίησαν και αερόστατα παρατήρησης προκειμένου να εξακριβωθεί η ακριβής θέση των κινεζικών δυνάμεων, που ακολούθως γίνονταν στόχος του πυροβολικού και των πολεμικών πλοίων.

Στις μάχες των επόμενων ημερών οι ιαπωνικές αεροπορικές επιδρομές κατέστησαν σχεδόν αδύνατη την κίνηση των κινεζικών στρατευμάτων κατά τη διάρκεια της ημέρας. Κατά τη διάρκεια της νύχτας οι Κινέζοι στρατιώτες ναρκοθετούσαν τους δρόμους που ένωναν τις παράκτιες πόλεις

Κινεζικό αντιαεραμτικό πυροβόλο Pak 36 γερμανικής κατασκευής. Τα περισσότερα είχαν διατεθεί στις επίλεκτες μεραρχίες του Κουομιντάνγκ και χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά κατά τη μάχη της Σανγκάης. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ιάπωνες στρατιώτες ρυμουλκούν ένα κινεζικό όπλο Vickers, βρετανικής κατασκευής, που καταστράφηκε κατά τη διάρκεια των οδομαχιών στη Σανγκάη.

με το Λουσιτιάν και εμπλέκονταν σε νυχτερινές οδομαχίες με το ιαπωνικό πεζικό. Επιπλέον, στις προκεχωρημένες αμυντικές θέσεις τους οι Κινέζοι άφηναν μικρό αριθμό δυνάμεων για να περιορίσουν τις απώλειες από τους ιαπωνικούς βομβαρδισμούς και εξαπέλυναν αντεπιθέσεις από τα μετόπισθεν εναντίον του ιαπωνικού πεζικού όταν έπαυαν τα πυρά του πυροβολικού και του ναυτικού. Οι Κινέζοι στρατιώτες εφορμούσαν ζωσμένοι ακόμη και με χειροβομβίδες για να σταματήσουν τα ιαπωνικά τεθωρακισμένα. Ο όγκος πυρός όμως που διέθεταν οι Ιάπωνες έκρινε το αποτέλεσμα της μάχης. Στις 29 Αυγούστου 1937 τα κινεζικά στρατεύματα αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν από το Λουσιτιάν με βαριές απώλειες, που ξεπέρασαν το ήμισυ της δύναμής τους. Η σφοδρότητα των συγκρούσεων και το μέγεθος της ανθρωποσφαγής έδωσαν στη μάχη του Λουσιτιάν το προσωνόμιο κρεατομηχανή σάρκας και αίματος.

Βομβαρδιστικό Mitsubishi G3 της Ιαπωνικής Αεροπορίας Ναυτικού κινείται για να πλήξει στόχους στη Σανγκάη. Διαθέτοντας περισσότερα και πιο σύγχρονα αεροσκάφη, οι Ιάπωνες είχαν την αεροπορική υπεροχή καθ' όλη τη διάρκεια των συγκρούσεων. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Μία από τις συνοικίες της Σανγκάης έχει παραδοθεί στις φλόγες. Η πόλη και τα προάστια της βομβαρδίστηκαν ανηλεώς από την ιαπωνική αεροπορία αλλά και από το ναυτικό.

Παρά την υπεροχή του αντιπάλου σε πολεμικά μέσα οι Κινέζοι μάχονταν πολλές φορές μέχρι τελικής εξοντώσεως. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Πασσάν, παράκτιου προαστίου της Σανγκάης, που βρισκόταν στον τομέα άμυνας της κινεζικής 98ης Μεραρχίας. Την άμυνα του Πασσάν είχε αναλάβει ένα τάγμα της μεραρχίας, δύναμη περίπου 600 ανδρών, υπό τη διοίκηση του αντισυνταγματάρχη Γιάο Τζι-τσινγκ. Ο 29χρονος Γιάο ορκίστηκε να αντισταθεί μέχρι θανάτου. Από τις 2 Σεπτεμβρίου το κινεζικό τάγμα αντιμετώπισε στωικά τις επιθέσεις από περίπου 2.500 Ιάπωνες στρατιώτες, που ανήκαν στην 3η Μεραρχία και είχαν ισχυρή υποστήριξη από την αεροπορία και το ναυτικό. Έως τις 5 Σεπτεμβρίου ο Γιάο είχε απομείνει με λιγότερους από 100 άνδρες ενώ η πόλη είχε μετατραπεί σε μια θάλασσα φωτιάς, καθώς οι Ιάπωνες χρησιμοποίησαν εμπρηστικές βόμβες φωσφόρου. Το Πασσάν έπεσε τελικά το πρωί της 7ης Σεπτεμβρίου, ύστερα από επίθεση των ιαπωνικών τεθωρακισμένων. Με εξαίρεση έναν στρατιώτη που είχε λάβει εντολή να αποχωρήσει την προηγούμενη νύχτα για να ειδοποιήσει τους ανωτέρους του, ολόκληρο το κινεζικό τάγμα εξοντώθηκε...

Υστερα από την απώλεια του Λουσιτιάν και του Πασσάν τα κινεζικά στρατεύματα

υποχώρησαν σε αμυντικές θέσεις νοτιότερα. Το 18ο Κινεζικό Σώμα έλαβε ενισχύσεις και από τις 28 Αυγούστου έως τις 23 Σεπτεμβρίου εξαπέλυσε αντεπιθέσεις για να ανακαταλάβει το Λουσιτιάν, χωρίς επιτυχία όμως. Παράλληλα ο Τσιανγκ Κάι-σεκ ενίσχυσε τις δυνάμεις του με ακόμη τέσσερις στρατιές, την 8η, τη 10η, τη 19η και την 21η. Η νέα γραμμή του μετώπου εκτεινόταν από τον ποταμό Σουτσόου (λέγεται και Γουτσόνγκ), που διέρχεται από το κέντρο της Σανγκάης, έως τη βόρεια ακτή του κόλπου του Χανγκτσόου, νότια της πόλης. Τα στρατεύματά τους ενίσχυσαν και οι Ιάπωνες, αποβιβάζοντας διαδοχικά από τις 22 Σεπτεμβρίου έως την 1η Οκτωβρίου τρεις μεραρχίες, την 101η, την 9η και τη 13η.

Στις αρχές Οκτωβρίου η ιαπωνική στρατιωτική διοίκηση αποφάσισε να ενοποιήσει τα δύο θέατρα μάχης, στη βόρεια και στην κεντρική και ανατολική Κίνα, και να εξαπολύσει μια ισχυρή επίθεση με στόχο να εξαναγκάσει την κινεζική κυβέρνηση να συνθηκολογήσει. Εκείνη την περίοδο η δύναμη των ιαπωνικών στρατευμάτων στην περιοχή της Σανγκάης είχε ξεπεράσει τους 130.000 άνδρες. Συνεχίζοντας την προέλασή τους οι Ιάπωνες κατέλαβαν το Λιουκάνγκ, νότια του Λουσιτιάν, μετακινώντας τη γραμμή του μετώπου ακόμη

νοτιότερα, στις όχθες του ποταμού Γουεντζάο. Στόχος τους ήταν να διασχίσουν τον ποταμό και να καταλάβουν το Τατσάνγκ, ένα μικρό χωριό περίπου 10 χιλιόμετρα από τη Σανγκάη, που αποτελούσε γραμμή επικοινωνίας ανάμεσα στα κινεζικά στρατεύματα της Σανγκάης και εκείνα των πιο απομακρυσμένων πόλεων στα βορειοδυτικά.

Η υπεράσπιση του Τατσάνγκ απέκτησε ζωτική σημασία διότι αν η πόλη καταλαμβάνονταν τα κινεζικά στρατεύματα θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους από την πόλη της Σανγκάης και από τις περιοχές ανατολικά του ποταμού Χουανγκπού για να μην περικυκλωθούν. Ο Τσιανγκ Κάι-σεκ έριξε σε εκείνον τον τομέα όσες δυνάμεις είχε διαθέσιμες και αποτελούνταν από τις μεραρχίες 8η, 59η, 61η, 67η, 77η και 90ή. Από τις 5 έως τις 15 Οκτωβρίου 1937 οι μάχες που διεξήχθησαν κατά μήκος του ποταμού Γουεντζάο ήταν αμφίροπες και οι Ιάπωνες κατάφεραν να προελάσουν μόλις πέντε χιλιόμετρα. Στις 15 Οκτωβρίου όμως τα ιαπωνικά στρατεύματα κατάφεραν να διασπάσουν την κινεζική άμυνα στη νότια όχθη του Γουεντζάο. Στις 19 Οκτωβρίου οι Κινέζοι εξαπέλυσαν αντεπίθεση με μονάδες της 19ης και της 21ης Στρατιάς, καθώς και με την 87η Επίλεκτη Μεραρχία, επιδιώκοντας να σταθεροποιή-

σουν τις θέσεις τους γύρω από το Τατσάνγκ και να ανακαταλάβουν τη νότια όχθη του ποταμού. Η ισχύς του ιαπωνικού πυρός όμως ήταν ανυπέβλητη. Έχοντας την υποστήριξη περίπου 700 πυροβόλων και 150 βομβαρδιστικών αεροσκαφών, οι Ιάπωνες απέκρουσαν την κινεζική αντεπίθεση. Οι Κινέζοι υπέστησαν απώλειες χιλιάδων ανδρών και κάποιες μεραρχίες τους σχεδόν εξολοθρεύθηκαν μέσα σε λίγες ημέρες. Το Τατσάνγκ κατελήφθη τελικά στις 25 Οκτωβρίου. Η δραματική επιλογή εγκατάλειψης της Σανγκάης, που τα κινεζικά στρατεύματα την είχαν κρατήσει για σχεδόν τρεις μήνες, φαινόταν πια αναπόφευκτη.

Η τρίτη περίοδος της μάχης και η πτώση της Σανγκάης (26 Οκτωβρίου - 12 Νοεμβρίου)

Οι Κινέζοι άρχισαν να αποσύρουν τις δυνάμεις τους από το κέντρο της Σανγκάης από τη νύχτα της 26ης Οκτωβρίου. Ο Τσιανγκ όμως διέταξε ένα τάγμα της 88ης Μεραρχίας να παραμείνει στη συνοικία Τσαπέι για να υπερασπιστεί την αποθήκη του Σιχάνγκ, στη βόρεια όχθη του ποταμού Σουτσόου. Οι υπόλοιπες κινεζικές δυνάμεις διέβησαν τον ποταμό και ανασυντάχθηκαν, σε μια προσπάθεια να αναμετρηθούν με τα ιαπωνικά στρατεύματα νότια του Σουτσόου και

να τους προκαλέσουν τις μεγαλύτερες δυνατές απώλειες. Δεδομένων, όμως, των μεγάλων απωλειών που είχαν υποστεί οι Κινέζοι (χρειάζονταν έως και 12 μεραρχίες για να ισοβαθμίσουν τη μαχητική ισχύ μόνο μιας ιαπωνικής) το αποτέλεσμα μιας νέας αναμέτρησης δεν ενέπνεε καμία αισιοδοξία.

Στις 30 Οκτωβρίου τα ιαπωνικά στρατεύματα πέρασαν τον ποταμό Σουτσόου ενώ στις 5 Νοεμβρίου το ιαπωνικό 10ο Σώμα Στρατού, που έως τότε μαχόταν στη βόρεια Κίνα, αποβιβάστηκε εύκολα στο Τζινσουργουέι, ένα προάστιο που βρισκόταν νοτιοδυτικά της Σανγκάης, στη βόρεια ακτή του κόλπου Χανγκτσόου. Εκείνη την εποχή οι ιαπωνικές δυνάμεις είχαν ξεπεράσει τους 200.000 άνδρες και ο κίνδυνος περικύκλωσης των κινεζικών στρατευμάτων που μάχονταν στη Σανγκάη ήταν άμεσος.

Ακόμη και στις αρχές Νοεμβρίου, όμως, ο Τσιανγκ Κάι-σεκ έτρεφε κάποιες ελπίδες ότι οι μεγάλες δυτικές δυνάμεις, στο όνομα των συμφερόντων τους στην Κίνα, αλλά και της Συνθήκης των Εννέα Δυνάμεων (είχε υπογραφεί το 1922 από τις ΗΠΑ, έξι ευρωπαϊκές χώρες, την Κίνα και την Ιαπωνία, επιβεβαιώνοντας την οικονομική πολιτική των ανοιχτών θυρών στην Κίνα και θεωρητικά την εδαφική της ακεραιότητα) θα επενέβαιναν για να επιβάλουν κυρώσεις στην Ιαπωνία και να σώσουν την Κίνα από ενδεχόμενη κατάρρευση. Η κινεζική κυβέρνηση ήδη από τις 12 Σεπτεμβρίου 1937 είχε προσφύγει στην Κοινωνία των Εθνών, ευελπιστώντας στην καταδίκη της Ιαπωνίας. Εκτός όμως από μία λεκτική υποστήριξη, στις 4 Οκτωβρίου, ούτε η Βρετανία ούτε η Γαλλία, που ήταν από τα ισχυρότερα μέλη της ΚτΕ, ήταν πρόθυμες να αντιπαρατεθούν με την Ιαπωνία. Μία ημέρα αργότερα η ομιλία του προέδρου των ΗΠΑ Φρανκλίνου Ρούζβελτ (οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν ήταν μέλος της ΚτΕ) ότι η χώρα του έπρεπε να στηρίξει τα κράτη που μάχονται εναντίον των επιθετικών εθνών αναπτέρωσε κάπως το ηθικό των Κινέζων. Ούτε αυτή η πιο θερμή λεκτική υποστήριξη, όμως, είχε κάποιο πρακτικό αποτέλεσμα. Οι ΗΠΑ (όπως και οι άλλες δυτικές δυνά-

μεις) εξακολουθούσαν να είναι προσηλωμένες στην πολιτική του απομονωτισμού και του κατευνασμού όλων των επίδοξων κατακτητών. Μόνο τον Δεκέμβριο του 1941, και αφού είχαν δεχθεί την ιαπωνική επίθεση, οι ΗΠΑ εισήλθαν στον πόλεμο της Άπω Ανατολής. Έως τότε η Κίνα, με κάποια στρατιωτική βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση, θα σήκωνε μόνη της το βάρος του πολέμου εναντίον της ισχυρότερης ιαπωνικής πολεμικής μηχανής.

Κατανοώντας ότι οι ελπίδες του ήταν φρούδες ο Τσιανγκ Κάι-σεκ διέταξε, στις 8 Νοεμβρίου 1937, τη γενική υποχώρηση των κινεζικών στρατευμάτων από όλο το μέτωπο της Σανγκάης προς τα δυτικά, με στόχο να ανακόψουν την ιαπωνική προέλαση προς την πρωτεύουσα Ναντζίνγκ.

Η κινεζική υποχώρηση ολοκληρώθηκε στις 12 Νοεμβρίου, ημέρα κατά την οποία η πόλη της Σανγκάης παραδόθηκε στους Ιάπωνες. Οι συγκρούσεις όμως θα συνεχίζονταν, καθώς τα ιαπωνικά στρατεύματα προσέγγιζαν το Ναντζίνγκ και από τις αρχές Δεκεμβρίου βρίσκονταν στα προάστια της κινεζικής πρωτεύουσας.

Απολογισμός και επακόλουθα

Κατά τη διάρκεια της μάχης της Σανγκάης υπολογίζεται ότι από κινεζικής πλευράς συμμετείχαν περίπου 700.000 στρατιώτες, 180 αεροσκάφη, 40 άρματα μάχης και 40 πολεμικά πλοία, ενώ από ιαπωνικής πλευράς περίπου 300.000 στρατιώτες, 500 αεροσκάφη, 300 άρματα μάχης και 130 πολεμικά πλοία. Οι κινεζικές απώλειες ήταν βαριές και, σύμφωνα με εκτιμήσεις, ανήλθαν σε 300.000 νεκρούς και τραυματίες. Σημαντικές ήταν οι απώλειες και στα πολεμικά μέσα, καθώς τα περισσότερα κινεζικά αεροσκάφη και τα τεθωρακισμένα καταστράφηκαν. Οι απώλειες των Ιαπώνων ήταν μικρότερες, περίπου 70.000 νεκροί και τραυματίες. Δεν ήταν όμως ανεκτές από την ιαπωνική στρατιωτική ηγεσία, που αρχικά είχε την ακλόνητη πεποίθηση μιας γρήγορης και εύκολης νίκης. Έτσι, όπως έχει υποστηρικθεί, το εκδικητικό μένος των Ιαπώνων εκδηλώθηκε με τις θηριωδίες που διαπράχθηκαν στο

Ιάπωνες πεζοναύτες πανηγυρίζουν για τη νίκη τους στη μάχη της Σανγκάης. Αν και οι ιαπωνικές απώλειες υπήρξαν μικρότερες από τις κινεζικές, αποτέλεσαν δυσάρεστη έκπληξη για την ιαπωνική στρατιωτική ηγεσία που προσέβλεπε σε μια γρήγορη και εύκολη νίκη.

Ναντζίνγκ μετά την πτώση του, στις 13 Δεκεμβρίου 1937.

Στη μάχη της Σανγκάης ο Τσιανγκ Κάι-σεκ θυσίασε το μεγαλύτερο τμήμα των επιλεκτών στρατευμάτων του, ενώ έχασε περίπου 10.000 από τους 25.000 νεαρούς αξιωματικούς του που είχαν εκπαιδευθεί στην επίλεκτη στρατιωτική ακαδημία Χουαμπόα. Υπήρξαν ωστόσο και κάποια θετικά στοιχεία από την παρατεταμένη κινεζική αντίσταση, καθώς δόθηκε ο χρόνος να μεταφερθεί στην ενδοχώρα έστω και ένα μικρό τμήμα των κινεζικών εργοστασίων, που ήταν απαραίτητα για τη συνέχιση της πολεμικής προσπάθειας αλλά και καθυστέρησε σημαντικά η ιαπωνική επίθεση στην κεντρική Κίνα. Η μάχη της Σανγκάης απέδειξε επίσης την αποφασιστικότητα των Κινέζων να αντισταθούν στην ιαπωνική εισβολή και να μην εξακολουθήσουν να ανέχονται τον τμηματικό ακρωτηριασμό των εδαφών τους. Επιπλέον, η Κίνα είχε δύο μεγάλα πλεονεκτήματα: την τεράστια έκτασή της και το μέγεθος του πληθυσμού, που της επέτρεπε να αναπληρώσει τις απώλειες.

Όπως αποδείχθηκε, η μάχη της Σανγκάης δεν ήταν το τέλος αλλά ουσιαστικά η αρχή ενός μακροχρόνιου και επίπονου πολέμου που θα έληγε οκτώ χρόνια αργότερα, με τη ρίψη των ατομικών βομβών στη Χιρόσιμα και στο Ναγκαασάκι και με τη συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας, τον Σεπτέμβριο του 1945.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Phillip Jowett, *China's Wars-Rousing the Dragon 1894-1949*, Osprey Publishing, Great Britain, 2013.

Philip Jowett, *The Chinese Army 1937-49, World War II and Civil War*, Osprey Publishing, Men at Arms, No 424, Great Britain 2005.

Eric Niderost, *Chinese Alamo: Last Stand at Sihang Warehouse*, «Military Heritage», December 2007.

Trevor Nevitt Dupuy, *Asiatic Land Battles: Expansion of Japan in Asia*, Franklin Watts, London, 1965.

en.wikipedia.org

www.wikiwand.com

baike.baidu.com

Ο Ξενοφών Θ. Χαλάτσος είναι ιστορικός ερευνητής.

«ΧΕΙΜΑΡΑ»:

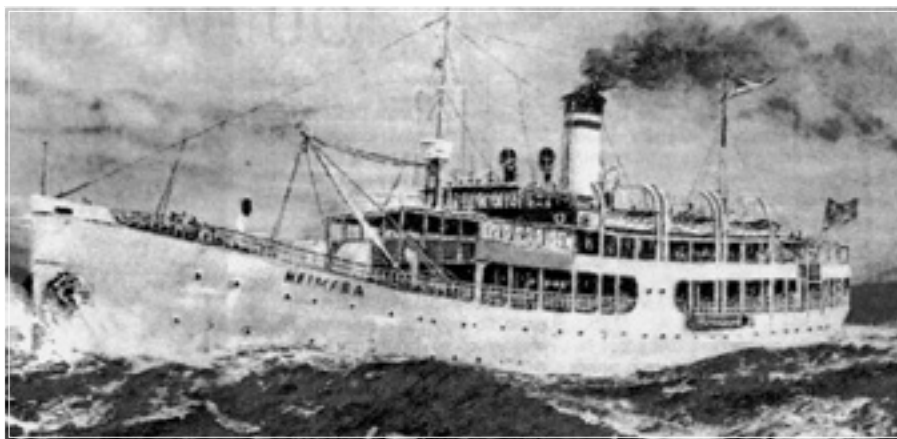
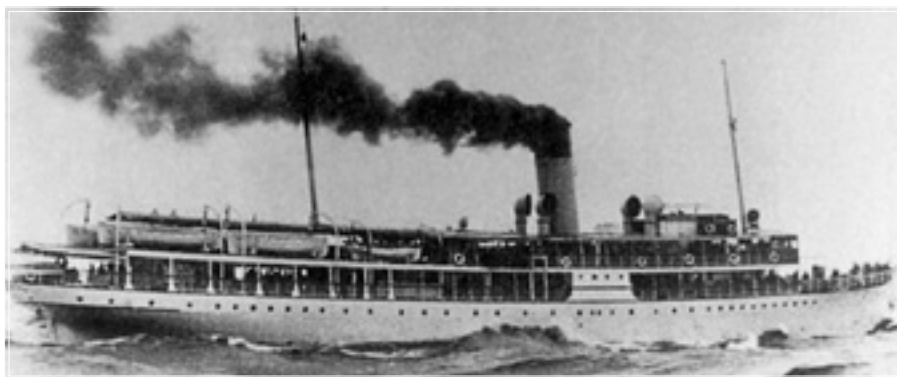
ΤΟ ΠΙΟ ΠΟΛΥΝΕΚΡΟ ΝΑΥΑΓΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΚΤΟΠΛΟΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

του ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟΥ

Τον Ιανουάριο του 1947 το ατμόπλοιο «Χειμάρα», που εκτελούσε το δρομολόγιο Θεσσαλονίκη - Πειραιάς, βυθίστηκε στον Νότιο Ευβοϊκό Κόλπο παρασύροντας στον θάνατο 383 από τους συνολικά 616 επιβαίνοντες. Σήμερα, 70 χρόνια μετά, παραμένει το πλέον πολύνεκρο ναυάγιο στη σύγχρονη ελληνική ακτοπλοϊκή ιστορία και για τον λόγο αυτόν έχει χαρακτηριστεί ως ο «ελληνικός Τιτανικός».

ΕΠΑΝΩ. Απομεινάρια του ναυαγίου «Χειμάρα», στον βυθό του Νότιου Ευβοϊκού Κόλπου. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Το «Χειμάρα» ναυπηγήθηκε το 1905 και προτού παραχωρηθεί στο ελληνικό κράτος, το καλοκαίρι του 1946, είχε χρησιμοποιηθεί ως πλωτό πολεμικό νοσοκομείο, πλοίο πόντισης θαλασσίων ναρκών, επιβατηγό πλοίο και μεταγωγικό για την εκπαίδευση των κυβερνητών των γερμανικών υποβρυχίων. ΚΑΤΩ: Απεικόνιση του ατμόπλοιου «Χειμάρα» σε πίνακα του Γιώργου Βελέντζα.

Στις αρχές του 1947 ο εμφύλιος πόλεμος βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη και είχε πλέον επεκταθεί σχεδόν σε ολόκληρη την Ελλάδα. Λόγω των καταστροφών κατά την περίοδο της Κατοχής αλλά και των πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ των κυβερνητικών δυνάμεων και των ανδρών του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ), τα οδικά και τα σιδηροδρομικά δίκτυα είχαν κατ' ουσίαν αχρηστευθεί και επιπλέον δεν παρείχαν καμία ασφάλεια μετακίνησης. Έτσι, για τη σύνδεση της Βόρειας Ελλάδας (Θεσσαλονίκη) και των νότιων περιοχών της χώρας, ως πιο αξιόπιστο (και... μαζικότερο, σε σύγκριση με τις υποτυπώδεις ακόμη αεροπορικές γραμμές) μέσο εθεωρείτο η ακτοπλοΐα. Ένα από τα πλοία που εκτελούσαν το δρομολόγιο μεταξύ της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά ήταν το ατμόπλοιο «Χειμάρια».

«Γερασμένο» πλοίο

Το πλοίο είχε ναυπηγηθεί το 1905 στα γερμανικά ναυπηγεία Stetiner Oderwerke της πόλης Στετίνο, της δυτικής Πομερανίας (από το 1945 η πόλη ενσωματώθηκε στην Πολωνία και σήμερα ονομάζεται Στοσέτιν). Είχε χωρητικότητα 1.257 τόνους, μήκος 81,90 μέτρα, πλάτος 10,35 μέτρα και μπορούσε να αναπτύξει μέγιστη ταχύτητα 16 κόμβων. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου χρησιμοποιήθηκε ως πλωτό νοσοκομείο και κατόπιν σε εργασίες ναρκοθέτησης στη Βαλτική Θάλασσα. Στον Μεσοπόλεμο δρομολογήθηκε ως επιβατικό πλοίο στη βόρεια Γερμανία (εκτελούσε το δρομολόγιο Στετίνο - ποταμός Όντερ - Ρούγκεν), ενώ κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μετατράπηκε σε μεταγωγικό πλοίο και εντάχθηκε στη δύναμη του 25ου Στολίσκου Υποβρυχίων της Γερμανίας για την

Ο πλοίαρχος του «Χειμάρα» Σπύρος Μπιλλίνης. Μετά το ναυάγιο του πλοίου επιχείρησε να περάσει στον χώρο της κρουαζιέρας, μετασκευάζοντας επιβατηγά πλοία σε κρουαζιερόπλοια. ΔΕΞΙΑ: Ο υποπλοίαρχος Κώστας Κασβίκης, β' πλοίαρχος του «Χειμάρα», λίγες ώρες μετά τη διάσωσή του. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Καϊκι αποβιβάζει ναυαγούς στο λιμάνι της Ραφήνας. Στο μέσο, με καμπαρντίνα, ο 20χρονος τότε στρατιώτης Σταμάτης Νικολαΐδης.

εκπαίδευση των κυβερνητών των U-boats. Το αρχικό του όνομα ήταν «SS Hertha» και μετονομάστηκε σε «Χειμάρα» από τους Άγγλους (με αριθμό νηολογίου Λονδίνου 595), προτού παραχωρηθεί στις ελληνικές Αρχές, τον Ιούλιο του 1946, στο πλαίσιο των πολεμικών επανορθώσεων. Αφού υπέστη ορισμένες μετασκευές στον Πειραιά και εφοδιάστηκε με το απαραίτητο Πρωτόκολλο Γενικής Επιθεώρησης (ΠΓΕ), με το οποίο εκτός των άλλων καθοριζόταν ο ανώτατος αριθμός επιβατών κατά τη χειμερινή (500) και τη θερινή (600) περίοδο, δρομολογήθηκε στη γραμμή Θεσσαλονίκης - Πειραιά, υπό την εκμετάλλευση της δημόσιας Εκτελεστικής Επιτροπής Θαλασσιών Συγκοινωνιών. Πριν από το τελευταίο του ταξίδι είχε εκτελέσει άλλα πέντε: 19 Οκτωβρίου, 23 Νοεμβρίου, 3 Δεκεμβρίου και 14 Δεκεμβρίου του 1946, καθώς και στις 4 Ιανουαρίου του 1947.

Το πλοίο αναχώρησε από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης στις 8.30' το πρωί του Σαββάτου, 18 Ιανουαρίου 1947, με 530 επιβάτες, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονταν από τη Θεσσαλονίκη και την ευρύτερη περιοχή, πλήρωμα 86 ανδρών και πλοίαρχο των 52χρονο Σπύρο Μπιλλίνη από τη Νεάπολη Λακωνίας. Μεταξύ των επιβατών περιλαμβάνονταν και 244 άνδρες του Στρατού, του Λιμενικού και της Χωροφυλακής, που μεταφέρονταν στον Πειραιά, καθώς και 34 πολιτικοί κρατούμενοι, οι οποίοι επρόκειτο να οδηγηθούν στη συνέ-

χεια εξόριστοι στη Λήμνο. Ανάμεσά τους βρίσκονταν το μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ Νίκος Ζαγουριτζής, στελέχη της Κομματικής Οργάνωσης στη Θεσσαλονίκη, ο πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης Βασίλης Δούκας, δημοσιογράφοι κ.ά. Όπως θα θυμηθεί μισό αιώνα μετά ο Αλέκος Ξυλάκης (ή Γιουβανάκης), «*επιβιβαστήκαμε στο "Χειμάρα" στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης κατά τις 7 το πρωί. Μόλις ξεκίνησε το πλοίο, εμείς οι πολιτικοί κρατούμενοι διαμαρτυρηθήκαμε γιατί μας είχαν δεμένους. Μετά την επίμονη στάση μας, ήρθε ο καπετάνιος και είπε στους αστυνομικούς να μας λύσουν. Τα προβλήματα άρχισαν μόλις το πλοίο βγήκε από τον Θερμαϊκό. Έπαθε βλάβη και για κάποιο χρονικό διάστημα ήμασταν ακυβέρνητοι*» (εφ. Ριζοσπάστης, 18 Ιανουαρίου 1997). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με άλλες μαρτυρίες και παρά τη ρητή εντολή του πλοίαρχου, οι συνοδοί χωροφύλακες δεν συμμορφώθηκαν και δεν αφαίρεσαν τις χειροπέδες των κρατουμένων.

Μετά τη Σκιάθο και λόγω έντονης κακοκαιρίας, ο πλοίαρχος θεώρησε σκόπιμο να μη συνεχίσει την πλεύση στο Αιγαίο Πέλαγος, αλλά να κατευθυνθεί προς τον ασφαλέστερο από πλευράς καιρικών συνθηκών Βόρειο Ευβοϊκό Κόλπο. Όπως ανέφερε δύο ημέρες μετά στους δημοσιογράφους ο ασυρματιστής του πλοίου Γιώργος Φρέρης, «*από τη Θεσσαλονίκη εφύγαμε με πολύ καλό καιρό. Πιο κάτω από τη Σκιάθο όμως τα*

μετεωρολογικά δελτία που πήραμε με τον ασύρματο έλεγαν ότι ήταν μεγάλη φουρτούνα στον Κάβο Ντόρο. Έτσι, ο καπετάνιος αποφάσισε να μην περάση απ' έξω από τον επικίνδυνο Καφηρέα, αλλά από μέσα από τον Ευβοϊκό για περισσότερη ασφάλεια και των επιβατών και του караβιού. [...] Μέσα στον βόρειο Ευβοϊκό η θάλασσα ήταν μαλακή» (εφ. Έθνος, 20 Ιανουαρίου 1947).

Εκείνη την περίοδο τόσο στον Βόρειο όσο και στο Νότιο Ευβοϊκό Κόλπο υπήρχαν ακόμη εκτεταμένα ναρκοπέδια και για τον λόγο αυτόν επεβάλλετο η πιστή τήρηση των προκαθορισμένων πορειών για τη ναυσιπλοΐα. Γύρω στα μεσάνυχτα και χωρίς να αντιμετωπίσει ιδιαίτερα προβλήματα, το πλοίο κατέπλευσε στη Χαλκίδα, όπου αποβιβάστηκαν 16 (κατ' άλλες πηγές, 10) επιβάτες, των οποίων τα ονόματα δεν καταγράφηκαν. Στη 1.30' το πρωί το «Χειμάρα» απέπλευσε για τον Πειραιά. Στην περιοχή έπνεαν βόρειοι άνεμοι μέτριας έντασης και επικρατούσε δριμύ ψύχος.

Εκκωφαντική έκρηξη

Στις 4.10' τα ξημερώματα και ενώ οι περισσότεροι επιβάτες κοιμούνταν στις κουκέτες ή στα σαλόνια του πλοίου, ακούστηκε εκκωφαντική έκρηξη, που συνοδεύθηκε από ισχυρή δόνηση του σκάφους. Το τιμόνι του πλοίου κόλλησε στη θέση όλο δεξιά, τα φώτα έσβησαν και αιτιώ άρχισαν να βγαίνουν από το μηχανοστάσιο, ενώ ταυτόχρονα διαπιστώθηκε ότι είχε αρχίσει και εισ-

ροή νερού από τα ύφαλα. Το σκάφος είχε μείνει ακυβέρνητο και έτσι άρχισε να παρσάυρεται από τον άνεμο και τα ισχυρά θαλάσσια ρεύματα της περιοχής.

Το φθινόπωρο του 2000 ο Σταμάτης Νικολαΐδης, που επέζησε από το ναυάγιο, θα αφηγηθεί: «Εγώ τότε ήμουν φαντάρος και με τον στρατό έφευγα από τη Θεσσαλονίκη και πήγαίνα στην Αθήνα για μετάθεση. Περιμέναμε κάπου 15 μέρες να έρθει το καράβι γιατί είχε κακοκαιρία. [...] Με την πρόσκρουση ακούστηκε ένας εκκωφαντικός θόρυβος και σβήσαν όλα τα φώτα. Ταυτόχρονα, από την καπνοδόχο του караβιού άρχισε να «βρέχει» καυτό νερό. Στην αρχή, το πλήρωμα μας είπε ότι δεν υπάρχει κανέννας κίνδυνος, πως είναι μια μικρή βλάβη και θα συνεχίσουμε το ταξίδι. Αλλά μετά το πλήρωμα εξαφανίστηκε μέσα στο σκοτάδι» (τηλεοπτικός σταθμός Alter). Στο πλοίο επέβαινε και ο τότε 19χρονος πρωτοετής φοιτητής της Νομικής και μετέπειτα δήμαρχος Θεσσαλονίκης (την περίοδο 1989-1998) Κωνσταντίνος Κοσμοπούλος, ο οποίος θυμήθηκε αργότερα: «Κατέβαινα στην Αθήνα για να συναντήσω τον πατέρα μου. Ήταν χειμώνας και η θάλασσα παγωμένη. Δεν είχε θαλασσοταραχή, μόνο λίγο κύμα. Η πρόσκρουση έγινε γύρω στις 4 τα ξημερώματα, οπότε επικρατούσε πλήρες σκοτάδι» (εφ. Η Καθημερινή, 14 Απριλίου 2007). Από την πλευρά του ο Φρέρης θα πει στους δημοσιογράφους: «Κατά τις 4.15'-4.20' άκουσα έναν δυνατό κρότο. Το καράβι χορο-

20
 Ιανουαρίου
 1947

ΕΘΝΟΣ

Η ΦΡΙΚΙΑΣΤΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ "ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ,"
 ΠΩΣ ΕΒΥΘΙΣΘΗ, ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΕΚΡΗΞΕΩΣ, Η ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΟΣ
 ΤΑ ΑΙΤΙΑ.- ΠΙΘΑΝΗ ΠΡΟΣΚΡΟΥΣΙΣ ΕΙΣ ΜΑΓΝΗΤΙΚΗΝ ΝΑΡΚΗΝ
 ΕΚ ΤΩΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΔΩΝ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΟΙ ΠΛΕΙΣΤΟΙ ΕΠΗΓΗΣΙΑΝ

ΠΟΣ ΠΕΡΕΓΡΑΦΗ ΟΙ ΜΑΓΑΟΙ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΣΥΜΒΟΛΗΣ

21
 Ιανουαρίου
 1947

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟΝ ΠΟΥ ΣΥΝΕΚΛΟΝΙΣΕ ΤΗΝ ΧΩΡΑΝ
Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ «ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ»

ΕΠΙΔΙΩΚΕΤΑΙ ΗΔΗ Η ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΤΟΥ κ. ΤΣΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΣΥΝΕΧΕΙΣ ΔΟΜΕΝΗ ΚΑΙ ΑΙΔΑΝ ΣΥΓΚ

ΤΟ ΝΕΟΝ ΣΥ

Τόπλοϊον προσέκρουσε ἐπὶ νάρκης;

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ

Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Η συνταρακτική θαλασσία τραγωδία της Κυριακής
ΕΙΣ ΣΑΜΠΟΤΑΖ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ Η ΒΥΘΙΣΙΣ ΤΗΣ «ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ»;

ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΝΥΚΤΟΣ ΑΝΑΚΡΙΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΙ ΥΠΟΘΕΣΙΑΙ - ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ - ΕΠΙΡΟΚΕΙΤΟ ΠΕΡΙ ΑΠΟΠΕΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΥ ΣΥΓΓΟΥΣ; ΘΑΛΑΙ ΑΙ ΦΡΙΚΙΑΣΤΙΚΑΙ ΔΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑΙ ΤΟΥ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

ΤΑ ΝΕΑ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ Η καταθύσεις της «Χειμάρρας»
ΝΑΡΚΗ, ΕΚΡΗΞΙΣ ΛΕΒΗΤΩΝ Ή ΣΑΜΠΟΤΑΖ ΠΡΟΕΚΑΛΕΣΕ ΤΗΝ ΠΡΟΧΘΕΣΙΝΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑΝ;
 Ποίος έγκοχός ερετώζει ήδη η ανάκρισις

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Ο Εξο Κόσμος

ΝΕΟΣ ΒΑΡΥΤΑΤΟΣ ΦΟΡΟΣ ΑΙΜΑΤΟΣ...

ΤΟ ΠΟΛΥΝΕΚΡΟΝ ΝΑΥΑΓΙΟΝ ΤΗΣ "ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ"
 Τοῦ σκάφους ἐπέβαινον ἐν συνόλῳ 636 ἐξ ὧν 550 ἐπιβάται ἐκ Θεο-

πήδησε. *Νόμισα πως τινάχτηκε για μια στιγμή στον αέρα κι ύστερα ξανάπεσε στο νερό. [...] Τα φώτα σβήστηκαν. Η μηχανή είχε σταματήσει να δουλεύει και πυκνό σύννεφο ατμών και ζεματιστού νερού σκέπασε το καράβι»* (εφ. *Εμπρός*, 21 Ιανουαρίου 1947).

Όπως ήταν φυσικό, μετά την πρόσκρουση, στο πλοίο επικράτησε πανικός, που επιτάχθηκε από το γεγονός ότι ουσιαστικά δεν υπήρχε κανένα οργανωμένο σχέδιο εγκατάλειψής του. Ο Μπιλλίνης έδωσε εντολή στον Φρέρη να εκπέμψει SOS, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν κατέστη εφικτό καθώς μετά την πρόσκρουση είχε διακοπεί η παροχή ηλεκτρισμού στο πλοίο, αλλά δεν χρησιμοποιήθηκε ούτε ο εφεδρικός ασύρματος που λειτουργούσε με μπαταρία, για λόγους που έως σήμερα δεν έχουν αποσαφηνιστεί. Ακόμη, σύμφωνα με μαρτυρίες, τα μέλη του πληρώματος –εκτός ελαχίστων περιπτώσεων– απουσίαζαν από τις προβλεπόμενες σε ανάλογες περιπτώσεις θέσεις τους και παραβιάζοντας τους κανόνες ασφαλούς εκκένωσης φρόντιζαν να σώσουν μόνο τον εαυτό τους. Οι σωστικές λέμβοι και οι σχεδίες βυθίζονταν από τον μεγάλο αριθμό των επιβαινόντων ή ανατρέπονταν προτού ακόμη επιβιβαστούν σε αυτές οι ναυαγοί. Πολλοί επιβάτες έπεφταν στη θάλασσα με τα ρούχα, με αποτέλεσμα να παρασύρονται στον βυθό.

«Από παντού ακούονται σπαρακτικές κραυγές γυναικών, κλάματα παιδιών, βλαστήμιες ανδρών» θα περιγράψει ο Φρέρης. «Άνθρωποι τρέχουν στο κατάστρωμα, χωρίς να βλέπουν τον άλλο, σπρώχνονται, κινούνται σ' έναν απεριόριστο πανικό. Οι φωνές σκεπάζονται από το σφύριγμα των σπασμένων σωλήνων του ατμού. Τα δευτερόλεπτα που περνούν, μεγαλώνουν την αγωνία. Η βία, η δύναμις του ισχυρότερου τυφλώνουν εις τον μεγάλο πανικό. Ο σώζων εαυτών σωθήτω» (εφ. *Εμπρός*, 21 Ιανουαρίου 1947).

Την ίδια αγωνία ζούσαν και οι πολιτικοί κρατούμενοι. Όπως θα υπογραμμίσει ο Ξυλάκης, «*δε λειτουργούσε τίποτε. Επικρατούσε απόλυτο σκοτάδι. Το "Χειμάρα" ήταν*

ακυβέρνητο. Όλοι οι πολιτικοί εξόριστοι είχαμε συγκεντρωθεί στο κατάστρωμα. Ένας σύντροφός μου, ο Αριστείδης, είχε μία λάμπα θυέλλης και την άναψε. Ο Παναγιώτης ο Ταρπόγλου έρχεται και μας λέει ότι τα αμπάρια γεμίσανε νερό. Από ένα κιβώτιο παίρνουμε σωσίβια. Βγάζω τα ρούχα μου, το φοράω και ζητάω από τους άλλους συγκρατούμενούς μου να κάνουν το ίδιο» (εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1997).

Η βύθιση και η διάσωση

Μιάμιση ώρα μετά και ενώ το «Χειμάρα» είχε παρασυρθεί σε απόσταση 1.100 μέτρων από το σημείο της πρόσκρουσης, άρχισε να παίρνει έντονη κλίση προς τα αριστερά και να βυθίζεται. Τότε ο πλοίαρχος Μπιλλίνης έδωσε εντολή οριστικής εγκατάλειψης του σκάφους.

«*Τι έγινε, δεν περιγράφεται. Κοπαδιαστά, άνθρωποι με ουρλιαχτά πέφτανε στο νερό. Πόσοι γλύτωσαν; Από καμιά εξηνταριά, που είδα μετά τη βύθιση του πλοίου, ύστερα από κάμποση ώρα ήσαν ζωντανοί μόνον 9. Μελάνιαζαν μέσα στο παγωμένο νερό. Πιστεύω ότι θα πέθαιναν από ψύξη ή συγκοπή. Τα πτώματά τους, όσοι απόμειναν τα χρησιμοποιούσαν για σωσίβια, καθώς και άλλα εξαρτήματα του карабиού που επέπλεαν»* περιέγραψε ο Φρέρης (εφ. *Εμπρός*, 21 Ιανουαρίου 1947), ενώ από την πλευρά του ο Κοσμοπόουλος παρατηρούσε: «*Το βαπόρι δεν βάστηξε ούτε μια ώρα. Το πλήρωμα τα είχε χάσει, ενώ δεν υπήρχαν και τα ανάλογα σωστικά μέσα. Πήδηξα στη θάλασσα όταν άρχισε να μπατάρει. Δεν θα ξεχάσω τη νεκρική σιγή που επικράτησε για ένα λεπτό όταν το πλοίο εξαφανίστηκε από την επιφάνεια της θάλασσας. Μετά άρχισαν τα ουρλιαχτά. Άλλοι δεν είχαν σωσίβια, άλλοι δεν ήξεραν κολύμπι. Βρήκα ένα μεγάλο σανίδι και κατάφερα να επιπλεύσω κολυμπώντας 7 με 9 ώρες. Μαζί μας ήταν και μία Αγγλίδα στρατιωτική νοσοκόμα, η οποία επέζησε από το ναυάγιο αλλά έξι μήνες μετά αρρώστησε από πνευμονία και δυστυχώς πέθανε»* (εφ. *Η Καθημερινή*, 14 Απριλίου 2007).

Ο Ξυλάκης αφηγήθηκε ότι μόλις το κα-

ράβι άρχισε να βυθίζεται «*ανέβηκα στην κουπαστή και έπεσα στη θάλασσα. [...] Οι στιγμές ήταν εφιαλτικές. Από όλα τα σημεία ακούγονταν παρακτικές κραυγές βοήθειας. Κολυμπώ μερικά μέτρα και βλέπω τη λάμπα να τρεμοσβήνει και ακριβώς την ώρα εκείνη το πλοίο να χάνεται. Καθώς κολυμπούσα προς την ακτή ένωθα κάθε λίγο τα σώματα των πνιγμένων που ανέβαιναν στην επιφάνεια του νερού. Μετά από ώρες έφθασα στην ακτή» (εφ. Ριζοσπάστης, 18 Ιανουαρίου 1997).*

Την κατάσταση επιδείνωσε δραματικά το γεγονός ότι πολλοί ένστολοι έκαναν χρήση των όπλων τους, με αποτέλεσμα να ενταθεί η αναστάτωση και ο πανικός των επιβατών. Αργότερα ορισμένοι από τους στρατιώτες και τους χωροφύλακες υπο-

στήριξαν ότι με τον τρόπο αυτόν επιχειρήσαν να αποτρέψουν τη διαφυγή των κρατουμένων, εντούτοις ο ισχυρισμός αυτός δεν επιβεβαιώθηκε από άλλες, ανεξάρτητες, μαρτυρίες. Ο Νικολαΐδης επισήμανε ότι «*όταν το καράβι άρχισε να γέρνει και να παίρνει νερό [...], τότε όλος ο κόσμος θορυβήθηκε και άρχισαν να πέφτουν στη θάλασσα. Την ώρα εκείνη ακουστήκαν ριπές αυτομάτων όπλων. Ίσως επιχειρήσαν να φύγουν οι πολιτικοί κρατούμενοι, που βρίσκονταν στο πλοίο, και οι χωροφύλακες έριχναν» (τηλεοπτικός σταθμός Alter, φθινόπωρο 2000).*

Οι περισσότεροι από τους επιζώντες ναυαγούς περισυλλέγησαν από πλοίαρια που εκτελούσαν τη συγκοινωνία μεταξύ της Εύβοιας και της Αττικής, καθώς και καΐκια

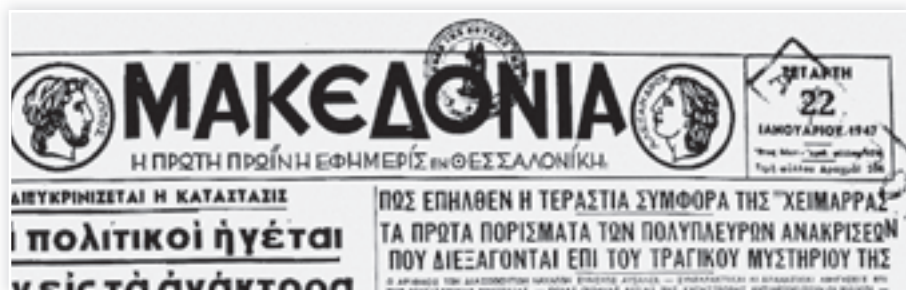

Διασωθέντες ναυαγοί του πλοίου «Χειμάρα» σε ξενοδοχείο της Ραφήνας, όπου μεταφέρθηκαν το πρωί της 19ης Ιανουαρίου 1947. ΔΕΞΙΑ: Μερικά από τα θύματα του ναυαγίου στο νεκροτομείο, όπου μεταφέρθηκαν για αναγνώριση. Σύμφωνα με τους ιατροδικαστές, οι περισσότεροι θάνατοι

ήταν αποτέλεσμα του ψύχους που επικρατούσε στη θάλασσα όταν έγινε το ναυάγιο.

ΚΑΤΩ: Πρωτοσέλιδο δημοσίευμα της εφημερίδας *Μακεδονία* στις 22 Ιανουαρίου 1947.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Διασωθέντες του ναυαγίου επιβιβάζονται σε λεωφορεία για τη μεταφορά τους στην Αθήνα (φωτογραφικό αρχείο Μεγαλοοικονόμου).

παράδωσαν από τα παρακείμενα χωριά –με πρώτο το καΐκι με το συμβολικό για την περίπτωση όνομα «Έχει ο Θεός»–, ενώ ορισμένοι από αυτούς κατάφεραν να φθάσουν κολυμπώντας στην ακτή ή σε νησίδες της περιοχής. Επιπλέον, μετά την ανατολή του ήλιου, έρευνες για τον εντοπισμό τυχόν ναυαγών διενεργήθηκαν από αέρος, καθώς και από βοηθητικά πλοία του Πολεμικού Ναυτικού.

Ωστόσο, ο τελικός απολογισμός του ναυαγίου ήταν δραματικός, καθώς σε αυτό έχασαν τη ζωή τους από πνιγμό ή από το ψύχος που επικρατούσε συνολικά 383 άνθρωποι: 341 επιβάτες και 42 μέλη πληρώματος. Μεταξύ αυτών, ο φωτορεπόρτερ του αλβανικού μετώπου Λάζαρος Ακερμανίδης, ο δήμαρχος Πόρου Δημήτριος Σαμπάνης, μέλη της φρουράς του τότε διαδόχου του βασιλικού θρόνου Παύλου, πολλές γυναίκες και παιδιά, καθώς και οι 24 από τους 34 πολιτικούς κρατούμενους. Ο αριθμός αυτός κατατάσσει το συγκεκριμένο ναυάγιο στην κορυφαία θέση των πλέον πολύνεκρων στην ιστορία της σύγχρονης ελληνικής ακτοπλοΐας και για τον λόγο αυτόν έχει αποκληθεί «ελληνικός Τιτανικός» ή «Τιτανικός της ελληνικής ακτοπλοΐας». Θα πρέπει να υπογραμμιστεί, πάντως, ότι για την απώλεια του πλοίου το ελληνικό Δημόσιο

εισέπραξε ως αποζημίωση από την ασφαλιστική εταιρεία ποσό 70.000 λιρών Αγγλίας.

Δύο ημέρες μετά η Ομοσπονδία Ελληνικών Ναυτεργατικών Οργανώσεων με ανακοίνωσή της στήριξε τον πλοίαρχο, τον ύπαρχο και τα άλλα μέλη του πληρώματος, αλλά κατήγγελλε την κρατική αδράνεια στην περισυλλογή των πτωμάτων και στην περίθαλψη των διασωθέντων και τόνιζε ότι η ευθύνη για το ναυάγιο βάρυε «κατά κύριο λόγο την αρμόδια αγγλική ναυτική υπηρεσία και το υπουργείο Ναυτικών, που δύο χρόνια τώρα διατηρούν τις ελληνικές θάλασσες θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων». Αιχμηρές επισημάνσεις για κωλυσιεργία των Αρχών στο έργο της διάσωσης έγιναν, επίσης, από μερίδα του Τύπου (*Ριζοσπάστης*, *Εστία* κ.ά.), με τον *Ριζοσπάστη* να τονίζει ότι «η ανεπάρκεια αυτή αποτελεί μια φυσική και αναπόφευκτη εκδήλωση του γενικού ξεχαρβαλώματος που παρουσιάζει ο κρατικός μηχανισμός» (21 Ιανουαρίου 1947).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τύχη των 10 διασωθέντων κομμουνιστών. Τους οκτώ από αυτούς η Ασφάλεια εντόπισε τις επόμενες ημέρες στα λιμάνια όπου είχαν μεταφερθεί ή στα νοσοκομεία όπου νοσηλεύονταν. Όπως ανέφερε σε ρεπορτάζ της η εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, στις 22 Ια-

νουαρίου 1947, «η αναληγσία [...] του κράτους έφθασε στο σημείο να τους ξανασυλλάβει [...] και να τους κλείσει στα μπουντρούμια του Τμήματος Μεταγωγών. Μία (αρ. 1) κουβέρτα τους έδωσαν και για στρώμα και για σκέπασμα. Πολλοί απ' αυτούς μάλιστα με υπεράνθρωπες προσπάθειες και αδιαφορόντας για τη ζωή τους έσωσαν

4 άτομα από βέβαιο πνιγμό». Οι μόνοι που κατάφεραν να διαφύγουν αρχικά ήταν ο Ξυλάκης και ο Συμεών Κοντοστάθης, οι οποίοι αμέσως ήρθαν σε επαφή με τις κομματικές οργανώσεις στην Αθήνα. Όπως διηγήθηκε αργότερα ο Ξυλάκης, «μία μέρα του Αυγούστου του 1947 πήγαμε επίσκεψη με τον Κοντοστάθη σ' ένα συγγενικό του σπίτι στον

Πρώι της 19ης Ιανουαρίου 1947: σοροί ναυαγών στο λιμάνι της Ραφήνας (φωτογραφικό αρχείο Μεγαλοοικονόμου).

Άγιο Μελέτιο. Εκεί μας έκαναν το τραπέζι. Κάποιος όμως με παρατηρούσε από πάνω ως κάτω. [...] Σύχναζα τότε σ' ένα φαρμακείο στην οδό Αιόλου 101. Βλέπω σε μια στιγμή τον άνθρωπο που είχαμε συναντήσει στο συγγενικό σπίτι του Κοντοστάθη να περνάει μπροστά από το μαγαζί. Σε δύο λεπτά και πριν προλάβω να αντιδράσω με ακινητοποιεί με το πιστόλι του. Είκοσι μέρες με είχαν στην απομόνωση. "Σε δέρνουμε" μου έλεγαν "γιατί δεν πνίγηκες". Ακολούθησαν 12 χρόνια εξορίας και φυλακής» (εφ. Ριζοσπάστης, 18.1.1997).

Τα αίτια του ναυαγίου και η δίκη

Κατά τις πρώτες καταθέσεις τους ο πλοίαρχος Μπιλλίνης, ο ύπαρχος Γιάννης Μπέρτσης και 20 μέλη του πληρώματος υποστήριξαν ότι ο πλοίο είχε προσκρούσει σε μαγνητική νάρκη ή ότι η έκρηξη οφειλόταν σε εκρηκτικό μηχανισμό τοποθετημένο είτε στο εσωτερικό του σκάφους είτε στα ύφαλά του με βεντούζα. Πιθανώς σε αυτή την εκτίμηση να «παρασύρθηκαν» από τις πρώτες μαρτυρίες διασωθέντων αλλά και τις δηλώσεις του υπουργού Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων και Τηλεφώνων (ΤΤΤ) Αθανάσιου Περωτή ο οποίος, ύστερα από επίσκεψή του στη Ραφήνα, όπου έφθαναν οι σοροί και οι επιζήσαντες του ναυαγίου, είχε σημειώσει προκαλώντας αίσθηση: «*Το ατιμόπλοιοι "Χειμάρα" προσέκρουσαν επί νάρκης ενώ έπλεεν εκ Θεσσαλονίκης εις Πειραιά και εβυθίσθη*». Την εκδοχή περί νάρκης προέβαλλε αρχικά ως πιθανότερη και η μεγαλύτερη μερίδα του Τύπου (μεταξύ των οποίων και ο *Ριζοσπάστης*), ενώ αυτή περί σαμποτάζ έσπευσε να υιοθετήσει κατόπιν ο φιλοκυβερνητικός Τύπος σημειώνοντας, μεταξύ άλλων, ότι «*οι κομμουνιστές είχαν κάθε λόγο να εξαφανίσουν μεταφερόμενους συμμορίτες διά να λείψουν αι αναμφισβήτητοι αποδείξεις περί της αναρχοκομμουνιστικής δράσεως*» (εφ. *Εστία*, 20 Ιανουαρίου 1947).

Ωστόσο, οι έρευνες των ειδικών πραγματογνωμόνων, που ορίστηκαν για τον σκοπό αυτόν, καθώς και οι ανακρίσεις που διενήργησαν η Ανακριτική Επιτροπή Ελέγχου

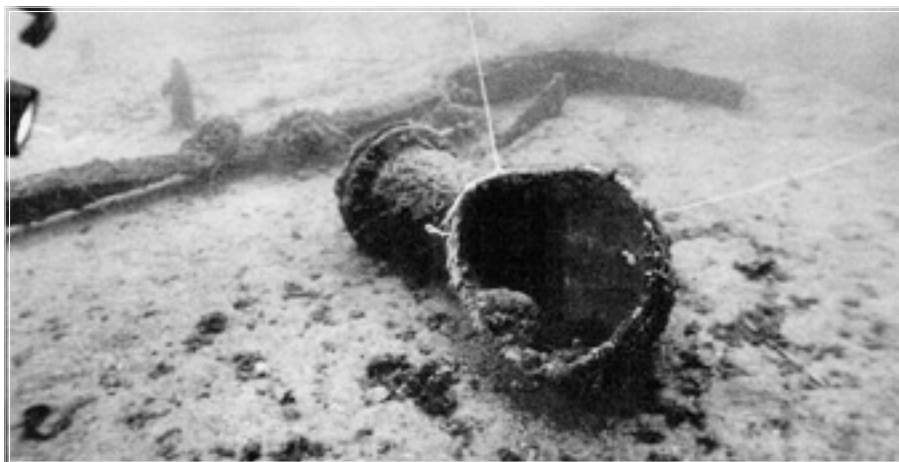
Ναυτικών Ατυχημάτων (ΑΕΕΝΑ) και κατόπιν το Συμβούλιο Ελέγχου Ναυτικών Ατυχημάτων (ΣΕΝΑ) απέκλεισαν κάθε τέτοιο ενδεχόμενο. Το συμπέρασμά τους ήταν ότι το πλοίο είχε βυθιστεί έπειτα από πρόσκρουση στις βραχονησίδες Βερδούγια, ανοικτά της ακατοίκητης νησίδας Καβαλιανή και σε απόσταση μόλις ενός μιλίου από την Αγία Μαρίνα Αττικής, εξαιτίας λανθασμένης πορείας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το πόρισμα της ΑΕΕΝΑ (με αριθ. 7/1947), γύρω στα μεσάνυχτα της 18ης προς τη 19η Ιανουαρίου ο Μπιλλίνης αποσύρθηκε στο διαμέρισμα χαρτών του πλοίου για να ξεκουραστεί, παραδίδοντας τη βάρδια στον ανθυποπλοίαρχο Θανάση Καναβά. Λίγα λεπτά πριν από την πρόσκρουση ο Καναβάς παρέδωσε στον Μπέρτση. Ωστόσο, κατά την αλλαγή της βάρδιας ο Καναβάς, ίσως επειδή είχε την εσφαλμένη εντύπωση ότι το πλοίο ακολουθούσε τη σωστή κατεύθυνση, δεν επεσήμανε την ανάγκη μεταβολής της πορείας του προς τα ανατολικότερα προκειμένου να παραπλεύσει τις βραχονησίδες, κάτι που δεν ήλεγξε ούτε ο Μπέρτσης. Έτσι, παρά την απέλπιδα προσπάθεια, μόλις έγινε αντιληπτός ο κίνδυνος, για αποφυγή των βραχονησίδων με στροφή του τιμονιού όλο δεξιά, το σκάφος προσέκρουσε στα βραχώδη αβαθή, με αποτέλεσμα τη διάρρηξη των ελασμάτων και τη δημιουργία ρήγματος περίπου τεσσάρων μέτρων.

Την άποψη του ΣΕΝΑ αποδέχθηκε και ο τότε υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας Θεόδωρος Κιζάνης, ο οποίος με σχετική απόφασή του στις 26 Μαρτίου 1947 (υπ' αρ. 15496/624) επέβαλε ποινές προσωρινής στέρησης του δικαιώματος άσκησης του ναυτικού επαγγέλματος για αμέλεια περί την εκτέλεση των καθηκόντων τους στον πλοίαρχο Μπιλλίνη (ποινή 9,5 μηνών), στον ύπαρχο Μπέρτση (ποινή 6 μηνών) και στον ανθυποπλοίαρχο Καναβά (ποινή ενός μηνός), όπως επίσης στους μηχανικούς του πλοίου Νίκο Δρανδάκη (ποινή 12 μηνών), Γ. Παπαγιανόπουλο (ποινή 6 μηνών) και Παναγιώτη Μπογιατζίδη (ποινή 6 μηνών). Σημειώνεται, πάντως, ότι τις ημέρες του

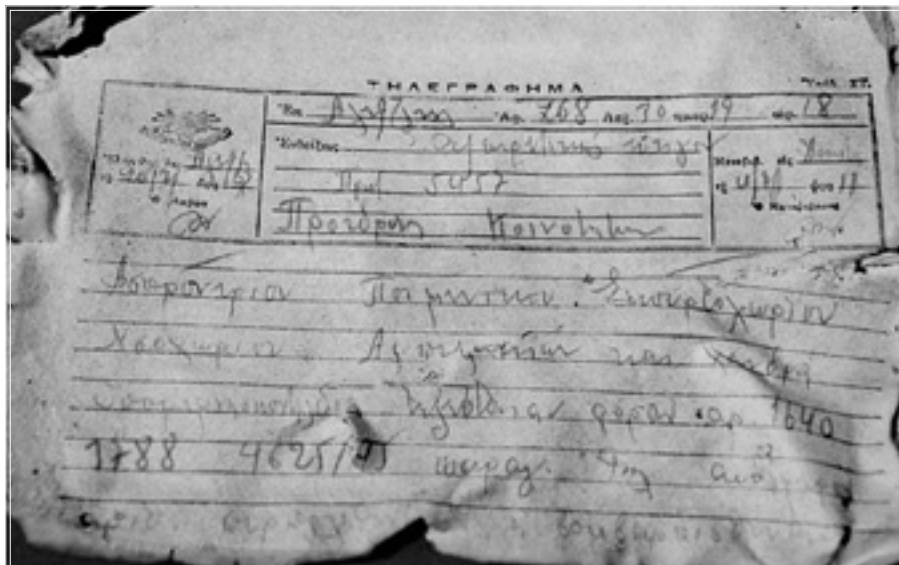
ναυαγίου ο Μπιλλίνης δήλωνε στους δημοσιογράφους: «Έχω ήσυχη τη συνείδησή μου. Εγκατέλειπα τελευταίος το καράβι και δεν άφησα επιβάτη χωρίς σωσίβιο. Έδωσα την τελευταία στιγμή κι αυτό που είχα κρατήσει για τον εαυτό μου σ' ένα στρατιώτη που δεν είχε. Κι έμαθα πως σώθηκε. Αυτό θα διαπιστωθεί από τα πτώματα. Πέθαναν οι πιο πολλοί από ψύξη. Κι όλοι θα βρεθούν με σωσίβια. Το καράβι από τη στιγμή της προσκρούσεως μέχρι την καταβύθιση δεν

έμεινε στην επιφάνεια περισσότερο από 25-40 λεπτά της ώρας» (εφ. *Ελεύθερη Ελλάδα*, 28 Ιανουαρίου 1947).

Η δίκη για το ναυάγιο άρχισε στις 19 Νοεμβρίου 1948 ενώπιον του Α' Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Αθηνών. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, οι επτά κατηγορούμενοι (Μπιλλίνης, Μπέρτσος, Καναβάς, Δρανδάκης, Παπαγιαννόπουλος, Μπογιατζίδης και Φρέρης) ευθύνονταν «δι' ανθρωποκτονίας εξ αμελείας [...] των πνιγέντων εις το ναύαγιον»

Η ανεμοδόχος του «Χειμάρα», όπως εντοπίστηκε στον βυθό του Νότιου Ευβοϊκού Κόλπου από την καταδυτική ομάδα του Κώστα Θωκταρίδη. ΚΑΤΩ: Ένα από τηλεγραφήματα που μετέφερε το «Χειμάρα» και ανασύρθηκε από τη θάλασσα μισό αιώνα μετά το ναυάγιο.

και για «*παραβάσεις των ναυτικών κανονισμών*». Αργά το μεσημέρι της 27ης Νοεμβρίου το δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του με την οποία καταδίκασε τον Μπιλλίνη σε φυλάκιση 15 μηνών και τον Μπέρτση σε φυλάκιση 20 μηνών (και τους δύο, με αναστολή), ενώ εκήρυσσε αθώους τους άλλους κατηγορουμένους. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ της εφημερίδας *Ελευθερία* στο φύλλο της 28ης Νοεμβρίου 1948, το σκεπτικό της απόφασης ανέφερε ότι «*ως υπαίτιον της προσκρούσεως το δικαστήριο θεωρεί τον επί της γεφύρας αξιωματικό της φυλακής υποπλοίαρχον Ι. Μπέρτση, τον οποίον και κηρύσσει ένοχον της βυθίσεως του πλοίου και της θανατώσεως 240 ατόμων εκ των επιβατών και του πληρώματος. Επίσης κηρύσσει ένοχον παραβάσεως υφισταμένων διατάξεων των ναυτικών κανονισμών τον πρώτον πλοίαρχον Σπ. Μπιλλίνην διότι δεν επόντισεν εγκαίρως τας αγκύρας, ώστε να ανακόψη την προς τα πρόσω πορείαν του πλοίου και διότι δεν εκρησιμοποίησε τας σκυταλλίδας και φωτοβολίας διά να εκπέμψη το σήμα του κινδύνου. Δέχεται ότι ο πλοίαρχος και οι αξιωματικοί κατέβαλον προσπαθείας να διασώσουν τους επιβάτας και δεν εγκατέλειψαν το πλοίον βυθισθέντες μετ' αυτού και ανελθόντες εκ τύχης εις την επιφάνειαν της θαλάσσης διά να διασωθούν*».

Η υποθαλάσσια έρευνα

Πενήντα τρία χρόνια μετά το ναυάγιο η ερευνητική ομάδα του αυτοδύτη Κώστα Θωκταρίδη (Αντώνης Γράφας, Βασίλης Λάμπρου και Τέλης Ζερβούδης), σε συνεργασία με τον Δήμο Ραφήνας, ανέλαβε να πραγματοποιήσει υποβρύχια εξερευνητική αποστολή στο σημείο του ναυαγίου, που βρίσκεται σε βάθος 35 μέτρων. Σύμφωνα με μαρτυρίες αλλά και το καταγεγραμμένο υλικό της ερευνητικής ομάδας, από το «Χειμάρα» διασώζονται σήμερα ελάχιστα τμήματα, καθώς λίγο καιρό μετά τη βύθισή του καταστράφηκε από τοποθέτηση εκρηκτικών, στο πλαίσιο εργασιών για τον κατα-

κερματισμό και την ανέλκυση τμημάτων του που ολοκληρώθηκαν το καλοκαίρι του 1968, προκειμένου κατόπιν οι λαμαρίνες να πουληθούν ως σκραπ. Σήμερα, στον βυθό βρίσκονται ακόμη οι ανέμες που φιλοξενούσαν τους κάβους του πλοίου και ανεμοδόχοι.

Εντούτοις, έγινε δυνατόν να ανασυρθούν και να παραδοθούν στον τότε δήμαρχο Ραφήνας Ανδρέα Κεχαγιόγλου συνολικά 178 αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ένα ξίφος, ένα σωσίβιο, προσωπικά αντικείμενα των ναυαγών, ελληνικές κυπριακές και γαλλικές εφημερίδες της εποχής, γαλλικά βιβλία, τηλεγραφήματα, γραμματόσημα, έγγραφα της Νομαρχίας Ροδόπης και στρατιωτικά έγγραφα, μπρούτζινα γράμματα από το όνομα του πλοίου κ.ά. Έχει σημασία να τονιστεί ότι η εύρεση σωζόμενου χαρτιού υποβρυχίως αποτελεί σπάνιο φαινόμενο και είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις παγκοσμίως που έχουν ανακαλυφθεί έγγραφα στον βυθό της θάλασσας.

Τα περισσότερα από τα αντικείμενα αυτά, αφού συντηρήθηκαν από τον εξειδικευμένο συντηρητή αντικειμένων Παναγιώτη Μαρκόπουλο, εκτέθηκαν για πρώτη φορά στο Ζάππειο Μέγαρο τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 2006, στο πλαίσιο έκθεσης κειμηλίων από το ναυάγιο του «Τιτανικού».

ΠΗΓΕΣ

Αρχειο εφημερίδων *Ακρόπολις, Το Βήμα, Έθνος, Ελεύθερη Ελλάδα, Ελευθερία, Εμπρός, Καθημερινή, Μακεδονία, Τα Νέα, Νέα Αλήθεια* και *Ριζοσπάστης*.

Χρήστος Ντούνης, *Τα ναυάγια στις ελληνικές θάλασσες*, τ. Α' (1900-1950), Finatex-Multimedia 2000, σσ. 487-500.

Σπύρος Κουζινόπουλος, *Μελανές κηλίδες στην ιστορία της Θεσσαλονίκης*, εκδόσεις Ιανός 2017, σσ. 95-112.

nautilia.gr

german-navy.de

www.grafasdiving.gr/shipwrecks/ss-heimara-ex-hertha

Ο Γιάννης Ράγκος [ragos_i@freelancers.gr] είναι δημοσιογράφος και συγγραφέας.

Antony Beevor

Αρδέννες 1944, Το τελευταίο στοίχημα του Χίτλερ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Πέτρος Τσαλπατούρος, Βασίλης Στεργιόπουλος
Εκδόσεις Γκοβόστη, 2017, ΣΕΛ.: 490, ΤΙΜΗ: 30,00 €

Η Μάχη των Αρδεννών υπήρξε η τελευταία μεγάλης κλίμακας επίθεση του Γ' Ράιχ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μεταξύ 16 Δεκεμβρίου 1944 και 25 Ιανουαρίου 1945, κατά μήκος των συνόρων του Βελγίου και του Λουξεμβούργου με σκοπό την κατάληψη του ποταμού Μεύση και του λιμανιού της Αμβέρσας. Η επιχείρηση στόχευε αφ' ενός στη διακοπή του εφοδιασμού των Συμμάχων και αφ' ετέρου στον πιθανό διαχωρισμό των αμερικανικών και των αγγλικών δυνάμεων στο Δυτικό Μέτωπο.

Ο Χίτλερ πίστευε ότι μια ταχεία γερμανική προέλαση μέχρι την Αμβέρσα θα κατόρθωνε να διασπάσει τις δυνάμεις των Συμμάχων και, ακολούθως, να υποχρεώσει τους Καναδούς και τους Βρετανούς να εγκαταλείψουν τον πόλεμο. Παρότι οι στρατηγοί του είχαν αμφιβολίες για την επιτυχή έκβαση της επιχείρησης, οι νεότεροι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί ήθελαν διακαώς να πιστεύουν ότι τα σπίτια τους και οι οικογένειές τους μπορούσαν να γλυτώσουν από την εκδικητική μανία του Κόκκινου Στρατού, ο οποίος προσέγγιζε τη χώρα τους εξ Ανατολών. Πολλοί Γερμανοί είχαν ενθουσιαστεί με την ιδέα μιας αντεπίθεσης. Η επίθεση στις Αρδέννες, στην οποία ενεπλάκησαν ένα εκατομμύριο και πλέον άνδρες, αποτέλεσε τη σημαντικότερη μάχη του πολέμου στη Δυτική Ευρώπη.

Τη σχεδίαση της επιχείρησης επιμελήθηκε ο ίδιος ο Χίτλερ, αλλά η αισιοδοξία του, ενώ αγωνιζόταν να αποδείξει ότι δεν είχε ακόμη υποκύψει, ήταν ιδιαίτερα υπερβολική και είχε ελάχιστες πιθανότητες να επιτύχει. Εντούτοις, μερικές συγκυρίες της τότε κατάστασης των Συμμάχων στο Δυτικό Μέτωπο επέτρεψαν την αρχική της

επιτυχία. Οι Σύμμαχοι, που κατελήφθησαν εξαπίνης, βρέθηκαν ξαφνικά αντιμέτωποι με δύο τεθωρακισμένες στρατιές. Οι Βέλγοι πολίτες εγκατέλειψαν τα σπίτια τους επειδή φοβούνταν ευλόγως ενδεχόμενα αντίποινα από γερμανικής πλευράς. Επικράτησε πανικός ακόμη και στο Παρίσι. Πολλοί Αμερικανοί στρατιώτες τράπηκαν σε φυγή ή παραδόθηκαν, άλλοι, όμως, προέβαλαν ηρωική αντίσταση, δημιουργώντας έναν κυματοθραύστη που επιβράδυνε την προέλαση των γερμανικών δυνάμεων.

Ο δριμύς χειμώνας και η σφοδρότητα των συγκρούσεων διαμόρφωσαν ένα σκληρό που θα μπορούσε να συγκριθεί με εκείνο στο Ανατολικό Μέτωπο. Έπειτα από τις μαζικές εκτελέσεις που διέπραξαν οι άνδρες των Waffen-SS, οι Αμερικανοί στρατηγοί έδωσαν το πράσινο φως για την εν ψυχρώ εκτέλεση Γερμανών αιχμαλώτων. Η Μάχη των Αρδεννών ήταν εκείνη η πολεμική αναμέτρηση που επέφερε τελικά την καταστροφή της Βέρμαχτ. Η τελική, ωστόσο, κατάληξη της ήταν η απώλεια κάπου 100.000 Γερμανών στρατιωτών και αξιωματικών και η υποχώρησή τους στα ενδότερα των συνόρων τους, αφήνοντας πλέον τη δυνατότητα εκτέλεσης αμυντικών μόνο επιχειρήσεων ως τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας.

Ο Άντονι Μπίβορ προσφέρει μια σφαιρική και ειλικρινή ματιά στη γερμανική επίθεση, περιγράφει, με υποδειγματικό τρόπο, τον τρόπο και τη δυστυχία που βίωσαν τόσο οι στρατιώτες που ενεπλάκησαν στη μάχη όσο και οι άμαχοι πολίτες. Παρακολουθεί τα γεγονότα μέσα από τα μάτια του απλού στρατιώτη, στηλιτεύει την υποκρισία και τις αδυναμίες των στρατηγών, καταδεικνύει τις θηριωδίες εις βάρος του άμαχου πληθυσμού συνδυάζοντας εκτεταμένη αρχειακή έρευνα, δημοσιευμένες πηγές και προσωπικές μαρτυρίες.

Rosemary Sullivan

Η κόρη του Στάλιν

Η απίστευτη ζωή της Σβετλάνα Αλιλούγεβα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Πέτρος Γεωργίου

Εκδόσεις Πατάκη, 2017, ΣΕΛ.: 544, ΤΙΜΗ: 22,00 €

Η Σβετλάνα Αλιλούγεβα γεννήθηκε το 1926 και πέρασε τα νεανικά της χρόνια

στο Κρεμλίνο, καθώς η δύναμη του πατέρα της Ιωσήφ Στάλιν μεγάλωνε μαζί με αυτήν της Σοβιετικής Ένωσης. Ογδόντα πέντε χρόνια αργότερα πέθανε μόνη στο αγροτικό Γουισκόνσιν των Ηνωμένων Πολιτειών, ως Λάνα Πίτερς. Προστατευθηκε από τις πολιτικές της μαζικής λιμοκτονίας και των δολοφονιών που ο πατέρας της επέβαλλε στους Σοβιετικούς πολίτες, αλλά δεν μπορούσε να προστατευθεί από την προσωπική τραγωδία.

Έχασε σχεδόν όλους όσους αγαπούσε, συμπεριλαμβανομένης της μητέρας της, η οποία αυτοκτόνησε, ενώ οι ανηλεείς εκκαθαρίσεις του πατέρα της είχαν θύματα θείους και θείες της, καθώς και τον αγαπημένο της, ο οποίος εξορίστηκε στη Σιβηρία. Η Σβετλάνα ανακάλυψε την έκταση αυτής της θηριωδίας μετά τον θάνατο του πατέρα της.

Σε ένα ξέσπασμα απέναντι στον έλεγχο που το Κρεμλίνο εξακολουθούσε να ασκεί στη ζωή της, συγκλόνησε την υψηλή αποσκιρτώντας στις Ηνωμένες Πολιτείες ενώ ο Ψυχρός Πόλεμος βρισκόταν στο αποκορύφωμά του – αφήνοντας πίσω της δύο παιδιά. Το απόγευμα της 6ης Μαρτίου 1967 ζήτησε πολιτικό άσυλο στην αμερικανική πρεσβεία στο Νέο Δελχί, εγκαταλείποντας τον γιο της και την κόρη της στην ΕΣΣΔ. Το υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ αρχικά αρνήθηκε να της επιτρέψει την είσοδο στις Ηνωμένες Πολιτείες, από φόβο αποσταθεροποίησης των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων, με αποτέλεσμα η Σβετλάνα να παραμείνει στην Ελβετία, καθώς οι διπλωμάτες αναζητούσαν κάποια χώρα να τη δεχθεί. Όταν τελικά της επι-

τράπηκε η είσοδος στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τουριστική βίζα, οι Αμερικανοί τη καιρέτισαν ως τον πιο διάσημο αποστάτη που είχε ποτέ εγκαταλείψει την ΕΣΣΔ.

Κάποιοι την αποκάλεσαν ανισόρροπη. Ο ιστορικός Ρόμπερτ Τάκερ σχολίασε ότι «παρά τις διαφορές με τον πατέρα της, από κάποια άποψη του έμοιαζε». Και όμως έμοιαζε εκπληκτικά λίγο στον πατέρα της. Δεν πίστευε στη βία. Δυσκολευόταν να εξηγήσει τη συμπεριφορά του πατέρα της όσο και οποιοσδήποτε άλλος. Η στάση της απέναντι στον Στάλιν ήταν αντιφατική. Κατάδικαζε απερίφραστα τα εγκλήματά του, αλλά τον έβλεπε και ως πατέρα των παιδικών αναμνήσεων, ο οποίος την περιέβαλλε με αγάπη – ώσπου της τη στέρησε. Κατέβαλλε φιλότιμες προσπάθειες – αλλά μόνο εν μέρει τα κατάφερε – να κατανοήσει τα κίνητρα των βάνουσων πολιτικών του. Επείσμαινε ότι το να απορρίπτει κανείς ολοκληρωτικά τον πατέρα της ως τέρας συνιστά σοβαρό σφάλμα.

Το ερώτημα είναι τι συμβαίνει σε ένα ανθρώπινο ον στην ιδιωτική του ζωή και στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου πολιτικού συστήματος το οποίο επιβάλλει μια τέτοια ιστορική πραγματικότητα. Η Σβετλάνα δεν έπαψε ποτέ να επιμένει ότι ο πατέρας της δεν υπήρξε ποτέ ο μοναδικός αυτουργός: είχε χιλιάδες συνεργούς.

Η Ρόουζμαρι Σάλλιβαν, έχοντας εξασφαλίσει πρόσβαση στα αρχεία του FBI, της CIA και του ρωσικού κράτους και συνεργαζόμενη στενά με την κόρη της Σβετλάνα, Όλγα, συνέθεσε την εξαιρετική βιογραφία μιας απίστευτης ζωής. Η *Κόρη του Στάλιν* τοποθετεί δεξιοτεχνικά τη Σβετλάνα Αλιλούγεβα σε ένα ευρύτερο ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο, χωρίς να απομακρύνεται από τη συνταρακτικά ανθρώπινη ιστορία της.

5

15

26

27

- 1 Οι φυλετικές ταραχές που είχαν ξεσπάσει στο Ντιτρόιτ τον Ιούλιο επεκτείνονται και στην πρωτεύουσα των ΗΠΑ Ουάσινγκτον, ο πληθυσμός της οποίας είναι κατά τα δύο τρίτα έγχρωμος. Οι φυλετικές ταραχές αυτής της περιόδου επρόκειτο να διαρκέσουν έως το τέλος Αυγούστου και να επεκταθούν σε 110 μεγάλα και μικρά αστικά κέντρα, σχεδόν σε όλη την έκταση των ΗΠΑ.
- 3 Στην Αυστραλία διορίζεται ο πρώτος δικαστής με προέλευση από τη φυλή των Παπούα. Πρόκειται για τον 26άχρονο Τζόζεφ Αόε, του οποίου οι πρόγονοι ήταν κυνηγοί κεφαλών!
- 5 Ο διοικητής και ο υποδιοικητής της Τραπεζής της Ελλάδος, Ξενοφών Ζολώτας και Ιωάννης Πεσμαζόγλου, υποβάλλουν τις παραίτησεις τους στη δικτατορική κυβέρνηση.
 - Παρουσία του Στυλιανού Παττακού ορκίζεται νέος δήμαρχος Πειραιώς ο Αριστείδης Σκυλίτσης. Ο Σκυλίτσης παρέμεινε δήμαρχος της πόλης έως τις 18 Σεπτεμβρίου 1974 και το όνομά του συνδέθηκε με τον αμφιλεγόμενο εξωραϊσμό του Πειραιά επί της θητείας του, που είχε

ως αποτέλεσμα την καταστροφή ορισμένων εμβληματικών κτηρίων, όπως το Ρολόι του λιμανιού και η Πάλλειος Σχολή, αλλά και τη δημιουργία νέων, όπως το υπαίθριο θέατρο στον Λόφο του Προφήτη Ηλία (το σημερινό Βεάκειο) και το σημερινό δημαρχιακό μέγαρο.

- 7 Η Κίνα συμφωνεί να παραχωρήσει στο Βόρειο Βιετνάμ απροσδιόριστες ποσότητες βοήθειας υπό μορφήν δανεισμού.
- 8 Ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Π. Τοτόμης δηλώνει ότι στο στρατόπεδο της Γυάρου κρατούνται 2.300 κομμουνιστές που δεν πρόκειται να απελευθερωθούν παρά μόνο εάν υπογράψουν δήλωση νομιμοφροσύνης.
 - Η Ινδονησία, η Μαλαισία, η Ταϊλάνδη, η Σιγκαπούρη και οι Φιλιππίνες συμφωνούν να συγκροτήσουν τον οργανισμό ASEAN (Συνεργασία των Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας).
- 9 Η γαλλική κυβέρνηση προβαίνει σε εξαγγελία εκτεταμένων οικονομικών μεταρρυθμίσεων με σκοπό την ενίσχυση του «λαϊκού καπιταλισμού». Στα προβλεπόμενα μέτρα συμπεριλαμβάνονται η αναμόρφωση του συστήματος της Δημόσιας Υγείας και των κοινωνικών ασφαλίσεων, καθώς και η συμμετοχή των εργαζομένων στα κέρδη των μεγάλων επιχειρήσεων.
- 10 Βέλγοι μισθοφόροι καταλαμβάνουν σε συνεργασία με Κογκολέζους στασιαστές την πόλη Μποκαβού, όπου και σχηματίζουν κυβέρνηση, επικεφαλής της οποίας τίθεται ο συνταγματάρχης Λεονάρ Μόνγκα, επιτελάρχης του Μωυσή Τσόμπε κατά τη διάρκεια της εξορίας του.
- 12 Ομάδα ερυθροφρουρών επιτίθεται στο πλήρωμα του ελληνικού πλοίου «Κέηπ Βαμβακάς», στη Σαγκάη, υποχρεώνοντας το πλήρωμά του να προσκυνήσει γονατιστό μια τεράστια φωτογραφία του Μάο Τσε-τουνγκ.
- 13 Φανατικοί ερυθροφρουροί συλλαμβάνουν στο λιμάνι του Νταϊρέν το πλήρωμα του ρωσικού φορτηγού «Σβιρσκ». Ο πρωθυπουργός της ΕΣΣΔ Αλεξέι Κοσίγκιν

- στέλνει αυστηρό τηλεγράφημα στον Κινέζο ομόλογό του Τσου Εν-λάι απειλώντας με επίδειξη σοβιετικής αποφασιστικότητας εάν οι Ρώσοι ναυτικοί δεν αφεθούν ελεύθεροι σε διάστημα λίγων ωρών.
- 14** Η βελγική πρεσβεία στην Κινοάσα, πρωτεύουσα του Κονγκό, λεηλατείται.
- 15** Ο γερουσιαστής Ρόμπερτ Κένεντι διατυπώνει την πρόθεσή του να μη διεκδικήσει το χρίσμα του υποψήφιου προέδρου από την πλευρά των Δημοκρατικών στις εκλογές του 1968. Παράλληλα, δηλώνει την άρνησή του να είναι υποψήφιος αντιπρόεδρος υπό τον Λίντον Τζόνσον.
- Πεθαίνει στις Βρυξέλλες, σε ηλικία 68 ετών, ο διάσημος Βέλγος σουρεαλιστής ζωγράφος Ρενέ Μαγκρίτ.
- 18** Ο πρίγκιπας Κάρολος του Βελγίου κατηγορεί τον Ολιβιέ Αλάρ, για τον οποίο ισχυρίστηκε ότι ήταν διαχειριστής της περιουσίας του, ότι υπεξαιρέσε το σύνολό της αφήνοντάς τον πάμπτωχο!
- 19** Η Σοβιετική Ένωση παραχωρεί στρατιωτική βοήθεια στη Νιγηρία για να μπορέσει να αντιμετωπίσει την εξέγερση της Μπιάφρας.
- Το τραγούδι των Μπητλς *All you need is love* φθάνει στην πρώτη θέση του καταλόγου με τα πιο δημοφιλή τραγούδια στις ΗΠΑ.
- 21** Ο Μίκης Θεοδωράκης συλλαμβάνεται και φυλακίζεται.
- Μεγάλη πυρκαγιά στη Λέσβο αποτεφρώνει 25.000 στρέμματα πευκοδάσους.
- 23** Κατά τη διάρκεια σφοδρής αερομαχίας στους ουρανούς του Βορείου Βιετνάμ η Αμερικανική Αεροπορία ηττάται από τη βορειοβιετναμική χάνοντας τρία αεροπλάνα και δύο πιλότους, ενώ άλλοι τρεις αιχμαλωτίστηκαν. Οι βορειοβιετναμικές απώλειες περιορίστηκαν σε ζημιές σε ένα αεροσκάφος.
- 25** Ο Τζορτζ Λίνκολν Ρόγκουελ, ηγέτης του Αμερικανικού Ναζιστικού Κόμματος, δολοφονείται στο Άρλινγκτον της Βιρτζίνιας από τον Τζον Πάλμερ, πρώην ομοϊδεάτη του που είχε πρόσφατα αποχωρήσει από το Κόμμα (ο δολοφόνος φυλακίστηκε επί οκτώ χρόνια).

- 26** Κορυφαία ταινία του Φεστιβάλ της Βενετίας ανακηρύσσεται *Η ωραία της ημέρας*, του Λουίς Μπουνιουέλ, με πρωταγωνίστρια την Κατρίν Ντενέβ, η οποία κερδίζει το βραβείο του Χρυσού Λέοντα.
- 27** Η κυβέρνηση της Αργεντινής θέτει εκτός νόμου το κομμουνιστικό κόμμα της χώρας. Παράλληλα εκδιώκει τους κομμουνιστές από τις συνδικαλιστικές ενώσεις, τις δημόσιες υπηρεσίες και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα.
- Ο μάνατζερ των Μπητλς Μπράιαν Έποσταϊν βρίσκεται νεκρός στην κρεβατοκάμαρά του. Ο θάνατός του αποδόθηκε σε χρήση βαρβιτουρικών και οινόπνευματων ποτών.
- 28** Στο Άντεν φιλονασερικοί εθνικιστές καταλαμβάνουν τον ραδιοφωνικό σταθμό απαιτώντας την παραίτηση της φιλοβρετανικής κυβέρνησης.
- 29** Το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών παραπέμπει σε δίκη για την Υπόθεση Ασπίδα τον Ανδρέα Παπανδρέου, τον Παύλο Βαρδινογιάννη, επτά ανώτατους απόστρατους αξιωματικούς και δύο ιδιώτες. Η κατηγορία η οποία βάρυνε τον Παπανδρέου ήταν η εσχάτη προδοσία, που επέφερε την ποινή του θανάτου, αλλά μία εβδομάδα αργότερα το κατηγορητήριο κατέπεσε όταν ο μοναδικός μάρτυρας κατηγορίας ανέφερε σε συνέντευξη Τύπου ότι η κατάθεσή του είχε υπαγορευθεί από την ΚΥΠ!
- Ο Αιγύπτιος πρόεδρος Νάσερ αποκαλύπτει την οργάνωση συνωμοσίας εναντίον του και προβαίνει σε συλλήψεις 150 αξιωματικών του στρατού.
 - Η επίθεση Κινέζων ερυθροφρουρών εναντίον Βρετανών διπλωματών στο Πεκίνο προκαλεί την αντίδραση του Φόρεϊν Όφισ, το οποίο απαγορεύει σε Κινέζους διπλωμάτες να εγκαταλείψουν τη Βρετανία. Ακολουθούν σοβαρά επεισόδια έξω από την κινεζική πρεσβεία στο Λονδίνο μεταξύ ροπαλοφόρων Κινέζων διπλωματών και Βρετανών αστυνομικών.
- 30** Η Αλγερία εθνικοποιεί 5 γαλλικές και αμερικανικές πετρελαϊκές εταιρείες.

Ναός των Αζτέκων ανακαλύφθηκε στην Πόλη του Μεξικού

Τα ερείπια ενός σημαντικού ναού των Αζτέκων, που είχε στρωγυλό σχήμα και ήταν αφιερωμένος στον θεό του αέρα Εχεκάτλ, και ένα γήπεδο όπου παιζόταν ένα τελετουργικό παιχνίδι με μπάλα, αποκαλύφθηκαν κοντά στην πλατεία Ζόκαλο (Πλατεία Συντάγματος), στο κέντρο της Πόλης του Μεξικού.

Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, ο ναός ανηγέρθη κατά τη βασιλεία του Αζτέκου αυτοκράτορα Αχουιζότλ (1486-1502), πρόγονου του Μοντεζούμα, τον οποίο ανέτρεψε ο κονκισταδόρ Ερνάν Κορτές στη διάρκεια της ισπανικής κατάκτησης του Μεξικού. Με βάση το σχήμα του, εκτιμάται ότι κατείχε ξεχωριστή θέση στο συγκρότημα κτηρίων, που δέσποζαν στον πιο ιερό τελετουργικό χώρο των Αζτέκων πριν από την κατάκτηση του 1521. Η ανακάλυψη επιβεβαιώνει πλήρως τις περιγραφές των πρώτων Ισπανών, οι οποίοι κατέγραψαν τις εντυπώσεις τους από την Τενοκτιτλάν, την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Αζτέκων.

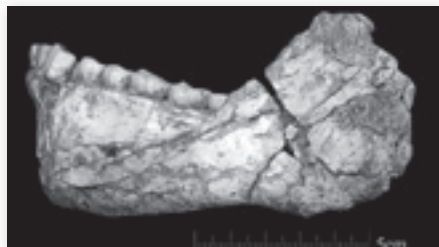
Παράλληλα, οι επιστήμονες εντόπισαν και ένα μακάβριο εύρημα: πρόκειται για 32 αποκομμένους σπονδύλους ανδρικών λαιμών, που βρέθηκαν σε στοιβα δίπλα στο γήπεδο. «*Ήταν μια θυσία που σχετίζεται με το παιχνίδι της μπάλας. Οι σπόνδυλοι ή οι λαιμοί σίγουρα ανήκουν σε θύματα που θυσιάστηκαν ή αποκεφαλίστηκαν*» διευκρίνισε σχετικά ο αρχαιολόγος Ραούλ Μπαρέρα.

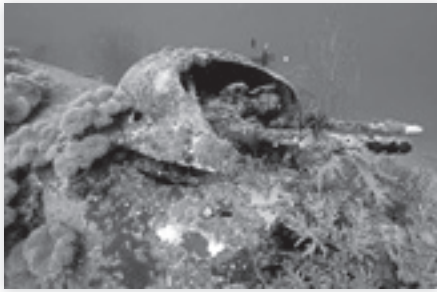
Όπως ανακοινώθηκε, μόλις ολοκληρωθούν οι ανασκαφές στο σημείο, προβλέπεται η ανέγερση μουσείου, το οποίο θα στεγάσει επίσης παρόμοια ευρήματα από άλλες περιοχές της πόλης.

Νέα ευρήματα για τους Homo Sapiens:

αλλάζει η ιστορία του ανθρώπου; Οστά από Homo Sapiens, που βρέθηκαν σε ορυχείο στην περιοχή Τζεμπέλ Ιρχούντ του Μαρόκου, 100 χλμ. δυτικά του Μαρακές, είναι πιθανό να μεταβάλλουν την αντίληψή μας για την εξελικτική πορεία του ανθρώπινου είδους. Η έως τώρα επικρατούσα άποψη ήταν ότι ο πρώτος «μοντέρνος άνθρωπος» εμφανίστηκε πριν από 200.000 χρόνια στην Ανατολική Αφρική. Ωστόσο, τα νέα ευρήματα μετατοπίζουν την εμφάνιση του Homo Sapiens κατά 100.000 νωρίτερα, στην περιοχή της Βόρειας Αφρικής.

Η σχετική ανακοίνωση διεθνούς ομάδας παλαιοανθρωπολόγων, στην οποία συμμετέχει και η Ελληνίδα καθηγήτρια Παλαιοανθρωπολογίας Κατερίνα Χαρβάτη, στο περιοδικό *Nature* αναφέρει ότι τα πρώτα απολιθώματα είχαν ανακαλυφθεί κατά τη δεκαετία του 1960 και είχαν χρονολογηθεί πριν από 40.000 χρόνια, αλλά νέες ανασκαφές στην ίδια περιοχή έφεραν στο φως 16 πρόσθετα ανθρώπινα απολιθώματα από τουλάχιστον πέντε άτομα, μεταξύ των οποίων ένα μερικά διατηρημένο κρανίο και μία κάτω γνάθο. Με τη μέθοδο της θερμοφωταύγειας, τα ευρήματα αυτά χρονολογήθηκαν πριν από 315.000 έτη –με περιθώρια σφάλματος 34.000 ετών– ενώ η ανατομική ανάλυσή τους κατέδειξε ότι πρόκειται για τους «πρώτους» Homo sapiens. Αυτό σημαίνει ότι η εξελικτική ανάπτυξη των προγόνων μας δεν είχε περιορισθεί στην Υποσαχάρια Αφρική, αλλά πιθανότατα απλωνόταν σε όλη τη «μαύρη» ήπειρο, πολύ προτού γίνει η «έξοδος» των Homo Sapiens προς άλλα σημεία του πλανήτη.

Βομβαρδιστικό του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εντοπίστηκε στον βυθό του Ειρηνικού

Τα απομεινάρια ενός «χαμένου» αμερικανικού βομβαρδιστικού, τύπου B-25, του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εντόπισαν στον βυθό της θαλάσσιας περιοχής του Μαντάγκ στην Παπούα - Νέα Γουινέα επιστήμονες από το Ινστιτούτο Ωκεανογραφίας Scripps του Πανεπιστημίου του Σαν Ντιέγκο και το Κολέγιο για τη Γη, τον Ωκεανό και το Περιβάλλον του Πανεπιστημίου του Ντέλαγουερ (και τα δύο, στις ΗΠΑ), με τη συνεργασία μελών του μη κερδοσκοπικού οργανισμού BestProp, στο πλαίσιο του Project Recover. Όπως σημειώνουν σε ανακοίνωσή τους, αν και η τοποθεσία είναι γνωστή στους φίλους των καταδύσεων για περισσότερα από 30 χρόνια, το συγκεκριμένο αεροπλάνο δεν είχε ερευνηθεί ποτέ. Ίσως αυτό να οφείλεται στο γεγονός ότι, συνήθως, τα αεροσκάφη έφθαναν στον βυθό κατεστραμμένα, είτε επειδή είχαν βληθεί στον αέρα είτε λόγω της πρόσκρουσής τους στο νερό, με αποτέλεσμα τα τμήματά τους να μην είναι αναγνωρίσιμα καθώς επιπλέον υφίσταντο υποβρυχώς σταδιακή αλλοίωση. Όπως διαπιστώθηκε, στο συγκεκριμένο βομβαρδιστικό επέβαιναν συνολικά έξι μέλη πληρώματος, από τα οποία διασώθηκαν τελικά τα πέντε, για να αιχμαλωτιστούν κατόπιν από τον ιαπωνικό στρατό.

Σημειώνεται ότι, από τον Ιανουάριο του 1942 έως το τέλος του πολέμου, η περιοχή αποτέλεσε το θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων στον Ειρηνικό, κατά τη διάρκεια των οποίων χάθηκαν πολλά αεροσκάφη και στρατιώτες, οι σοροί αρκετών από τους οποίους δεν έχουν εντοπιστεί έως σήμερα.

Η ιστορία «υπό πολιορκία» στη Μέση Ανατολή και στη Βόρεια Αφρική. Περισσότερα από 20.000 μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι και ιστορικές περιοχές στη Μέση Ανατολή και στη Βόρεια Αφρική κινδυνεύουν με καταστροφή εξαιτίας ένοπλων συγκρούσεων, λεηλασιών, μεγάλων κατασκευών, της γεωργίας, της αύξησης τουριστικών ροών, αλλά και της διάβρωσης του εδάφους από το νερό και τους ανέμους. Έτσι, προκειμένου να ελκύσουν την προσοχή της διεθνούς κοινότητας, ομάδα Βρετανών ερευνητών ανήρτησε στο Διαδίκτυο ηλεκτρονικό κατάλογο των Απειλούμενων Αρχαιολογικών Χώρων στις περιοχές αυτές (Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa, EAMENA), που σε πραγματικό χρόνο αξιολογεί την τρέχουσα κατάστασή τους και περιγράφει τις απειλές που αντιμετωπίζουν. Μεταξύ άλλων, στον κατάλογο περιλαμβάνονται η Πέτρα (Ιορδανία), το Μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης (Αίγυπτος), η Ιερικώς (Παλαιστίνη), η Βύβλος (Λίβανος), το μοναστήρι του Σιρ Μπάνι Γιας (Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) κ.ά.

«Εάν θέλουμε να συμβάλουμε στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τους λόγους για τους οποίους αυτή η πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά είναι σημαντική και πρέπει να ενδιαφερόμαστε γι' αυτή, τότε οφείλουμε να γνωρίζουμε σε βάθος τι βρίσκεται εκεί, ώστε να καταφέρουμε να το κρατήσουμε "ζωντανό"» δήλωσε στο *History Channel* ο καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και διευθυντής του προγράμματος EAMENA Ρόμπερτ Μπιούλι, αναφερόμενος στα κίνητρα αυτής της πρωτοβουλίας.

Δείτε τον πλήρη κατάλογο, στο eamena.arch.ox.ac.uk.

Νίκος Εγγονόπουλος «Με τα χρώματα του λόγου και τον λόγο των χρωμάτων»

ΑΝΔΡΟΣ, Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης

Στον επιφανή ποιητή και πρωτοποριακό ζωγράφο Νίκο Εγγονόπουλο είναι αφιερωμένη η καλοκαιρινή έκθεση στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης του Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Είναι το γνωστό μουσείο που βρίσκεται στη Χώρα του κυκλαδικού νησιού και με τις εκθέσεις του έχει καταφέρει να ανάγει την Άνδρο σε καλοκαιρινό πολιτιστικό προορισμό.

Στην έκθεση παρουσιάζονται 110 ζωγραφικά έργα σε «διάλογο» με επιλεγμένα ποιήματα. Ο συνδυασμός των δύο μορφών καλλιτεχνικής έκφρασης του κορυφαίου δημιουργού αναδεικνύουν την ποιητική ευαισθησία αλλά και την ιδιαίτερη εικαστική του οπτική, στοιχεία που σε αρμονική αλληλουχία συνετέλεσαν στο να παραχθεί

το εντυπωσιακό σε μέγεθος και πρωτοτυπία ζωγραφικό και λογοτεχνικό του έργο. Επάξια λοιπόν ο καλλιτέχνης κατέχει τη θέση του ως κυρίαρχη και πρωτοπόρα μορφή του ελληνικού υπερρεαλιστικού κινήματος.

«Ο Νίκος Εγγονόπουλος ταύτισε τη ζωή του με την τέχνη και τη θεώρησε ελιξίριο που καταζιώνει και διαιωνίζει τη ζωή. Της προσφέρει νόημα και ουσία που κατευνάζει την υπαρξιακή αγωνία του τέλους. “Το ασυνεχές συμβάν του ζην”. Το ανοίκειο και η παραδοξολογία και η χωρίς λογικό ειρμό φαντασιοπληξία, καταγράφονται για να παράξουν με τα χρώματα του λόγου και τον λόγο των χρωμάτων την αμίμητη καλλιτεχνική του ελεγεία», αναφέρουν σε κείμενά τους οι διοργανωτές.

Ωστόσο θα έπρεπε να επισημάνουμε ότι το παράδοξο και το αταίριαστο που χαρακτηρίζουν τις συνθέσεις του ή τον ποιητικό του λόγο πηγάζουν από την ίδια τη ζωή.

Από προσωπικά βιώματα, φόβους και αγωνίες, παρορμήσεις και κυκλοθυμικές εξάρσεις, καταστάσεις που ανάγονται στην τραγικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, την οποία μετάλλαξε με τόσο όμορφο τρόπο σε τέχνη ο μεγάλος Νίκος Εγγονόπουλος. Ένας καλλιτέχνης τολμηρός και απελευθερωμένος από συμβατικές γραφές και καλλιτεχνικές δεσμεύσεις, που με πλήρη ελευθερία έκφρασης *«αφέθηκε με ακατάπνητο ζήλο και ακατάσχετη δημιουργική ορμή στην αναζήτηση νεοφανών εκφραστικών σχημάτων, μορφών, παραστάσεων και λεκτικών διατυπώσεων και υπηρέτησε την “υπερρεαλιστική διαλεκτική” με ευφάνταστη ευρηματικότητα [...]*.

Η έκθεση συνοδεύεται από δίγλωσσο κατάλογο 290 σελίδων, όπου αναπαράγεται το σύνολο των 110 έργων (εκδόσεις Μικρή Άρκτος).

«ΘΕΪΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ: Cy Twombly και Ελληνική Αρχαιότητα»

ΑΘΗΝΑ, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

*«Έχω απέραντη επιθυμία να δω και να αισθανθώ αυτά τα αρχαία
θαύματα. Η δουλειά μου διψά για επαφή μαζί τους».*

«[...] και όταν μπήκα στη Μεσόγειο, νόμιζα ότι ήμουν στον παράδεισο!»

ΣΑΪ ΤΟΥΟΜΠΛΙ

Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί συγχρόνως και το απαύγασμα της βαθιάς σχέσης που ανέπτυξε ο Αμερικανός καλλιτέχνης Σάι Τουόμπλι με τον πολιτισμό της αρχαίας Ελλάδας. Σχέση από την οποία γεννήθηκαν εικαστικά έργα σύγχρονης οπτικής και μοναδικής τεχνοτροπίας, τα οποία εκτίθενται στην Αθήνα σε «διάλογο» με αριστουργήματα της ελληνικής αρχαιότητας. Η υπέροχη έκθεση είναι εξαιρετικής αισθητικής, τιμά τους διοργανωτές της και θα τη ζήλευαν πολλά ξένα μουσεία.

τη χώρα μας για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1960, η ελληνική μυθολογία καταλαμβάνει σημαντική θέση στο έργο του ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Μόλις τη δεκαετία του 1970 ωστόσο εξερεύνησε σε βάθος την ελληνική Ιστορία και μυθολογία, με αποκορύφωμα το αριστούργημά του, τον κύκλο *Fifty Days at Iliam* (*Πενήντα Ημέρες στην Τροία*), που βρίσκεται στο Μουσείο Τέχνης της Φιλαδέλφειας.

Στα έργα του μνημόνευε συχνά τους θεούς του Ολύμπου με έναν τρόπο προ-

Ξεχωριστή θέση στο κέντρο της έκθεσης έχει το περίφημο αγγείο Φρανσουά, γνωστό και ως κρατήρας του Εργότιμου και του Κλειτία, που για πρώτη φορά ταξιδεύει εκτός Ιταλίας.

© Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.
Φωτ.: Πάρις Ταβιτιάν, © Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2017.

Για πρώτη φορά 27 έργα του Σάι Τουόμπλι εμπνευσμένα από την ελληνική μυθολογία παρουσιάζονται δίπλα σε 12 έργα της αρχαιότητας, επιχειρώντας έναν μοναδικό και πρωτότυπο διάλογο μεταξύ της αρχαίας ελληνικής και της σύγχρονης τέχνης. Η έκθεση περιλαμβάνει επτά ενότητες και σε καθεμία απέναντι στα έργα του Σάι Τουόμπλι εκτίθεται μία επιλογή από αρχαίες ελληνικές θεότητες, ήρωες και προσωποποιήσεις.

Η γοητεία που άσκησε η Ελλάδα στον Σάι Τουόμπλι είναι γνωστή. Αν και επισκέφθηκε

σωπικό, αφαιρετικό, που πηγάζει από τη μελέτη μύθων και αρχαίων κειμένων και όχι από τη μορφική αναπαράσταση των αρχαίων θεών. Η προσέγγισή του, δηλαδή, είναι βαθιά εσωτερική, αγγίζει ιδέες και φιλοσοφίες ενώ ως εργαλείο έκφρασης επιλέγει τη γραφή αντί της ζωγραφικής.

Η έκθεση διοργανώνεται σε συνεργασία με τη Cy Twombly Gallery, η οποία σχεδιάστηκε από τον Ρέντσο Πιάνο σε στενή συνεργασία με τον καλλιτέχνη, το 1995, και βρίσκεται στο campus του Menil Collection, στο Χιούστον του Τέξας.

Μαντάμα Μπατερφλάι

ΤΖΑΚΟΜΟ ΠΟΥΤΣΙΝΙ

Η ρομαντική ιστορία της δεκαπεντάχρονης γκέισας Τσο-Τσο-Σαν και του Πίνκερτον, υποπλοίαρχου του Ναυτικού των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, η οποία ξεκίνησε στο Ναγκασάκι στις αρχές του 20ού αιώνα, έχει κερδίσει επάξια μια επίλεκτη θέση ανάμεσα στις πιο διάσημες όπερες παγκοσμίως. Πρόκειται για έναν θυελλώδη έρωτα που σκιαγραφείται από τη μνημειώδη συνάντηση δύο εντελώς διαφορετικών πολιτισμών.

Οι ιστορικές συνθήκες όπως είχαν διαμορφωθεί στις αρχές του 20ού αιώνα, κυρίως στον χώρο των παραστατικών τεχνών, ευνοούσαν τη διερεύνηση της θεατρικής τέχνης της Δύσης σε σχέση με την παράδοση και τα επιτεύγματα της Ανατολής. Το ιαπωνικό θέατρο αλλά και η μυθική μορφή της γκέισας καλλιέργησαν ποικιλοτρόπως τη φαντασία και τις φαντασιώσεις των

ανθρώπων, ενώ παράλληλα δημιούργησαν διακαή επιθυμία για περισσότερη γνώση και εγγύτητα με τον ιαπωνικό πολιτισμό. Είναι γεγονός ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1960 στην Ελλάδα πολλοί ναυτικοί συνήθιζαν να φέρνουν το ομοίωμα μιας γκέισας ως αναμνηστικό δώρο από τα ταξίδια τους στην Ιαπωνία.

Η πορεία της όπερας

Παρά την αποτυχημένη πρώτη πρεμιέρα της, η *Μαντάμα Μπατερφλάι* κέρδισε επαξίως εξέχουσα θέση ανάμεσα στις καλύτερες όπερες παγκοσμίως. Το λιμπρέτο υπογράφουν οι Τζουζέπε Τζακόζα και Λουίτζι Ίλικα. Σύμφωνα με τα εμπειριστατωμένα στοιχεία που αναφέρονται στο εξαιρετικό πρόγραμμα της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, αρχικά ο Αμερικανός Τζον Λούθερ Λονγκ

έγραψε ένα σύντομο διήγημα, το 1898. Σε αυτό το διήγημα βασίστηκε το μονόπρακτο θεατρικό έργο (1900) του επίσης Αμερικανού Ντέιβιντ Μπελάσκο. Επιπλέον, αρκετά στοιχεία πηγάζουν από το μυθιστόρημα *Μαντάμ Κριζαντέμ* (1887) του Γάλλου Πιερ Λοτι.

Η πρώτη εκδοχή της συγκεκριμένης όπερας παρουσιάστηκε στη Σκάλα του Μιλάνου, στις 17 Φεβρουαρίου 1904, η δεύτερη στο Μεγάλο Θέατρο της Μπρέσα, στις 28 Μαΐου 1904, και η τρίτη στην Κωμική Όπερα του Παρισιού, στις 28 Δεκεμβρίου 1906. Είναι γεγονός ότι ο Πουτσίνι έγραψε εξάισια μουσική, συνδυάζοντας αντιπροσωπευτικά στοιχεία που αντιστοιχούν τόσο στην αμερικανική καταγωγή του Πίνκερτον όσο και στο ιαπωνικό υπόβαθρο της Τσο-Τσο-Σαν.

Σύμφωνα με την πρώτη πράξη του λιμπρέτου, όταν ο Μπέντζαμιν Φράνκλιν Πίνκερτον κανονίζει τις λεπτομέρειες για τον γάμο του με τη νεαρή γκέισα μέσω του Γκόρο, ενός Ιάπωνα μεσίτη γάμων, γνωρίζει πολύ καλά ότι ο ίδιος, ως Αμερικανός πολίτης, δεν έχει νομική δέσμευση μετά την τέλεση του γάμου. Αντίθετα, με τη συναίνεσή της σε αυτή την απόφαση η Τσο-Τσο-Σαν προδίδει την παράδοση της χώρας της και τη θρησκεία της, παραβαίνοντας γραπτούς και άγραφους νόμους. Ο ιερέας της χώρας της και ο θεός της την καταριούνται και αποχωρούν από την τελετή. Μόνο η πιστή της υπηρέτρια, η Σουτζούκι, μένει δίπλα της, καθοδηγώντας την στην πρώτη νύχτα του γάμου της με τον Πίνκερτον. Λίγο αργότερα ο Πίνκερτον φεύγει, για να επιστρέψει τρία χρόνια αργότερα, με την Αμερικανίδα νέα σύζυγό του. Εν τω μεταξύ, στο Ναγκασάκι η Τσο-Τσο-Σαν μεγαλώνει τον γιο που απέκτησε με τον Πίνκερτον. Όταν μαθαίνει για την επιστροφή του συζύγου της ετοιμάζεται και τον περιμένει. Αντί για εκείνον στον κήπο του σπιτιού της βλέπει την Αμερικανίδα σύζυγό του. Μαθαίνει ότι ο Πίνκερτον είναι αποφασισμένος να μη ζήσει μαζί της. Η Τσο-Τσο-Σαν δέχεται να παραδώσει το παιδί της υπό τον όρο να πάει ο ίδιος ο Πίνκερτον να το παραλάβει.

Η Σουτζούκι, όταν μαθαίνει ότι η κυρία της θέλει να μείνει μόνη, στέλνει το παιδί στο δωμάτιο της μητέρας του. Εκείνη αποχαιρετά τον γιο της, του δένει τα μάτια και κάνει χαρακίρι.

Λιτή αισθαντικότητα

Η *Μαντάμ Μπατερφλάι* παρουσιάστηκε στο Ηρώδειο από την Εθνική Λυρική Σκηνή σε σκηνοθεσία, σκηνικά και κοστούμια του Ούγκο ντε Άνα, σε μια λιτή γραμμή σκηνοθεσίας, καθώς η ανάγνωση του σκηνοθέτη επικεντρώθηκε στην ερμηνευτική προσέγγιση των τραγουδιστών-ηθοποιών με στόχο να αναδείξει τα συναισθήματα που αναπαράγονται από τις ανατροπές του λιμπρέτου σε αυτή τη «γιαπωνέζικη τραγωδία». Η άφογη μουσική διεύθυνση του Λουκά Καρυτινού υπογράμμισε τις αλλεπάλληλες και έντονες αυξομειώσεις της μουσικής, υποστηρίζοντας τις ερμηνευτικές επιδόσεις και τις εντάσεις των ηρώων του λιμπρέτου όπως τους περιδινεί το πάθος και ο έρωτας στην αδιαφορία, στην απώλεια, στην απόγνωση και στην εγκατάλειψη.

Επιπλέον, οι προβολές συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ιδεατού υπόβαθρου στον χώρο και στον χρόνο. Είναι γεγονός ότι η συγκεκριμένη παραγωγή δεν έδειξε ερευνητική διάθεση και κινήθηκε απλώς στην αναπαράσταση μιας θαυμάσιας όπερας. Με άνεση και παραστατικότητα υποδύθηκε και τραγούδησε η Σάε-Κιουνγκ Ριμ τον έρωτα της γκέισας για τον Πίνκερτον. Ο Δημήτρης Πακσόγλου (Πίνκερτον) υπογράμμισε με άνεση το συναισθημα της ανδρικής υπεροχής αλλά και της συντριβής από την προδοσία του. Πολύ καλά ερμήνευσε τη Σουτζούκι η Ελένα Κασιάν. Εξαιρετικός ο Διονύσης Σούρμπης ως Σάρπλες, πρόξενος των ΗΠΑ στο Ναγκασάκι. Επίσης πολύ καλοί ήταν οι Δημήτρης Κασιούμης (Μπόνζο) και Χρήστος Λάζος (Γιακουζιντέ).

Περιμένουμε από την Εθνική Λυρική Σκηνή παραγωγές οι οποίες, μέσα από εμπειριστατωμένη έρευνα και τοποθέτηση σε καταξιωμένες όπερες, θα φέρνουν νέα στοιχεία για τις όποιες αντοχές του λιμπρέτου στη διαδρομή του χρόνου.

ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2017

- ΟΙ ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑΣ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ
- Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ 1944 (με βάση άγνωστα ντοκουμέντα)

- ΤΑ ΔΕΚΕΜΒΡΙΑΝΑ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1944
- Η ΣΟΦΙ ΣΟΛ ΚΑΙ Η ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ
- ΗΤΑΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙ Η Α' ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ ΕΝΑΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ;

Οι συνεργάτες - συγγραφείς φέρουν την ευθύνη των κειμένων τους. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του περιοδικού με οποιοδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά GNU δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία διέπεται από τη Γενική Άδεια Δημόσιας Χρήσης GNU (GNU Free Documentation License), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.gnu.org/copyleft/fdl.txt. Με τα αρχικά CCPL δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons (Creative Commons Public License/CC-by-sa), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/licenses/by.2.5/legalcode.